

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet MARANGOZ

RÂMEHÜRMÜZÎ'NİN HAYATI VE HADİSÇİLİĞİ

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet MARANGOZ

RÂMEHÜRMÜZÎ'NİN HAYATI VE HADİŞÇİLİĞİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

T.C.

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mehmet MARANGOZ'un bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri
Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Zişan TÜRCAN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AÇIKEL (İmza)

Tez Başlığı: Râmeihürmüzî'nin Hayatı ve Hadîşçiliği

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 24/09/2019

Mezuniyet Tarihi : 24/10/2019

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “RÂMEHÜRMÜZÎ’NİN HAYATI VE HADİSÇİLİĞİ” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Mehmet MARANGOZ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı	Mehmet MARANGOZ
Öğrenci Numarası	20145249016
Enstitü Ana Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK
Tez Başlığı	Râmezhürmüzi'nin Hayatı ve Hadîsçiliği
Turnitin Ödev Numarası	1192499913

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 86 sayfalık kısmına ilişkin olarak 15.10.2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 11

alıntılar dahil %12 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımdan yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

.../.../2019

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

RÂMEHÜRMÜZÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1.1.Râmehürmüzî'nin Yaşadığı Dönem	14
1.1.1.Siyâsî Durum	14
1.1.2. Dönemin İlmî Durumu	16
1.1.2.1.Aklî İlimler	17
1.1.2.2. Dini İlimler	18
1.1.2.2.1. Hadîs İlmî	18
1.1.2.2.2. Tefsir ve Kıraat İlmî	20
1.1.2.2.3. Fıkıh İlmî	20
1.1.2.2.4. Kelam İlmî	21
1.1.2.2.4.1. Döneminin Ekolleri ve Bu Ekollerin Özellikleri	21
1.1.2.2.4.2. Mutezile	22
1.1.2.2.4.3. Ehl-i Hadîs	22
1.1.2.2.4.4. Ehl-i Re'y	24
1.2. 1.Râmehürmüzî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği	24
1.2.2. Râmehürmüzî'nin Hocaları	26
1.2.3. Râmehürmüzî'nin Talebeleri	28
1.2.4. Râmehürmüzî'nin Eserleri	28
1.2.4.1. Râmehürmüzî'nin Günümüze Ulaşan Eserleri	29
1.2.4.2. Râmehürmüzî'nin Günümüze Ulaşmamış Eserleri	30
1.2.5. Râmehürmüzî Hakkında Ulemanın Görüşleri	30
1.2.6. Râmehürmüzî'nin Vefatı	31

İKİNCİ BÖLÜM

RÂMEHÜRMÜZÎ ÖNCESİ HADİS USÛLÜ VE RÂMEHÜRMÜZÎ’NİN HADİSÇİLİĞİ

2.1. Râmehürmüzî Öncesi Hadîs Usûlü	32
2.1.1. Râmehürmüzî’den Önce Hadîs Usûlü Konularına Eserlerinde Temas Eden Âlimler	33
2.2. Râmehürmüzî’nin Hadîsçiliği	35
2.2.1. <i>el-Muhaddisü ’l-fâsıl</i> ’ın İçeriği.....	35
2.2.2. Eseri Telif Sebebi.....	56
2.2.3. Eserin Kaynakları	58
2.2.4. Eseri Tertip ve Tasnif Metodu	59
2.2.5. <i>el-Muhaddisü ’l-fâsıl</i> ’da Yer Alan Hadîs Usûlü Konuları.....	60
2.2.6. Eserde Yer Almayan Hadîs Usûlü Konuları.....	61
2.2.7. Râmehürmüzî’nin Kendisinden Sonraki Âlimlere Etkisi	61
2.3. Râmehürmüzî’nin <i>Kitâbü Emsâli ’l-hadîs</i> Bağlamında Hadîsçiliği	62
2.3.1. Emsâlü’l-Hadîs	62
2.3.2. Emsâlü’l-Hadîs Eserleri	63
2.3.3. Cüzlerin İçeriği	64
SONUÇ	68
KAYNAKÇA.....	70
Ö Z G E Ç M İ Ş	74

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
Bsk.	: Baskı
c.	: Cilt
CÜ	: Cumhuriyet Üniversitesi
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Fak.	: Fakültesi
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
hızr.	: Hazırlayan
MÜ	: Marmara Üniversitesi
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr.	: Nâşir
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radıyallahü anh, Radıyallahü anhâ
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
s.a.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SÜİF	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
UÜ	: Uludağ Üniversitesi
vb.	: Benzeri
yay.	: Yayınları, Yayınevi

ÖZET

“Râmeihürmüzî’nin Hayatı ve Hadîşçiliği” adını verdiğimiz bu çalışmada, Râmeihürmüzî’nin (ö. 360/971) telif ettiğı *el-Muhaddisü’l-fâsıl beyne’r-râvî ve’l-vâ’i* ve *Kitâbü Emsâli’l-hadîs* adlı eserleri bağlamında hadîşçiliğı incelenmiştir. *el-Muhaddisü’l-fâsıl* günümüze ulaşan ilk müstakil hadîs usûlü eseridir. Zira müellif kendisinden önceki eserlerde dağınık halde bulunan hadîs usûlü kaidelerini bu eserinde toplamıştır. Ancak eserde hadîs usûlü konularının tamamı yer almamaktadır. Râmeihürmüzî’nin eseri telif amaçlarından birinin ehl-i hadîse yöneltlen eleştirilere cevap vermek olduğı anlaşılmaktadır. Müellif, eserini âyet, hadîs, sahabe kavli, yaşadığı dönemin âlimlerin sözleri ve şiirlerden temellendirerek hazırlamıştır. Musannif, mütekaddimûn dönemi hadîs usûlü eserlerinde görüldüğü gibi bütün bilgileri hadîs rivâyeti gibi isnâdlı olarak kaydetmiştir. Müellifin diğeri eseri *Kitâbü Emsâli’l-hadîs* ise emsâlû’l-hadîs alanında telif edilen ve sadece hadîsleri ihtiva etmesi sebebiyle benzerleri arasında önemli yere sahip olan bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Râmeihürmüzî, Hadîs usûlü, *el-Muhaddisü’l-fâsıl*, *Kitabu Emsâli’l-hadîs*, hadîs

SUMMARY

THE LIFE AND HADİTH WORKS OF RÂMEHURMUZİ

In this work called “ The life and Hadith Works of Râmehurmuzi ” Ramehurmuzi’s (d. 360/971) works on hadiths are examined in the context of his copyrighted works named *al Muhaddisu’l-fâsil beyne’r-râvî ve’l-vâ’î* and *Kitâbü Emsâli’l-hadith*. *Al Muhaddisu’l-fâsil* is the first independent Hadith-style work to reach our day. Because the writer, in this work, collected the rules of the Hadith procedure which were scattered in the works before him. However, the work does not include all the issues of the Hadith procedure. It is understood that one of the purposes of copyright in Ramehurmuzi's work is to respond to criticism directed at ahl al-hadith. The author prepared his work based on verses, Hadith, Sahaba sayings, the words and poems of the scholars of the period in which he lived. The author recorded all the information as attributed as Hadith narrations, as seen in the Hadith style works of the mütekaddimûn (people who came before) period. The author's other work, *Kitâbü Emsâli’l-hadith* is a work that is copyrighted in the “emsâlü’l hadiths” area and has an important place among the like because it contains only hadiths.

Keywords: Râmehürmüzî, Hadith procedure, *el-Muhaddisu’l-fâsil*, *Kitabu Emsâli’l-hadith*, hadith.

ÖNSÖZ

İslâmî ilimler içerisinde temel kaynak Kur'an-ı Kerim ve hadîstir. Zira tüm İslâmî ilimlerde ayırt edilmeksizin hüküm istinbatında Kur'an-ı Kerim ve hadîse başvurulmuştur. Eğer hüküm verilecek konu Kur'an-ı Kerim ve hadîste yoksa o zaman diğer deliller değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Elde edilen bilginin önemi kadar, o bilginin sahih olup olmadığı da önem arz etmektedir. Bu açıdan İslam âlimleri arasında, sübût yönünden Kur'an-ı Kerim'in sahihliği konusunda tartışma yoktur. Zira Kur'an-ı Kerim bize tevatüren ve Allah'ın koruması altındadır. Ancak ikinci önemli kaynak olan hadîs konusunda durum böyle değildir. Çünkü hadîsle ilgili ilk dönemden itibaren sübût yönünden birçok tartışmalar yaşanmıştır. Bunun nedeni de bütün hadîslerin pek çok sahabe tarafından nakledilmeyip bazısının tek bir sahabî tarafından, bazısının da bir kaç sahabe tarafından nakledilmesidir. Bunun yanında sahabeden sonraki dönemlerde çeşitli sebeplerle hadîs uydurulması hadîsin sübûtu konusunda tartışmalar yaşanmasına sebep olmuştur. Hadîslerin sahihliği konusundaki çalışmalar, sahabe dönemine kadar gitmekte ve onlardan itibaren de aralıksız olarak devam etmektedir. Hatta bugün bile İslam âlimleri içerisinde hadîsin kaynak değeri konusunun tartışılmasının arka planında onun bize sıhhatli olarak ulaşip ulaşmamasının yattığı söylenebilir. İslâmî ilimler içerisinde hadîsin sıhhati konusunun incelenmesi ve araştırılması hadîs usûlü ilmi içerisinde yer almaktadır. Hadîs usûlüne dair bilgiler ise ilk dönemde farklı kitaplarda dağınık şekilde yer alırken hicri üçüncü yüzyıldan sonra müstakil eserler telif edilmeye başlanmıştır. Ancak kaynakların ifade ettiğine göre bu sırada kaleme alınan eserler günümüze ulaşmamıştır. Hicri dördüncü asırda ise bu alanda eserler kaleme alınmaya devam etmiş ve bunlardan bir kısmı günümüze ulaşmıştır.

Hicri dördüncü asırda hadîs usûlü konusunda eser veren âlimlerden birisi de Râmeihürmüzî(ö. 360/971)'dir. Râmeihürmüzî kâdi, tarihçi ve şair kimliği ile karşımıza çıkmakla beraber emsâlî'l-hadîs ve hadîs usûlü alanında eserleriyle hadîsçi kimliği ile de meşhur olmuştur. Bu anlamda *Kitâbü Emsâl'i-hadîs* ve *el-Muhaddisü'l-fâsıl* onun hadîsçi yönünü ortaya çıkarmak açısından önemli bilgiler ihtiva eden kaynaklardır. *el-Muhaddisü'l-fâsıl* hakkında çeşitli yönlerinin incelendiği yüksek lisans seviyesinde tez çalışmaları bulunmakla birlikte *Kitâbü Emsâl'i-l-hadîs* hakkında herhangi bir çalışma yoktur. Özellikle Râmeihürmüzî'nin hadîsçiliğini araştırabilmek ve bu konuda derli toplu bilgilere ulaşabilmek için her iki kitabının incelenmesi

gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmamızda müellifin her iki eserini de inceleyerek hadîşçiliğini tesbit etmeye çalıştık.

“Râmeihürmüzî’nin Hayatı ve Hadîşçiliği” adlı bu çalışmamız bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Çalışmamızın giriş bölümünde konuyla ilgili araştırmanın kaynakları ve çalışmada takip edilen yöntem, Müellifin eserlerinin nüshaları, eserler hakkında yapılan tahkikli basımlar ele alınmıştır. Birinci Bölümde; Râmeihürmüzî’nin (ö. 360/971) hayatı, ilmî kişiliği, yaşadığı dönemdeki siyasî olaylar ve ilmî çalışmaların yanında hocaları, öğrencileri ve eserlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde Râmeihürmüzî (ö. 360/971) öncesi hadîs usûlü eserleri, bu konuları ele alan âlimler, Râmeihürmüzî’nin “*el-Muhaddisü’l-fâsıl*” ve “*Kitâbü Emsâli’l-hadîs*” adlı eserleri bağlamında hadîşçiliği incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise yapılan çalışmadan elde ettiğimiz neticeye yer verilmiştir.

Bu çalışmanın yapılması esnasında yardımcı olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK’e, zaman zaman fikirlerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Zişan TÜRCAN’a, tezi okuyarak değerli katkılarda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AÇIKEL’e, çalışmamda yardımını gördüğüm Öğr. Gör. Recep KIRCI’ya, Arş. Gör. Tunahan ERDOĞAN’a, M. Kemal COŞKUN’a ve Enver TORBALI’ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca başta eşim ve çocuklarım olmak üzere çalışma boyunca maddi ve manevi yardımlarını gördüğüm herkese teşekkür ederim.

Mehmet MARANGOZ

Antalya, 2019

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmamızın konusu “Râmeihürmüzî’nin Hayatı ve Hadîşçiliği”dir. Râmeihürmüzî (ö. 360/971) hicrî üçüncü asır sonları ile dördüncü asır başlarında yaşamış hadîşçiliği ile meşhur bir ilim adamıdır. Nitekim müellifin günümüze ulaşan kitaplarından “*el-Muhaddisü’l-fâsıl beyne’r-râvî ve’l-vâ’î*” ve “*Kitâbü Emsâli’l-hadîs*” adlı eserleri de bunu göstermektedir. Müellifin *el-Muhaddisü’l-fâsıl* isimli eseri hadîs usûlü konularını ele alan müstakil ilk eser olma niteliğine sahip iken, *Kitâbü Emsâli’l-hadîs* isimli eseri de konusunda yazılmış önemli bir kitaptır. Hadîs alanında farklı konularda eserler veren müellifin hadîşçiliği konusu ülkemizde yeterli bir şekilde çalışılmamıştır. Zira biz konuyla ilgili yaptığımız çalışmalarda, ulaşabildiğimiz kaynaklar itibari ile müellifin hadîşçiliğini, her iki eserini inceleyerek ele alan bir çalışmaya rastlayamadık. Bu nedenle, çalışmamızda adı geçen yazarın iki eseri ışığı altında hadîşçiliğinin incelenmesi uygun görülmüştür. Bu açıdan çalışmaya “Râmeihürmüzî’nin Hayatı ve Hadîşçiliği” adı verilmiştir.

Bu çalışmadan amacımız; Râmeihürmüzî’nin (ö. 360/971) söz konusu eserleri çerçevesinde hadîşçiliğini ortaya koymak ve konuya ilgi duyanların hizmetine sunmaktır. Bu vesile ile gelecek dönemlerde konuya ilişkin yapılacak çalışmalara da faydalı olmaktadır.

Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

“Râmeihürmüzî’nin Hayatı ve Hadîşçiliği” konulu çalışmada literatür tarama yönteminden yararlanılmıştır. Müellifin *el-Muhaddisü’l-fâsıl* adlı eserinin üç ayrı tahkikli nüshası ve *Kitâbü Emsâli’l-hadîs* adlı eseri ilk müracaat ettiğimiz kaynaklar olmuştur. Bununla birlikte klasik dönemde ve günümüzde yazılan biyografi kitapları ve tarih kitaplarının yanında hadîs alanında yazılan İmam eş-Şafî’nin *er-Risâle*’si, el-Hâkim en-Neysâbûrî’nin (ö. 405/1014) *Ma’rifetü ulûmi’l-hadîs*’i, el-Hatîb el-Bağdâdî’nin (ö. 463/1071) *el-Kifâye fî ilmi’r-rivâye*’si faydalandığımız kaynaklar olmuştur.

Bunların yanında modern dönemde hadîs ve hadîs usûlü üzerinde yapılan çalışmalara da bakılmıştır. Bu anlamda eserleri olan Ahmet Yücel, İbrahim Hatipoğlu, İsmail Lütfü Çakan, Abdullah Aydın ve Talat Koçyiğit gibi hadîs ilimleri alanında çalışmalar yapan ilim adamlarının kitaplarına müracaat edilmiştir. Ayrıca İslâmî ilimler, İslâm ülkelerinin tarihi, coğrafyası, kültür

ve medeniyeti gibi alanları kapsayan ve İslamî ilimler ve şahsiyetler konusunda geniş çalışma yapan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinden (DİA) yararlanılmıştır.

Araştırma Konusu Eserlerin Mahiyeti

Râmezhürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ı hadîs usûlü alanında, *Kitâbü Emsâli'l-hadîs*'i ise emsâlü'l-hadîs alanında yazılmış eserlerdir.

1. el-Muhaddisü'l-fâsıl

Hadîs âlimleri hadîs usûlü alanındaki eserleri mütakaddimûn ve müteahhirûn olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Mütakaddimûn dönemi eserlerinde hadîs usûlü bilgileri, müellifin kendi fikir ve açıklamalarına fazla yer vermeden hadîs rivâyeti gibi isnâdlı bir şekilde verilmiştir. Râmezhürmüzî'nin (ö. 360/971) *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'i*'si, el-Hâkim en-Neysâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs ve kemmiyeti ecnâsihi* adlı eseri ve el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*'si mütakaddimûn dönemi eserleridir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Râmezhürmüzî'nin hadîsçiliğini incelerken yer yer bu dönemin âlimleri ve eserlerinden de söz edilecektir. Müteahhirûn dönemi hadîs usûlü müellifleri ise eserlerinde hadîs usûlü bilgilerini rivâyet zincirini zikretmeden ve yeri geldiğinde kendi görüşlerine de yer vererek kaydetmişlerdir.¹

Çalışmanın bu bölümünde Râmezhürmüzî'nin hadîs usûlünü anlama adına *el-Muhaddisü'l-fâsıl* isminin verilme sebebi, eserin nüshaları ve eser hakkında yapılan çalışmalara değinilecektir.

Eserin İsmi

İsimler müsemâyı çağrıştırdığı gibi kitaplara verilen isimler de o kitabın içeriğindeki bilgileri çağrıştırmakta, konularına ilişkin ipuçları sunmaktadır. Çalışmamızın konusu olan Râmezhürmüzî'nin yazdığı bu eserde kendisine isim olarak verilen *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'i* ifadeleri ile içeriği hakkında işaretler barındırmaktadır. Şöyle ki kaynakların ifade ettiğine göre bu kitap الكتاب الذى يحدثهما و يفصل بينهما “el-kitabü'llezî yühaddisühumâ ve yafsilü

¹ Ahmet Yücel, *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usûlü*, MÜ. İlahiyat Fak. Yay. İstanbul 2009, s. 67; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, MÜ. İlahiyat Fak. Vakfı Yay. İstanbul 2014, s. 217; Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, MÜ. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul 2014, s. 106.

beynehumâ” takdirinde olup mücerred râvî ile hadîslerde dirâyet sahibi râvileri birbirinden ayıran kitap anlamındadır.²

Eserin yazıldığı dönem mutezile ve ehl-i re’y tarafından ehl-i hadîsin dirâyet sahibi olmadıklarını ifade eden ithamların olduğu bir devirdir. Kaynakların ifadesine göre müellif, ehl-i hadîse yöneltilen bu ithamlara karşı onları savunmak ve ehl-i hadîsin de dirâyet sahibi râviler olması gerektiğini ifade etmek için eserini kaleme aldığı görüşüne yer verilmiştir.³ Bu da eser ile ismi arasında anlam açısından mutabakat olduğunu göstermektedir.

Râmeihürmüzî’ye göre kitabının isminde zikrettiği *râvî* ve *vâ’î* farklı niteliklere sahip muhaddislerdir. Nitekim kitabın içerisindeki bir bölüm de buna işaret etmektedir. Şöyle ki müellif, *vâ’î*’nin faziletini anlatan bölüme *el-kavlü fî fadlı men cemea beyne’r-rivâyeti ve’d-dirâye* (Rivâyet ve dirâyeti cem edenin fazileti hakkında hükümler) ismini vermiş ve bu başlık altında konuya ilişkin farklı rivâyetler zikretmiştir. Aşağıda zikredeceğimiz şu rivâyette de bu ayrım görülmektedir.⁴ Rivâyete göre:

Râmeihürmüzî, Abdullah b. Hâşim et-Tûsî’den Vekî’ye sorulan bir soruyu ve ona verdiği cevabı aktarır:

كنا عند وكيع، فقال الأعمش احب إليكم عن أبي وائل عن عبد الله، او سفیان عن منصور عن ابراهيم عن علقمة عن
عبدالله عن عبد الله؟ قلنا: الأعمش عن ابي وائل اقرب،
فقال: الأعمش شيخ و ابو وائل شيخ ، وسفیان عن منصور عن ابراهيم عن علقمة عن عبدالله، فقيه عن فقيه عن فقيه
عن فقيه

Vekî b. el-Cerrâh kendi meclisinde orada bulunanlara şöyle soru sormuştur;

-Size göre A’miş → Ebu Vâil → Abdullah ’ın rivâyeti ile gelen söz mü daha muteberdir?

Yoksa Süfyân → Mansur → İbrahim → Alkame → Abdullah rivâyeti ile gelen söz mü?

et-Tûsî;

- el-A’miş → Ebû Vâil tarîki (âlî olması düşüncesiyle) daha uygun dedik.

Vekî ise;

² Muhammed Ekrem en-Nasbûrî es-Sindî, *İm’ânü’n-Nazar şerhu Nuhbetü’l-fiker*, thk: Ebû Saîd Gulâm Mustafa el-Kâsimî, Akademya eş-Şah Veliyyullah yayınevi, Pakistan Haydarabat 1980, s. 5.

³ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 106.

⁴ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsıl beyne’r-râvî ve’l-vâî*, thk: Ebû Hemmâm Muhammed b. Ali es-Savmaî el-Beydânî, el-Metemeyyin Yayınevi, Riyad-Suudî Arabistan 2017. s. 227.

-el-A'meş şeyh'tir. Ebû Vâil de şeyhtir. Ama Sufyân→ Mansur → İbrahim→ Alkame→ Abdullah senedi ise fakîhin fakîhten ve yine fakîhin fakîhten rivâyetidir. Yani bütün râviler fakîhtir.

Müellifin buradaki şeyh ile kasdının mücerred râvi, fakîh lafzı ile dirâyet sahibi muhaddis anlamında olduğu kanatindeyiz. Zira şeyh kavramının birçok anlamı vardır. Bunlardan birisi de rivâyet ettikleri hadîslerin ne ifade ettiklerine vukufiyet kesbetmeyen râvilerdir.⁵ Nitekim müellif şeyh (râvî) ile fakîhin (vâî) arasındaki rivâyetleri değerlendirirken vâî'nin rivâyetinin şeyh'in rivâyetine tercih ettiğini bu nakil vasıtasıyla bildirmiştir.

el-Muhaddisü'l-fâsıl'ın Nüshaları

el-Muhaddisü'l-fâsıl'ın farklı zamanlarda yazılan el yazma nüshaları mevcuttur. Bunlar:

1. Zâhiriye nüshası: Şam-Zâhiriye Medresesi Kütüphanesindedir.⁶
2. Köprülü nüshası: İstanbul Köprülü Kütüphanesindedir.⁷
3. Şehit Ali nüshası: İstanbul Şehit Ali Paşa Kütüphanesindedir.⁸
4. Meşhed nüshası: İran'dadır.⁹
5. İskoryal nüshası: İspanya-İskoryal kütüphanesindedir.¹⁰
6. et-Tekyetü'l-İhlâsiyye adlı nüshası: Halep'tedir.¹¹
7. Sohac adlı nüshası: Mısır Sohaç Kütüphanesindedir.¹²
8. Yemen nüshası: San'a'nın el-Câmiatü'l-Kebîr Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır.¹³
9. İmâm Muhammed b. Suûd Üniversitesi (el-Mecmeu'l-Alemiyye el-İrakî)¹⁴ Nüshası: Suudi Arabistan'ın Riyad şehrinde bulunan Suud Üniversitesi Kütüphanesindedir.¹⁵

⁵ Chamntı Tıslıgkır, *Hadis Rivâyetinde Fakih Râvinin Rolü*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) MÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 96.

⁶ Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî*, thk: Muhammed Muhibbüddin Ebû Zeyd, Dâru'z-Zehâir, Kahire-Mısır 2016, s. 65; Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî*, thk: Muhammed Acâc el-Hatîb, Dâru'l-Fikr, Beyrut-Lübnan 1971, s. 36; Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 45.

⁷ Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 77; Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc el-Hatîb, s. 36; Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 79.

⁸ Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc el-Hatîb, s. 36.

⁹ Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc el-Hatîb, s. 36.

¹⁰ Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc el-Hatîb s. 36; Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s.73.

¹¹ Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc el-Hatîb s. 36.

¹² Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 71.

¹³ Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 89.

¹⁴ Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 104.

¹⁵ Râmeürümüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 96.

10. el-Halidiyye bil-Kudüsi Nüshası: Mısır'ın Kahire şehrindedir.¹⁶

11. Sâdıkâbâd nüshası: Pâkistan'dadır.¹⁷

12. Dâru'l-İftâ' nüshası: Suud Arabistandadır. (Sohac Nüshası Kopyası)¹⁸

13. Dâru Kütübi'l-Mısıryye Nüshası: Sohac Nüshası Kopyası.¹⁹

Bunlardan Zâhiriyye, Sohac, Köprülü, İskaryal, Yemen ve İmam Muhammed b. Suûd nüshalarını isnâdları şu şekildedir.

Zâhiriye Nüshasının İsnâdı

Bu nüshası Şam-Zâhiriye Medresesi 1191 numaralı kayıttan mevcuttur.²⁰

1. Abdulkâni b. Abdolvâhit Ali b. Surûr el-Makdisî
↑
2. Ebu Tâhir Ahmet b. Muhammed b. es-Silefî el-Esbehânî
↑
3. Ebu'l-Hüseyn el-Mübârek b. Abdülcebbar b. Ahmed et-Tayûrî es- Sayrâfî
↑
4. Ebu'l- Hüseyn Ali b. Ahmed b. Ali el-Fâlî el-Müeddib
↑
5. Ebu Abdullah b. İshâk b. Harbân en-Nihâvendî
↑
6. Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd er-Râmeihürmüzî

Sohac Nüshasının İsnâdı

Sohac nüshası Mısır'ın Sohac kütüphanesinde 930 numarada bulunmaktadır.²¹

1. Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Zâfir b. Revâc
↑
2. Ebu Tahir Ahmet b. Muhammet b. es-Silefi el-Esbehânî
↑
3. Ebu'l-Hüseyn el-Mübârek b. Abdülcebbar b. Ahmed et-Tayûrî es-Sayrâfî

¹⁶ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 104.

¹⁷ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 104.

¹⁸ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 104.

¹⁹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 104.

²⁰ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 65.

²¹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 71.

- ↑
4. Ebu'l-Hüseyn Ali b. Ahmed b. Ali el-Fâlî el-Müeddib
- ↑
5. el-Kâdî Ebî Abdullah b. İshâk b. Harbân en-Nihâvendi
- ↑
6. Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd er-Râmebürmüzî

Köprölü Nüshasının İsnâdı

Köprölü Nüshası²² İstanbul Köprölü Kütüphanesinde 397 numara da mevcuttur.

- 1- Ebû Tâhir Ahmet b. Muhammed b. es-Silefî el-Esbehânî
- ↑
- 2- Ebu'l-Hüseyn el-Mübarek b. Abdulcebbâr b. Ahmed et-Tayûrî es-Sayrâfî
- ↑
- 3- Ebu'l-Hüseyn Ali b. Ahmed b. Ali el-Fâlî el-Müeddib
- ↑
- 4- Ebû Abdillâh b. İshâk b. Harbân en-Nihâvendi
- ↑
- 5- Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd er-Râmebürmüzî

İskoryal Nüshasının İsnâdı

İskoryal Nüshası²³ İspanyanın İskoryal kütüphanesinde 1608 numarada bulunmaktadır.

- 1- Yahyâ b. Muhammed b. Ebu'l-Feth el-Makdisî
- ↑
- 2- Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Zâfîr b. Revâc
- ↑
- 3- Ebu'l-Hüseyn el-Mübarek b. Abdülcebbâr b. Ahmed et-Tayûrî es-Sayrâfî
- ↑
- 4- Ebu'l-Hüseyn Ali b. Ahmed b. Ali el-Fâlî el-Müeddib
- ↑
- 5- Ebû Abdillâh b. İshâk b. Harbân en-Nihâvendi

²² Râmebürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 77.

²³ Râmebürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 83.

↑

6- Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd er-Râmehürmüzî

Yemen Nüshasının İsnâdı

Yemen Nüshası²⁴ San'a'nın el-Câmiatü'l-Kebîr Üniversite kütüphanesinde bulunmaktadır.

1- Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer b. Muhammed b. Abdullah b. Seleme el-Hubşî

↑

2- Afifeddîn Abdurrahman Ömer el-Hubşî

↑

3- Teyyüddîn Ömer b. Ali b. Ebû'l-Hayr eş-Şa'bî

↑

4- Fahrüddin İshâk b. Ebû Bekr et-Taberî

↑

5- Fahrüddîn Muhammed b. İbrâhim el-Habrî el-Fârisî

↑

6- Ebû Muhammed Abdullah b. Abdulcebbar b. Abdullah el-Osmanî

↑

7- Ebû Tahir Ahmed b. Muhammet b. es-Silefi el-Esbehânî

↑

8- Ebu'l-Hüseyn el-Mübarek b. Abdülcebbâr b. Ahmed et-Tayûrî es-Sayrâfî

↑

9- Ebu'l-Hüseyn Ali b. Ahmed b. Ali el-Fâlî el-Müeddib

↑

10- Ebû Abdillâh b. İshâk b. Harbân en-Nihâvendi

↑

11- Muhammed el-Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd er-Râmehürmüzî

İmâm Muhammed b. Suûd Üniversitesi Nüshası

²⁴ Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 89.

Bu ismi taşıyan nüsha²⁵ Suudi Arabistan'ın Riyad şehrinde bulunan İmâm Muhammed b. Suûd Üniversitesi kütüphanesi 7934 numarada bulunmaktadır.

1- Osman b. Balabân b. Abdullah el-Mukâtîlî

↑

2- Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahîm

↑

3-Ebû Muhammed Abdü'l-Vehhâb b. Zâfir b. Revâc

↑

4-Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Mahlûf

↑

5- Ebû Tâhir Ahmet b. Muhammed b. es-Silefî el-Esbehânî

↑

6- Ebu'l-Hüseyn el-Mübarek b. Abdülcebbâr b. Ahmed et-Tayûrî es-Sayrâfî

↑

7- Ebu'l-Hüseyn Ali b. Ahmed b. Ali el-Fâlî el-Müeddîb

↑

8- Ebû Abdullah b. İshâk b. Harbân en-Nihâvendi

↑

9- Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd er-Râmehürmüzî

***el-Muhaddisü'l-fâsıl* Üzerinde Yapılan Tahkikler**

Günümüzde *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ın dört ayrı muhakkik tarafından yapılan baskısı mevcuttur. Bu muhakkikler şunlardır:

- 1) Muhammed Acâc el-Hatîb (1971 yılı basımı).
- 2) Muhammed Muhibbüddin Ebû Zeyd (2016 yılı basımı).
- 3) Ebu Hemmâm Muhammed b. Ali es-Savma'î el-Beydânî (2017 yılı basımı).
- 4) Ümmü Abdullih bint eş-Şeyh Mukbil b. Hâdî el-Vâdî tahkiki ile Dâru'l-İmam Buhârî yayınevi tarafından Doha/Katar'da basımı yapılmıştır.

²⁵ Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 96.

1. Muhammed Acâc el-Hatîb tarafından tahkiki²⁶ yapılan bu eserin 4. baskısı yapılmış olup ilk baskısı 1391/1971 Dâru'l-fıkr Matbaası Beyrut/Lübnan'da neşredilmiştir.²⁷ Söz konusu eser 1984 yılında,²⁸ ve 2012 yılında da basımı yapılmıştır. Bu eserin bir nüshası İstanbul Köprülü Kütüphanesi, 397 ve Şehit Ali Paşa Kütüphanesi 531 numarada mevcuttur.

Muhakkik Muhammed Acâc el-Hatîb, esere mukaddime ile başlamış, müellifin hal tercümesi,²⁹ eser hakkında malumat,³⁰ Kitabın nüshaları,³¹ kitabın nüshalarından örnek sayfalar³² olmak üzere musannif ve eser hakkında 150 sayfa civarında geniş malumat sunarak eseri tahkike başlamıştır. el-Hatîb, eserin sonunda faydalandığı 117 kaynağa yer vermiş, kitapta geçen 302 hadîsi kaydetmiş, sonuna da müellifin rivâyette zikrettiği 202 râvînin isimlerini ilave etmiştir. Eserde geçen 42 şiiri ve şâirlerini, 10 emsâli, rivâyetlerde adı geçen şehirleri ihtiva eden fihrist bölümü ile eser, 904 rivâyet 686 sayfa olarak tamamlanmıştır.³³

2- Muhakkik Muhammed Muhibbüddîn Ebû Zeyd'in tahkiki Acâc el-Hatîb tarafından yapılan birinci tahkikten 45 yıl sonra Dâru'z-Zahâir Yayınevi tarafından 1337/2016 yılında Kahire /Mısır'da basılmıştır.

Muhakkik, esere Âdil b. Muhammed Ebû Tûrâb ve Târık b. Avad'ın takrizleri ile başlamıştır. Sonra muhakkikin mukaddimesi, müellifin biyografisi, kitabın özelliği, ilim ehlinin kitaba olan ilgisi, kitabın nüshaları ve nüshalardan örnekler olmak üzere geniş bir mukaddime mevcuttur. Böylece eser³⁴ mukaddime ve fihristle³⁵ beraber 847 rivâyetten ve 797 sayfadan meydana gelmiştir.

3- Ebû Hemmâm Muhammed b. Ali es-Savmaî el-Beydânî tahkiki 1428/2017 tarihinde Riyad/Suudi Arabistan'da basılmıştır. Eser, İmam Muhammed b. es-Suûd Üniversitesi Usûlüddin Fakültesi hadîs hocalarından Âsım b. Abdullah'ın takrizi³⁶ ile başlamış; muhakkikin

²⁶ Mehmet Fatih Kaya, Söyleşi, (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Öğr. Gör.) Çoğu kaynaklarda Acâc isminin Accâc şeklinde ifade edildiği ancak doğrusunun Acâc olduğu bizzat muhakkik tarafından belirtildiğini ifade etmiştir.

²⁷ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 218.

²⁸ Râmeihürmüzi, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 47.

²⁹ Râmeihürmüzi, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Acâc el- Hatîb, s. 9-25.

³⁰ Râmeihürmüzi, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Acâc el- Hatîb, s. 26-35.

³¹ Râmeihürmüzi, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Acâc el- Hatîb, s. 36-43.

³² Râmeihürmüzi, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Acâc el- Hatîb, s. 44-157.

³³ Râmeihürmüzi, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Acâc el- Hatîb, s. 635-686.

³⁴ Râmeihürmüzi, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s.130-660.

³⁵ Râmeihürmüzi, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 661-797.

³⁶ Râmeihürmüzi, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s.1-2.

takdimi ve teşekkürü,³⁷ musannifin biyografisi,³⁸ musannifin kitapta takip ettiği yöntem,³⁹ eseri tahkik sebebi,⁴⁰ eserin nüshalarını⁴¹ ihtiva eden mukaddime 134 sayfadan meydana gelmiştir. Akabinde söz konusu eser 899 rivâyet halinde verilmiştir.⁴²

Muhakkik, eserin sonuna fihrist başlığı altında eserde geçen 24 ayeti, 247 hadîsi, 325 haberi, rivâyetlerde geçen 42 şiiri ve şâirleri, 7 emsâli, 59 beldeyi, musannifin 191 hocasını,⁴³ eserde ismi geçen 959⁴⁴ kişiyi ve eserin fihristini⁴⁵ kaydetmiştir.

4- Ümmü Abdullah bint eş-Şeyh Mukbil b. Hâdî el-Vâdî tahkiki ile Dâru'l-İmam Buhârî yayınevi tarafından Doha/Katar'da basımı yapılmıştır.

Râmeihürmüzî ve Eserleri Hakkında Yapılan Tezler

Ülkemizde Râmeihürmüzî hakkında bir takım tezler yazılmıştır. Bu tezler hakkında burada kısa malumat sunulacaktır.

Dirâyetü'l Hadîs İlminin Doğuşu ve el-Muhaddisü'l-fâsıl

Bu çalışma basılmamış yüksek lisans tezidir.⁴⁶ Tez, İzzet Tosun tarafından Selman Başaran danışmanlığında yapılmıştır. İki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm Dirâyetü'l Hadîs İlminin Doğuşu ve Gelişmesi, İkinci Bölüm Dirâyetü'l-Hadîs İlminin tedvin ve tasnifi, Râmeihürmüzî ve el-Muhaddisü'l-fâsıl, sonuç bölümü ise konunun değerlendirmesine ayrılmıştır. Tez toplam 106 sayfa olarak tamamlanmıştır.

Hadîs Râvisinin Fazileti Hakkındaki Rivâyetlerin Değerlendirilmesi (el-Muhaddisü'l-fâsıl özelinde)

Bu çalışma da basılmamış yüksek lisans tezidir.⁴⁷ Ahmet Yücel danışmanlığında Mustafa Gökteş tarafından yazılmıştır. Tez giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın metodu ve kaynakları, birinci bölümde, râvinin faziletine dair çalışmalar, İkinci

³⁷ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 3-7.

³⁸ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 8-12.

³⁹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s.13-28.

⁴⁰ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 29-31.

⁴¹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 32-124.

⁴² Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 125-711

⁴³ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s.755-764.

⁴⁴ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 765-814.

⁴⁵ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 815-821.

⁴⁶ İzzet Tosun, *Dirâyetü'l Hadîs İlminin Doğuşu ve el-Muhaddisü'l-fâsıl*, Uludağ Üniversitesi SBE. Bursa 1986.

⁴⁷ Mustafa Gökteş, *Hadîs Râvisinin Fazileti Hakkındaki Rivâyetlerin Değerlendirilmesi (el-Muhaddisü'l-fâsıl özelinde)*, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 2006.

bölümde râvinin fazileti ile ilgili rivâyetler, üçüncü bölümde râvî ve rivâyetlerin değerlendirilmesi, sonuç bölümünde ise konu hakkında değerlendirme yapılmıştır. Tez 244 sayfadana meydana gelmiştir.

Hadîs Rivâyetinde Fakîh Ravînin Rolü

Bu çalışma yüksek lisans tezidir.⁴⁸ Ali Akyüz danışmanlığında Chamntı Tsılıgkır tarafından yapılmıştır. Tez giriş ve üç bölüm halindedir. Birinci bölüm, Hanefî mezhebi ve fakîh râvî, ikinci bölüm fakîh râvinin önemi, üçüncü bölüm ise *el-Muhaddisü 'i-fâsıl'* da fakîh râvî bölümüdür. Üçüncü bölümde eserin muhtevâsı ve *el-Muhaddisü 'l fâsıl'* da fakîh râvî konusu ele alınmıştır. Tez 129 sayfadana ibarettir.

2.Kitâbü Emsâli'l-Hadîs

Râmehürmüzî'nin (ö. 360/971) günümüze kadar ulaşmış ikinci eseri de *Kitâbü Emsâli'l-hadîs*'tir.⁴⁹ Bu eser Hz. Peygamber'in bazı konuları anlatırken yaptığı teşbihleri ihtiva etmektedir. Eserde 140 Emsâlü'l-hadîs yer alır. İnceleme imkânı bulduğumuz eser, Abdülalî Abdülhamîd el-A'zamî'nin (Nijerya) tahkiki ile Dâru's-Selefiyye'de (Bombay/Hindistan) 1983 tarihinde basılmıştır. Kitap ön söz, kitabın nüshaları, kitabın senedi, müellifin biyografisi, Muhakkıkın sözü, 7 cüzde emsâlü'l-hadîsler zikredilmiş ve fihrist dâhil 279 sayfadır.

Kitabın Nüshaları

Kitâbü Emsâli'l-hadîs adlı eserin bize ulaşan 2 nüshası bulunmaktadır.

1. İskoryal kütüphanesi, İspanya'da 1403 nolu kayıttadır.
2. İstanbul Feyzullah Efendi Kütüphanesinde bulunmaktadır.⁵⁰

Kitabın senedi

1. Ahmed b. Ali b. İsmâîl
↑
2. İbrâhim b. Ali b. Ahmed el-Kalgaşandî
↑
3. Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî

⁴⁸ Chamntı Tsılıgkır, *Hadîs Rivâyetinde Fakîh Ravînin Rolü*, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 2008.

⁴⁹ Yakut el-Hamavî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, thk: İhsan Abbas, Dâru'l-Ğarbi'l- İslâmî, Beyrut- Lübnan 1993, s. 923

⁵⁰ Râmehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadîs*, thk: Abdülalî Abdülhamîd el-A'zamî, ed-Dâru's-Selefi, Bombay –Hindistan 1983. Muhakkik ön sözü.

- ↑
4. Fâtıma bint. Muhammed b. Ahmed b. el-Müneccâ et-Tenûhîyye.
- ↑
5. Süleyman b. Hamza b. Ebû Amr el-Makdisî
- ↑
6. Ebû'l-Fadl Ca'fer b. Ali b. Hibetülllah el-Hemedânî el-İskenderânî
- ↑
7. Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim es-Selefi
- ↑
8. Ebû'l-Hasen Alî b. el-Müşerref b. el-Müslim el-Enmâtî
- ↑
9. Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Alî b. Yahyâ ed-Dekkâk
- ↑
10. Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Alî b. Yahyâ ed-Dekkâk
- ↑
11. el-Kâdî Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd er-Râmeihürmüzî⁵¹

Eseri Oluşturan Cüzlerin Râvileri

Bu eser müellif tarafından kıraet yöntemiyle h. 333 yılı Muharrem ayında Râmhürmüz beldesinde rivâyet edilmiş olup yedi cüzden meydana gelmiştir. Muhakkik eseri oluşturan cüzleri ayrı ayrı bölümler halinde yazmıştır. Müellif eseri oluşturan her cüzün başında râvilerin isimlerini vermiştir. Eseri incelediğimizde, cüzlerin râvilerin aynı kişiler olduğu anlaşılmaktadır.⁵² Eseri oluşturan cüzlerin râvileri ise şu zatlardır;

1. Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim es-selefi el-İsbehânî
- ↑
2. Ebû'l-Hasen Ali b. el-Müşerref b. el-Müslim el-Enmâtî (İskenderiye)
- ↑
3. Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Alî b. Yahyâ Ed-Dekkâk (Mısır)

⁵¹ Râmeihürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, muhakkik önsözü.

⁵² Râmeihürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 43, 81, 121, 153, 81, 229.

↑

4. Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Alî b.Tâlîp el-Bağdâdî

↑

5. Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahmân b. Halâd er-Rânehürmüzî⁵³

Bu isimler birinci cüzde olduğu gibi diğerk cüzlerde de aynı şekilde zikredilmiştir.

⁵³ Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 3.

BİRİNCİ BÖLÜM

RÂMEHÜRMÜZÎ’NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1.Râmehürmüzî’nin Yaşadığı Dönem

Bıraktığı eserlerle çağına ve sonraki dönemlere ışık tutan âlimlerin içinde yaşadığı dönem, onların ilmî çalışmalarında etkili olmaktadır. Zira içerisinde bulunduğu çağda meydana gelen olaylar kendilerini etkilemektedir. Dolayısıyla yaşadığı çağda gerçekleşen olaylar Râmehürmüzî’nin (ö. 360/971) anlaşılmasında ve eserlerini değerlendirmesinde önem arz etmektedir. Bu nedenle yaşadığı dönemin siyasî ve kültürel ortamını anlatarak konuya başlamak Râmehürmüzî ve hadîşçiliğinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1.1.1.Siyâsî Durum

Râmehürmüzî (ö. 360/971) hicri üçüncü yüzyılın ikinci yarısı ile dördüncü yüzyılın ilk yarısına tekabül eden dönemde yaşamıştır. Bu dönem Abbâsî hilâfetinin dağılarak merkezi otoritenin gücünü yitirip irili ufaklı beyliklerin ortaya çıkıp arttığı bir dönemdir. Yeni oluşan beyliklerin halîfeye bağlılığı da görüntüden öteye gitmemektedir. Tüm bu etkenler halifeliğin Irak’ın bir kısmıyla sınırlı kalmasına yol açmıştır.⁵⁴ Nihayetinde bu dönem ve daha sonraki dönemlerde İslam toplumunda ictimâî ve siyâsî alanda birçok değişiklikler olmuştur. Kaynaklara göre bu dönemde Râmehürmüzî’nin yaşamını sürdürdüğü Bağdat’ta iki devlet öne çıkmaktaydı. Bunlardan birincisi Sünnî İslam anlayışına sahip ve halîfelik makamını temsil eden Abbâsîler, ikincisi ise Şiî özellikler taşıyan, halîfeye ve zayıflamış Abbâsîlere tahakküm eden Büveyhîler’dir.⁵⁵ Bu iki devlet hakkında bilgi vermek o dönemi idrak etmek açısından faydalı olacaktır.

Abbâsîler, hilâfet merkezi olarak Şam yerine Bağdat’ı tercih etmiştir.⁵⁶ Bağdat verimli topraklara sahip ve birçok ticaret yollarının kavşağı olması sebebiyle siyasî, ekonomik ve kültürel bakımdan önemli bir merkezdir. Bunun yanı sıra Abbâsîler ve Çinliler arasında 751 tarihinde

⁵⁴ Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyyeti*, Terc. Salih Şaban, s. 11, İnsan Yayınevi, İstanbul 2000; Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâsîler” *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1988, c. I, s. 35; İbrahim Hatipoğlu, “Râmehürmüzî”, *DİA*, c. XXXIV, s. 447; Nuri Ünlü, *İslam Tarihi*, MÜ. İlâhiyat Fak. Yay. İstanbul 2015, s. 288.

⁵⁵ Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kamil fî et-Târîh*, thk: Muhammed Yusuf ed-Dekkâk, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1408/1987, c. VII, s. 205-208.

⁵⁶ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, c. V, s. 177-178; Abdülaziz ed-Dürî, “Bağdat”, *DİA*, c. IV, s. 426.

yapılan Talas Savaşının Türklerin İslamiyet’i kabulü, Çin’in Orta Asya Türklerine baskısının son bulması ve kâğıt yapımının Çinlilerden öğrenilmesi gibi önemli sonuçları olmuştur.⁵⁷

Abbâsîler, kendilerinden önce hilafette bulunan Emevîlerden devraldıkları İslam devletinin sınırlarında fazla bir değişiklik yapmamışlardır. Açıkça ifade edilecek olursa Emeviler dönemindeki bu sınırlar Türkistan içerisinden Preze dağlarına, Kafkaslardan Hint Okyanusu’na ve Büyük Sahra içine kadar uzanan çok geniş alana ulaşmıştı.⁵⁸ Emevîler döneminde ülkenin doğal sınırlara ulaşmış olması sebebiyle, Abbâsîlerin fetih amaçlı savaşları sayılı denecek kadar azdır. Bu savaşlar ağırlıklı olarak Bizanslılarla yapılmıştır. Bunlardan biri 782 yılında Halîfe Mehdî (ö. 170/786) tarafından yapılmış ve bunun sonucu, Üsküdar’a kadar varılıp Bizans, yıllık vergiye bağlanmıştır. Bir diğeri de Halîfe Mu’tasım (ö. 227/842) tarafından Bizans üzerine (Anadolu’ya) yapılmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere Abbâsîler yeni fetih seferleri yerine bu çok geniş sınırlar içerisindeki halkın huzur ve refahı için çalışmalar yapmış ve ellerinde bulunan geniş topraklardaki halkın refah düzeyini yükseltmeye gayret etmişlerdir.⁵⁹

Abbâsîler yaklaşık 5 asır hüküm sürmüş ve tarihte Osmanlı İmparatorluğu’ndan sonra en uzun hüküm süren İslam devleti unvanına sahip olmuşlardır. Ancak Abbâsîlerin değişik sebeplerle zayıflamasına ve devletin yıkılmasına sebep olan bazı faktörler vardır ki bunlardan biri Sünnî ve Şîî emirliklerin ve devletlerin kurulmasıdır. Bu devletler; Fas’ta kurulan Midrârîler (772-976), Maverâünnehir ve Doğu Türkistan’da kurulan Türk-İslâm hanedânı Karahanlılar (609-1212), Horasan’da kurulan İslam hânedânı Sâ mânîler (396-1005), Doğu İran’da İslâm hanedanı Saffârîler (394-1003), Kuzey Suriye ve Musul’da Hamdânîler (395-1004), Mısır, Suriye ve Filistin’de kurulan Türk İslam hanedanı İhşidîler (359-969), Mağrib’de Hammâdîler (547-1147), Kuzey Afrika ve Endülüs’te Murâbîtlar (547-1147), Horasan, Afganistan ve Kuzey Hindistan’da kurulan Müslüman-Türk hânedânı Gaznelîler (582-1186), Büyük Selçuklular (552-1157) gibi sünnî devletlerdir⁶⁰. Fakat Abbâsîleri hem siyâseten hem de fıkren en çok meşgul eden Büveyhîler olmuştur.

⁵⁷ Murat Atasoy, *Suyûtî’nin Târihu’l-Hulefâ Adlı Eserinin Abbâsîler Kısımının Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gaziosmanpaşa Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2006, s. 152.

⁵⁸ Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, c. I, s. 35.

⁵⁹ Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, c. I, s. 36.

⁶⁰ Ahmet Yücel, *Hadîs Tarihi*, s. 93; Mehmet Azimli, “Sünnî Hilâfete Tahakküm Kurmuş Bir Şîî Hânedan: Büveyhîler”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VII, sayı, II. (2005), s. 20.

Sünnî hilâfete tahakküm kurmuş bir Şîî hânedân olarak tarihe geçmiş olan Büveyhîler, tarih sahnesine IV. yy. başlarında çıkmış ve İran bölgesinde Abbâsîlerin zayıfladığı, doğudan Selçuklu akınlarının henüz başlamadığı, siyasî boşluğun olduğu bir dönemde kurulmuştur.⁶¹

Büveyhîler, Abbâsîlerin zayıflamasıyla iç karışıklıkların meydana gelmesini fırsat bilerek Bağdat'ı ele geçirmişlerdir. Şîî olmalarına rağmen bir denge unsuru olarak stratejik sebeplerle hilâfete dokunmamışlardır.⁶² Ancak halifenin bütün yetkilerini elinden alıp, sadece geçimini sağlaması için birkaç köyün gelirini ona tahsis etmişler⁶³ ve Halifeye karşı acımasız davranmışlardır. Örneğin; Halifeye hürmet etmedikleri, bazen makamından indirerek gözüne mil çektikleri ve işkenceye tabi tuttukları olmuştur. Büveyhîler halifelik makamına tarihin en karanlık dönemini yaşatmışlardır.⁶⁴ Bu dönemde Büveyhîler başta olmak üzere İslam coğrafyasında bulunan devletler ve beylikler şiir, ilim ve sanat alanında birbirleriyle rekabet ederek en üst seviyeye çıkmışlardır. Nitekim Büveyhî hükümdarları mezhebine bakmaksızın tebasında bulunan fıkıhçılar, kalamcılar, şairler, hadîsçiler vb. ilim ehli kişilere maaş bağlayarak onları koruma altına aldıkları görülmüştür.⁶⁵ Râmezhürmüzî'nin (ö. 360/971) böyle bir siyasi ortamda yaşamış olması, eserlerinin telif sebebi ve eserlerin içeriği konusunda etkili olduğu söylenebilir.

1.1.2. Dönemin İlmî Durumu

Emevîlerin devlet yönetiminde Arap milliyetçiliğini korumaları, sınırlarında pek çok milleti barındırmasına rağmen mevâlîye (arap olmayanlara) yönetimde ve bürokraside yer vermemiş olmaları Abbasîler'in iktidara gelmesini kolaylaştırmıştır. Böyle bir yönetim anlayışından yönetimi devralan Abbâsîler, ayrımcı siyaseti bir kenara bırakıp mevâlîyi de içine alan yönetim anlayışını benimsemiş, insanların refahı için bayındırlık, ekonomi, kültür ve sanat alanında olduğu gibi ilim alanında da büyük ilerleme kaydetmişlerdir. Zira ilim adamlarına özel önem vermiş, sarayda Müslüman ve Hristiyan ilim adamları ile ilmi münâzaralar düzenlemiş, felsefî tartışmalar yapılmasına imkân sağlamışlardır.⁶⁶

Abbâsîlerin dini ve pozitif ilimlerin gelişmesine çok büyük katkıda bulunan hususlardan birisi de Hârûn Reşid (ö. 193/809) tarafından m. 794'te Bağdat'ta kâğıt fabrikasının kurulmasıdır.

⁶¹ Azimli, "Sünnî Hilâfete Tahakküm Kurmuş Bir Şîî Hânedan: Büveyhîler", s. 20.

⁶² Bahriye Üçok, "İslam Tarihi Emevîler-Abbâsîler", Ankara Üni. İlahiyat Fak. Yayınları, Sevinç Matbaası, s. 113; Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, c. III. s. 327.

⁶³ Nuri Ünlü, *İslam Tarihi*, MÜ. İlahiyat Fak. Yay. İstanbul 2015, c. I. s. 288.

⁶⁴ Azimli, "Sünnî Hilâfete Tahakküm Kurmuş Bir Şîî Hânedan: Büveyhîler", s. 28.

⁶⁵ Muharrem Akoğlu, "Büveyhîler'in Mezhebî Eğilimleri/Politikaları Üzerine", *Bilimnâme*, c. XVII, 2009/2, s. 134.

⁶⁶ Gürkan Dağbaşı, "Abbâsî Dönemi Çeviri Faaliyetleri", *Anadolu İlahiyat Eskiyesi Dergisi*, S. 27, (2013), s. 178.

Zira kâğıt üretimi sayesinde kitap telifi artmış ve bu da kitap ticaretini pozitif yönde etkilemiştir. Bu da milletlerin kültür ve medeniyet hafızası olan kütüphanelerin zenginleşmesine vesile olmuştur. Neticede Bağdat dünyada dînî ve pozitif ilimlerin merkezi olmuştur. Hatta kaynaklar “Horasanın astronomi bilgini Ebû Ma’ser el-Müneccim’in (ö. 272/885) hac için Mekke’ye giderken Beytü’l-Hikme’ye uğradığını, ilmi araştırmalara dalıp hacca gidemeden ömrünün son yıllarını burada geçirerek Bağdat’ta vefat ettiğini”⁶⁷ nakleder.

Abbâsîler’in başkenti olan Bağdat dinî ve aklî ilimlerin merkezi konumuna gelmiş, her alanda birbirinden değerli ilim adamları yetişmiş, İslam kültür ve medeniyetine çok büyük katkıları olan eserler yazılmış, nihayetinde bu ve benzeri sebepler, Müslüman âlimlerin dini ilimler yanında pozitif ilimlerde ve felsefi konularda çalışmalarına imkân vermiştir. Böylece Abbâsîler etkileri günümüze ulaşan parlak İslam medeniyetine büyük katkılarda bulunmuşlardır. Dönemin ilmi gelişmeleri aklî ve dinî ilimler olarak iki kısma ayrılmaktadır. Kısaca bunlara aşağıda değinilecektir.

1.1.2.1.Aklî İlimler

Hiz. Peygamber döneminden Abbâsîler’e kadar Müslümanlar yeni fetihlerle sınırlarını genişletmişlerdir. Müslümanlar bu geniş sınırlar içindeki ve komşu devletlerdeki medeniyet kültür ve ilim adamlarıyla temasları sonucu onların ilim, kültür ve medeniyetini tanıma imkânı bulmuşlar; bu kültür ve medeniyetlerden İslam medeniyetini oluşturma adına istifade etme yoluna gitmişlerdir. Bu durum diğer dillerde yazılan eserlerin Arapçaya tercüme edilmesiyle mümkün olmuştur. Emevîlerde münferit çalışmalar şeklinde başlayan bu faaliyet, Abbasîlerde devlet politikası halini almıştır. Bu politika neticesinde Müslümanlar Hint, Fars, Mısır, Asur, Babil, Yunan medeniyetlerinden bilim teknik ve fikri eserleri tercüme etmişler ve bu vesileyle İslam ve dünya mirasına katkıda bulunmuşlardır.⁶⁸

Müslümanların tercüme ettikleri kaynaklar genelde tıp, mühendislik, felsefe, astroloji, astronomi üzerine olmuştur. İlk olarak ünlü Grek tabip ve filozofu Galen, Efesli Rufus, Ptolemaeus, Sokrat, Eflatun, Aristo, Proclus, Plotinus, Themistius gibi bilginlerin eserleri Arapçaya çevirilmiştir.⁶⁹

⁶⁷ İsmail E. Erünsal, “Kütüphâne”, *DİA*, c. XXVII, s. 12.

⁶⁸ Dağbaşı, “Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri”, s. 178.

⁶⁹ Dağbaşı, “Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri”, s. 184.

Tüm bu çeviri çalışmaları Beytü'l-hikme⁷⁰ diye anılan merkezde yapılmıştır. Bu merkez yazı işleri merkezi, çeviri merkezi, kütüphane gibi farklı fonksiyonlar icra etmektedir. Diğer bir ifadeyle burası bilim merkezi haline gelmiştir. Bunun yanı sıra tercüme, ayrıcalıklı ve çok iyi kazanç sağlayan bir meslek haline gelmişti. Bu konuda tarihi kaynaklar, Benî Mûsa'nın⁷¹, *tam gün çevirmenlik yapanlara ayda beş yüz dinar ödediğini bunun da yaklaşık iki bin yüz yirmi beş gram altına denk geldiğini* ifade etmişlerdir.⁷² Yine o dönemde kütüphâne memuru olmak da ayrıcalıklı bir meslekti. Nitekim medrese görevlileri arasında müderristen sonra en yüksek maaşı kütüphâne memuru almaktaydı.⁷³

Abbâsîlerin güçlü olduğu dönemlerde durum böyle iken devletin zayıflamasıyla Bağdat ve çevresinin yönetimini ele geçiren Büveyhîler döneminde de İslâmî ilimlerinin yanında pozitif ilimlerden özellikle mühendislik, astronomi, tıp, felsefe gibi bilimler de desteklenmiş⁷⁴ bu sayede farklı ilim alanlarında birçok ilim adamı yetişmiştir.

1.1.2.2. Dini İlimler

Abbâsîler döneminde diğer ilimlerde olduğu gibi dînî ilimler (Hadîs, Tefsir, Kıraat, Fıkıh, Kelâm ve Tasavvuf) alanında da İslam tarihi açısından çok değerli âlimler yetişmiş, yeni eserler telif edilmiştir.⁷⁵ Bu dönemde yukarıda ismi geçen dînî ilimlerin gelişim sürecini kısaca inceleyelim.

1.1.2.2.1. Hadîs İlmî

İlk kaynağı Hz. Peygamber olan hadislerin günümüze kadar onbeş asırlık bir tarihi vardır. Bu zaman içerisinde ilk dönemlerde Hz. Peygamber'in sözlerinin nakli, sahâbe, tâbiîn ve tebei tâbiîn vasıtasıyla olmuştur. Bu döneme rivayet dönemi diye isimlendirilmiştir ki Hz. Peygamber'den hicri beşinci asrın sonlarına kadar devam eden zamana tekabül eder. Bu dönem birinci asır sistematik rivayetin henüz teşekkül etmediği şifâhî rivayetin hâkim olduğu dönemdir. Bununla beraber bazı sahabe tarafından yazılan ve sahifeler mevcuttu. Yine bu asırda hadislerin

⁷⁰ Mahmut Kaya; "Beytülhikme" *DİA*, c.VI, s. 89: Beytülhikme: Abbasi döneminde kurulan, İslam ilim ve kültür tarihinde tercüme ve yüksek seviyedeki ilmi araştırmaların yapıldığı merkez.

⁷¹ Kâzım Çeçen, Atilla Bir, "Benî Musa", *DİA*, c. V, s. 451. Benî Mûsa; Musa b. Şakir'in Abbâsîler döneminde geometri ve astronomi alanlarındaki çeviri ve çalışmalarıyla tanınan Muhammed, Ahmed ve Hasan adlı üç oğludur.

⁷² Dağbaşı, "Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri", s. 185.

⁷³ Erünsal, "Kütüphane", *DİA*, c. XXVII, s. 13.

⁷⁴ Akoğlu, "Büveyhîler'in Mezhebî Eğilimleri/Politikaları Üzerine", *Bilimnâme*, s. 134-135.

⁷⁵ Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, c. I, s. 41.

rivâyetinde isnad şartı ve cerh ve ta'dil uygulaması başlamış, ancak sistematize olmamıştı. Hicri ikinci asır yazılı rivayetlerin başladığı dönemdir. Bu asırda Arapların yazı kültürünün tam olgunlaşmaması sebebiyle rivayetlerdeki yazıdan kaynaklanan problemlere çözüm amacıyla hadis eğitim ve öğretim metodlarının yanında hadis rivâyet lafızları gelişmiş ve uygulamaya başlanmıştır.⁷⁶

Hicri üçüncü asır, temel hadis kaynaklarının yazıldığı, ehl-i hadîs, Mu'tezile ve ehl-i re'y ekolleri arasında tartışmalar arttığı ve hadis usûlüne dâir kuralların yazılmaya başlandığı dönem olmuştur. Temel hadis kaynaklarından *Kütüb-i Sitte* diye bilinen Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-sahîh*'i, Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmiu's-sahîh*'i, İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî'nin (ö. 303/915) *es-Sünen*'leri⁷⁷ ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'i bu asırda telif edilen eserler arasındadır.

Hicri üçüncü asırda hadis usulü alanında da önemli gelişmeler olmuştur. İkinci asırda uygulanmaya başlanan hadis usûlü kuralları, hicri üçüncü asırda kısmen eserlerde yer almaya başlamıştır. Bu eserler İmâm Şâfiî'nin (ö. 204/819) *er-Risâle ve Cimâu'l ilm*'i, Ali b. Medînî'nin (ö. 234/848) cüzleri, İmâm Buhârî'nin (ö. 256/869) *el-Câmiu's-sahîh*'inde yer verdiği "Kitâbü'l-İlm" ve "Kitâbü Ahbâri'l-âhad" adlı bölümleri, İmâm Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmiu's-sahîh*'in Mukaddimesi, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *es-Sünen*'ine yazdığı "Kitâbü'l-İlel'i, Ebû Dâvud'un (ö. 275/888) Mekkelilere yazdığı mektubu bu dönem hadis usulüne dâir bilgilerin yer aldığı eserler olmuştur.

Hicri dördüncü asırda, azda olsa rivâyet türü eserler telif edilmiş, ilelü'l-hadis, garîbü'l-hadis, muhtelifü'l-hadis, nâsih ve mensuh emsâlü'l-hadis alanında eserler yazılmış,⁷⁸ ilk kitap esaslı şerh eseri telif edilmiş,⁷⁹ temel hadis kitapları tamamlayıcı çalışmalar olan müstedrek ve müstahrec türü eserler yazılmıştır.⁸⁰ Bu dönemin hadis açısından en önemli yanı ilk hadis usûlü eserlerinin telif edilmiş olmasıdır. Hadis usûlü alanında ilk müstakil eser kabul edilen Râmeihürmüzî'nin (ö. 360/971) *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ı, yine hadis usûlü alanında telif edilen Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *Ma'rifetü ulûmil-hadis*'i ve Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö.

⁷⁶ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 69.

⁷⁷ Yıldız, "Abbâsiler", *DİA*. c. I, s. 44.

⁷⁸ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 119.

⁷⁹ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 121.

⁸⁰ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 122.

463/1071) *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*'si başta o dönem olmak üzere hadis usûlü tarihi açısından çok önemli yere sahip eserlerdir.

1.1.2.2.2. Tefsir ve Kıraat İlmi

Emevîler ve öncesinde de var olan tefsir ve kıraat çalışmaları bu dönemde daha sistemli hale gelmiş, bu zamana kadar sadece rivâyet tefsiri üzerinde münferit çalışmalar var iken bu dönemde rivâyet, dirâyet ve tasavvuf ağırlıklı tefsirler yazılmaya başlanmıştır. Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) *Tefsîrû'l-Kur'an*'ı, Yahyâ bin Sellâm'ın (ö. 200/815) *Tefsir*'i, Abdürrezzak b. Hemmâm'ın (ö. 211/827) *Tefsirü'l-Kur'an*'ı bu dönemde yazılmıştır. Bunlar bize ulaşan ilk tefsirlerdir.⁸¹ Ayrıca kendinden önceki tefsir çalışmalarını toparlayan ve tarihte kendisine 'İmâmü'l-müfessirîn' denilen Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) yazdığı *Câmi'ul-beyân te'vîli âyil-Kur'an*⁸² adlı tefsiri bu dönemin eseridir.

1.1.2.2.3. Fıkıh İlmi

Abbâsîler döneminin ilk iki yüzyılı fıkıhın tedvin edilip fikhî mezheplerin teşekkül ettiği dönem olmuştur. Bu dönemde halen mevcut olan sünnî ve şîî mezhepler yanında o dönemde oluşmuş fakat bugüne kadar varlığını devam ettirememiş farklı mezhepler de vardı. O dönemde Ebû Hanîfe (ö.150/767) ve talebelerinin tesis ettiği Hanefî Mezhebi, İmam Mâlik'in (ö.179/796) kurduğu Mâlikî Mezhebi, İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) kurduğu Şâfiî Mezhebi ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Hanbelî Mezhebi gibi fikhî mezhepler teşekkül etmiştir.⁸³ Diğer ilim merkezlerinde olduğu gibi Bağdat'ta çok sayıda medrese açılmış, özellikle sünnî dört mezhebin gelişmesi için ortam hazırlanmıştır.⁸⁴ Abbasiler döneminde fikhî ekollerin geliştiği bir dönem olmuştur.

Bu ekollerin kurucularının her biri hadîs ilmi için önemli bir yere sahiptir. Zira Ebû Hanîfe'nin eh-i re'y ile ehl-i hadîs tartışmaları açısından görüşleri oldukça değerlidir. Ayrıca İmam Şâfiî'nin *er-Risâle*'si, Mâlik b. Enes'in *Muvattâ*'sı, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i hadîs alanında yazılmış değerli eserlerdir.

⁸¹ Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, c. I. s. 44.

⁸² Mustafa Fayda, "Taberî", *DİA*, c. XXXIX. s. 315-317.

⁸³ Ahmet Özel, "Fıkıh", *DİA*, c. XIII, s. 14-22.

⁸⁴ Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, c. I, s. 42.

1.1.2.2.4. Kelam İlmi

Her ilimde olduğu gibi kelam ilminin de doğuşu, gelişimi ve olgunlaşma dönemi vardır. Bu ilim sahabe ve sonrasında karşılaşılan itikâdî soru ve sorunlara cevap aramak maksadıyla ortaya çıkmış olup, Abbâsîler döneminde fikir hürriyetinin olması, bazı itikâdî ekollerin (Mutezile gibi) devletçe desteklenmesi sebebiyle zirveye ulaşmıştır.

Kelam alanında Abbâsîler dönemi denilince mutezile ve itikadi tartışma konusu olan Kur'an-ı Kerim'in mahlûk olması "Halku'l-Kur'an" ve "mihne" akla gelir. Mihne, Mutezilî âlimlerin halifeleri etkileri altına alması⁸⁵ ile Halîfe Me'mun (ö. 218/833) ve Halîfe Mütevekkil (ö. 247/861) dönemleri arasında meydana gelmiş ve Halîfe Mütevekkil'in halku'l-Kur'an tartışmasını yasaklamasıyla son bulmuştur. Bazı tarihçiler tarafından bu tartışmanın ülkeyi iç savaşın eşiğine getiren bir tartışma olduğu ileri sürülmüştür.⁸⁶

Mihne tartışmalarına sebep olan Mutezile mezhebi, büyük bir nefret kazanarak yok olma sürecine girmiştir. İleride bunun yerini Ehl-i sünnet diye tabir edilen Eş'arî ve Maturidi ekolleri almış, bunların müntesipleri artmış ve çoğalarak bu günkü duruma ulaşmıştır. Mezkûr dönemde Ehl-i sünnet dışında kalan inanç grupları, Şîa, Havâric ve Mürcie gibi değişik ekollere ayrılmıştır.

1.1.2.2.4.1. Döneminin Ekolleri ve Bu Ekollerin Özellikleri

Hadîs ilminde, ekoller ve bu ekollerin özellikleri hakkında bilgi sahibi olmamız önem arz etmektedir. Zira hadîs eserlerinin biçimlenmesinde itikadî ve fikhî ekollerin doğrudan etkili olduğu⁸⁷ hadîs âlimleri tarafından dile getirilmiştir. Bu ekollere ayrılma ve eser yazma dönemi hicri ikinci yüzyıl ile beşinci yüzyıl arasını kapsamaktadır. Üzerinde çalışma yaptığımız eseri müellif, ağırlıklı olarak hicri dördüncü asrın ilmi ortamında yazmıştır.⁸⁸

Söz konusu dönemlerde farklı ekoller oluşmuştu. Bunlar: Basra ve Bağdat çevresinde etkili olan Mu'tezile, Medine ve çevresinde etkili olan Ehl-i Hadîs ve Kûfe'de etkili olan Ehl-i Re'y'dir.⁸⁹ Bunların hepsi Hz. Peygamber'in sünnetini Kur'an'dan sonra en önemli kaynak olduğunu kabul etmekle birlikte hadîslerin sıhhatinin tespit edilmesi ve kaynak kabul edilip edilmemesi hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak bu farklı görüşler siyasi

⁸⁵ Hayrettin Yücesoy, "Mihne", *DİA*, c. XXX, s. 27.

⁸⁶ Yücesoy, "Mihne", *DİA*, c. XXX, s. 27.

⁸⁷ Zişan Türkan, "Üçüncü Asır Hadis Müsannefâtı Üzerinde eş-Şâfiî'nin Etkisi", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, VII/I, 2009, s. 88.

⁸⁸ Ali Yardım, *Hadîs I-II*, Damla Yayınevi, İstanbul 1997, c. II, s. 134.

⁸⁹ Yücel, "İlk Hadis Usulü Eserlerinin yazıldığı İlmi Ortam", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2004 S. 13, s. 246.

müdahalelerin de etkisiyle kin ve düşmanlığa kadar gitmiştir.⁹⁰ Bu ekoller ve başlıca özellikleri şunlardır:

1.1.2.2.4.2. Mu'tezile

Bu ekolün, Müslümanlar arasındaki iç savaşlarda ölen ve öldürülenlerin durumu ile ilgili farklı görüşler sebebiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Emevîler döneminde varlık göstermeye başlayan Mu'tezile, Abbâsî halifelerinden Me'mun, Mu'tasım ve Vâsık'ın dönemlerinde en etkili devrini yaşamışlardır.

Mu'tezile ekolünde, büyük günah işleyenlerin kafir ve mümin olmayıp ikisi arasında bir yer anlamında *el-menzile beyne'l-menzileteyn*, iyilik yapanları ödüllendirip, kötülük ve adaleti terk edenlerin cezalandırılması hususunda Allah'ın va'dinden dönmeyeceği anlamına gelen *va'd* ve *va'id*, kötülük ve fesadın ortadan kaldırılması adına kalp, dil ve elle mücadele anlamında *emr bi'l-ma'ruf nehy ani'l-münker*, kişinin fiillerine göre ödül ve cezayı haketmelerinde Allah'ın adaletli davranacağı anlamında *adalet* ilkesi başlıca prensiplerindendir.⁹¹ Mu'tezile, bunların yanı sıra yorumlayan, tartışabilen, inceleyen ve en önemlisi nakille beraber aklî yorumlara fazlaca müracaat etmekten kaçınmayan, aklı nakil ile birlikte ilmin kaynağı kabul eden bir düşünceye sahipti. Zira imanla ilgili konuları bile akıl ile izaha çalışmaları, haber-i vâhidin inanç esaslarında delil olmayacağını savunmuş olmaları, hadislerin sıhhatini tesbitte isnâddan çok, muhteva tenkidini ön planda tutmaları diğer ekoller tarafından eleştiriye sebep olmuştur.⁹²

Hicri üçüncü asır, ikinci asırda olduğu gibi Mu'tezi ile diğer ekoller arasında tartışmaların devam ettiği bir dönem olmuştur. Bu tartışmalar, halku'l-Kur'an, ru'yetullah, haberi vâhidin bilgi değeri, Allah'ın sıfatları, kulların fiillerinin yaratıcısı olup olmadığı⁹³ gibi konular bu dönemde de devam etmiştir.

1.1.2.2.4.3. Ehl-i Hadîs

Ehl-i hadîs tabiri sahabe döneminden itibaren kullanılagelmiştir. Bu tabir sahabe dönemi ve sonrasında hadîs öğrenimini-öğretimini ve râvilerin durumunu bilen aynı zamanda da hadîs

⁹⁰ Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis*, Kitâbiyât, Ankara 2004, s. 268.

⁹¹ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 63.

⁹² Hansu, *Mutezile ve Hadis*, s. 267-270.

⁹³ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 119.

alanında söz sahibi zatlara ifade etmekteydi.⁹⁴ Sonraki dönemde ehl-i hadîs terimi Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) ifadesiyle "Hadîsle amel eden kimseler" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Ehl-i hadîs hicri III. yy. ve IV. yy.dan itibaren ise sadece hadîs rivâyet eden, muhtevâsını anlamadan ne varsa hadîs toplayan anlamında kullanılmıştır. Bu ekol; bid'at ve re'ye karşı çıkıp Hz. Peygamber'in sünnetini takip etmenin gerekliliği, re'y ve kıyas yapmanın haramları helalleştireceği,⁹⁵ sünnetin kaynağının da vahiy olduğu görüşündedir.⁹⁶ Hz. Peygamber'den ve sahabeden işitmedikleri konular hakkında fikir beyan etmeyi bid'at sayarak bu tür konular hakkında susmayı tercih etmişlerdir.⁹⁷ Ehl-i hadisin, mu'tezi ve ehl-i re'y ekollerinin yanında "bize sadece Kur'an'dan bahset" diyerek hadisi reddeden bir grubun da olması⁹⁸ sebebiyle hadis rivayetine ağırlık verdiklerini görmekteyiz. Bunun neticesinde de ehl-i hadis, hadisleri anlamadan naklettikleri hususunda eleştiri almışlardır.⁹⁹ Örneğin, onların fıkıh bilmedikleri, içeriği konusunda bilgi sahibi olmadan hadîs rivâyet ettikleri eleştirildikleri konulardandır. Bu eleştiriler yalnız mutezile tarafından değil, onlarla beraber diğer İslam âlimleri tarafından da dile getirilmiştir.

Yine kaynakların ifade ettiğine göre tarihçi İbn Kuteybe¹⁰⁰ (ö. 276/889) bu meselede şu ifadelerle yer vermiştir. *Kelamcılar, Ehl-i hadîsi aptallıkla, yalancılıkla ve çelişkili rivâyetlerle ümmetin birliğini bozmakla, hadîsleri anlamadan rivâyet etmekle, sened ve metinde tahrifatlar yapmakla itham ettiler. Bu nedenle de onlara haşviyye¹⁰¹ ve ğusr (ayak takımı) gibi lakaplar taktılar.*¹⁰²

Bunlara örnek verilecek olursa Mutezile âlimlerinden İmam Belhî (ö. 273/887), "Kabûlu'l-ahbâr ve ma'rifeti'r-ricâl" adlı eserinde "hadîsçilerin, kendilerinden bir grubun kasten

⁹⁴ Abdullah Aydın, "Ehl-i Hadis", *DİA*, 1988, c. X, s. 508.

⁹⁵ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 54.

⁹⁶ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 55.

⁹⁷ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 55.

⁹⁸ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 54.

⁹⁹ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 55.

¹⁰⁰ İbn Kuteybe: Dil, edebiyat, Kur'an ilimleri, hadis ve tarih sahalarında eserleriyle tanınan bir âlimdir. Abbâsîlerin en parlak döneminde Bağdat'ta yaşamıştır. Gençliğinde Mutezile âlimlerinin derslerine katılmıştır. Mu'tezile ve ehl-i sünnet arasındaki tartışma ortamında yetişti. Mutezileden ayrıldıktan sonra Muhaddislerin derslerine katılmaya başladı. Mutezile ile mücadele etmiştir. Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe" *DİA*, 1988, XX, 146.

¹⁰¹ *Haşviyye (Nâbite)*: Ayet ve Hadislerin zahiri manaları ile yetindikleri iddiasıyla hadisçilere takılan isim. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 115.

¹⁰² Hansu, *Mutezile ve Hadis*, s. 289.

yalan söylediğine dair rivâyet ettikleri hakkında” şeklinde başlıklar atmış, hatta bu başlıkların sayısı dokuza ulaşmıştır. Her başlıkta ehl-i hadîsi eleştiren maddeler vardır.¹⁰³

Konuya ilişkin çalışma yapanlar, Hadîs hâfızı ve Horasan’ın hadîs şeyhi¹⁰⁴ olarak bilinen İbn Hibbân’ın¹⁰⁵ (ö. 354/965) ehl-i hadîs hakkında şu ifadelerini nakletmiştir; “ehl-i hadîs âlimleri, sadece hadîs toplamak amacıyla seyahat etmektedirler; hadîsi anlama ve sahih olanı sakîm olandan ayırmaya çalışmamaları sebebiyle haşeviyye lakabıyla eleştirilmişlerdir.”¹⁰⁶

1.1.2.2.4.4. Ehl-i Re’y

Sahabeden sonra meydana gelen çeşitli sorunlara çözüm üretilirken¹⁰⁷ iki farklı ilim merkezi oluşmuştur. Bunlar Hicaz bölgesi ve Irak Kûfe bölgesidir. Irak bölgesinde oluşan Ehl-i Re’y, ilim elde etmede öncelik Kur’an-ı Kerim ve sünnet olmakla birlikte bunlardan dini hüküm çıkarmada re’y ve icthad ile zenginleştirme gayretiyle ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸ Bu görüş Ebu Hanife (ö. 150/767) ve talebeleri tarafından sistemleştirilmiş, olumlu bir anlam kazanmıştır. Ancak hükümleri bu usûl ve esaslar çerçevesinde vermeleri başta ehl-i hadîs tarafından “âsarı terk edip kendi görüşlerini esas aldıkları için helak olan zümre”¹⁰⁹ olarak nitelendirilmiş ve bu konuda eleştirilmişlerdir.

Bu ekolün sahabe dönemi öncülerinin Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Ali (ö. 40/661) Abdullah b. Mes’ud (ö. 32/652), tâbiîn döneminde İbrahim en-Nehâî (ö. 95/733), Hammâd b. Ebî Süleyman (ö. 120/738), Ebû Hanife ve öğrencilerinin¹¹⁰ ismi geçmektedir.

1.2. Râmehürmüzî’nin Hayatı ve İlmi Kişiliği

Müellifin asıl adı Ebû Muhammed el-Hasan b. Abdurrahmân b. Hallâd’dır.¹¹¹ Yakut el-Hamevî (ö. 626/1229) Ebû Muhammed künyesine ek olarak el-Kâdî sıfatını da zikretmiştir.¹¹²

¹⁰³ Hansu, *Mutezile ve Hadis*, s. 290.

¹⁰⁴ Mehmet Ali Sönmez, “İbn Hibbân”, *DİA*, c. XX, s. 63.

¹⁰⁵ İbn Hibbân: Hadis ve Fıkıh âlimi. Hadislerin sıhhatini belirleme, hadis râvilerini cerh ve ta’dil etme konularındaki çalışmalarıyla ünlüdür. Sönmez, “İbn Hibbân”, *DİA*, c. XX, s. 63.

¹⁰⁶ Hansu, *Mutezile ve Hadis*, s. 283.

¹⁰⁷ Ömer Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s. 70.

¹⁰⁸ M. Esat Kılıçer, “Ehl-i rey” *DİA*, c. X, s. 521.

¹⁰⁹ Yücel, *İlk Hadis Usulü Eserlerinin yazıldığı İlmi Ortam*, s. 246.

¹¹⁰ Yücel, *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usûlü*, s. 46.

¹¹¹ Ebû’l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya’kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, thk: Rıza Teceddüd el-Mazindari, Tahrân 1971, s. 172.

¹¹² Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu’cemü’l-Üdebâ*, thk: İhsan Abbas, Dâru’l-Ğarb el-İslâmî, Beyrut 1993, c. 2, s. 923.

Kendisine Râmeürmüzî (ö. 360/971) denmesinin nedeni yazarın Hûzistan şehrine bağlı el-Ahvez'in Râmhürmüz köyünden¹¹³ olduğundandır.¹¹⁴

Râmeürmüzî'nin (ö. 360/971) doğum tarihiyle ilgili net bilgi olmamakla beraber¹¹⁵ kendisinin belirttiğine göre Râmhürmüz beldesinden olan Sehl b. Musa en-Nüceyrimî (ö. 289)'nin verdiği bilgiden hareketle h. 265 yılında doğduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde Râmeürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î* isimli eserine tahkik ve ta'lik yazan Acâc el-Hatib'de bu bilgiden hareketle h. 265 yılında doğduğu görüşündedir.¹¹⁶

Râmeürmüzî (ö. 360/971) ilim ve kültürün egemen olduğu bir ortamda yetişmiştir. Zira babası hukuk, hadîs gibi farklı alanlarda kendisini yetiştiren, kadılık mesleğiyle meşgul olmuş ve aynı zamanda büyük muhaddis Taberânî'ye (ö. 360/971)¹¹⁷ hocalık yapmıştır.

Râmeürmüzî, küçük yaştan itibaren değerli hocalardan ders almaya başlamıştır. İlk eğitimini babası Abdurrahman b. Hallâd'tan almıştır.¹¹⁸

Râmeürmüzî, kendisinden ilim aldığı hocalarından bahseder. Bunlardan biri, Râmeürmüzî 11 yaşında iken vefat eden hocası Ebû Ca'fer Ahmed b.Yahyâ el-Hulvânî (ö. 276/889) adlı hocasıdır. Müellifin bu zattan 11 yaşında iken ders alması çocuk yaşta ilim halkasına katıldığını gösterir. Kaynaklar müellifin h. 290 yılından önce ilim için seyahate çıktığını nakleder. Ancak yaşadığı dönemin bir özelliği de kişinin beldesindeki hocalardan ders görüp icazet almadan ilim yolculuğuna çıkılmamasıdır. Nitekim Râmeürmüzî çocuk yaşta kendi beldesindeki hocalarından icazet alarak ilmi yolculuğa çıkmıştır. Bu da onun genç yaşta ulaştığı ilmî seviyesini işaret etmektedir. Râmeürmüzî, İslam coğrafyasının en önemli ilim merkezleri olan Ahvaz, Fâris, Râmhürmüz, Şiraz, Irak, Kûfe, Basra, Mekke, Kâzurun, Tüster gibi yerlerde pek çok hocadan eğitim görmüştür.¹¹⁹

¹¹³ İbrahim Hatipoğlu, "Râmhürmüzî", *DİA*, c. XXXIV, s. 447. Bu maddede söz konusu muhaddisin ismi Râmhürmüzî olarak yazılmıştır. Ancak kaynak olarak istifade ettiğimiz Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, thk: Ebû Zeyd s.17' de ifade edildiği üzere ismin (bi fethi'l-mîm yani mimin fethasıyla) Râmeürmüzî olarak yazıldığından biz de bu çalışmamızda "Râmeürmüzî" olarak yazmayı tercih ettik.

¹¹⁴ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 17.

¹¹⁵ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc, s. 12.

¹¹⁶ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc, s. 11.

¹¹⁷ Mehmet Görmez, "Taberânî", *DİA*, c. XXXIX, s. 310; Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünya Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971): Mu'cemleri ile bilinen ensâb ve tarih bilgisiyle döneminin en önde gelen âlimlerindendir.

¹¹⁸ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, Ebû Zeyd, s. 20.

¹¹⁹ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc s. 11.

Râmeürmüzî sünnî itikade sahiptir.¹²⁰ O'nun biyografisi ve eserleri incelediğinde sadece hadîs âlimi değil aynı zamanda tarihçi, hâkim, edebiyatçı ve şâir olduğu da görülmektedir.¹²¹

1.2.1. Râmeürmüzî'nin Hocaları

Râmeürmüzî'nin (ö. 360/971) hadîs usûlü ve emsâlî'l-hadîs alanında eserler yazmasında yetiştiği çağın önde gelen hocalarından ders almasının büyük etkisi vardır. Bu hocalardan bazıları şunlardır:

1. Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî (ö. 279/892) : Bu zat hadîs hâfızı, fıkıh, tarih, edebiyat ve ensâb âlimidir. Hadîs rivâyetindeki güvenilirliği konusunda muhaddisler ittifak etmişlerdir. Ayrıca Dârekutnî (ö. 385/995) ve Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) sika olarak vasıflandırmışlardır.¹²²
2. Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdillâh b. Süleymân el-Hadramî (ö. 297/893): Mutayyen¹²³ künyesi ile bilinir. Muhaddis ve tarihçi olan bu âlim için Dârekutnî sikâ ifadesini kullanmıştır.
3. Ebû Muhammed Yûsuf b. Ya'kub b. Hammâd (ö. 297/910) : Âlimler bu zatı, sika, sâlih, emîn gibi vasıflarla nitelemiştir.¹²⁴
4. Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasen el-Firyâbî (ö. 301/914): Sika ünvânına sahiptir. Devrinin önde gelen hadîs hâfızı ve âlimi olarak tanınmış, yaşının ilerlemesi sebebiyle vefatından bir yıl önce hadîs rivâyetini bırakmıştır.¹²⁵
5. Ebû Yahyâ Zekerıyyâ b. Yahyâ b. Abdırrahmân ed-Dabbî es-Sâcî (ö. 307/920) : Hadîs münekkitlerince imam, hâfız, sika, sebt gibi vasıflarla övülmüş ve Basra muhaddisi diye tanınmıştır.¹²⁶
6. Ebû Abdurrahman b. Hallâd er-Râmeürmüzî: Râmeürmüzî'nin babası olup kaynaklarda hal tercemesi mevcut değildir.

Râmeürmüzî yukarıda sayılan hocalar dışında da pek çok hocadan da ders almıştır. Bunlar arasında şu isimleri sayabiliriz.

¹²⁰ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 218.

¹²¹ Chamntı Tsılıgkır, *Hadis Rivâyetinde Fakih Râvinin Rolü*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), MÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 90.

¹²² Abdullah Aydın, "İbn Ebû Hayseme", *DİA*, c. XIX, s. 434.

¹²³ Mustafa Ertürk, "Mutayyen" *DİA*, c. XXXI, s. 383.

¹²⁴ Hatipoğlu, "Yusuf el-Kâdî", *DİA*, c. XXXIV, s. 17.

¹²⁵ Sönmez, "Firyâbî", *DİA*, c. XIII, s. 146.

¹²⁶ Mehmet Efendioğlu, "Sâcî", *DİA*, c. XXXV, s. 363.

1. Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ el-Hulvânî (ö. 276).
2. Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî (ö. 292).
3. Ebû Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin el-Vâdiî (ö. 296).
4. Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe (ö. 297).
5. Ebû Bekr Musa b. İshâk el-Hattî (ö. 297).
6. Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. Süleyman el-Mervezî (ö. 298).
7. Ebu'l-Hasen Ali b. Ravhân ed-Dekkâk (ö. 301).
8. Ahmed b. Harun b. Ravh el-Berdîcî (ö. 301).
9. Ebû Ali el-Hüseyin b. İdrîs el-Ensârî (ö. 301).
10. Ebu'l-Abbâs Abdullah b. es-Sakr es-Sükkerî (ö. 302).
11. Ebû Ya'kub İshâk b. İbrahim el-Enmâtî (ö. 302).
12. Ebu'l-Hüseyin Ya'kub b. İbrahim el-Enmâtî (ö. 303).
13. Ebû Ca'fer Ömer b. Eyyûb es-Sekatî (ö. 303).
14. Ebu Muhammed Abdullah b. Sâlih b. Abdillâh el-Buhârî (ö. 305).
15. Ebû Halîfeti el-Fadl b. el-Habbâb el-Cumehî (ö. 305).
16. Ebu Hafs Ömer b. Muhammed el-Kâğıdî (ö. 305).
17. Ebû Muhammed Abdân el-Ehvâzî Abdullah b. Ahmed b. Musâ (ö. 306).
18. Ebû Ali el-Hasen b. et-Tayyib el-Belhî eş-Şucâî (ö. 307).
19. Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Mevsîlî (ö. 307).
20. Ebû Imrân Musa b. Sehl el-Cüvenî (ö. 307).
21. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Sehl el-Eşnânî (ö. 307).
22. Ca'fer b. Ahmed b. Sinân el-Vâsîfî (ö. 307).
23. Ebu'l-Hasen Ali b. Serrâc el-Mısrî (ö. 308).
24. Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyin b. Mükerrerem el-Bağdâdî (ö. 309).
25. Ebû Bekr Muhammed b. Halef b. el-Merzubân el-Âcevî (ö. 309).
26. Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ b. Züheyr et-Tüsterî (ö. 310).
27. Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hüseyin el-Has'amî (ö. 315).
28. Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Muhammed b. Ufeyr el-Ensârî (ö. 315).
29. Ebû Bekr Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as (ö. 316).
30. Ebu'l-Habbâz Ahmed b. Muhammed el-Askerî (ö. 317).
31. Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Abdilaziz el-Beğavî (ö. 317).
32. Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed b. Said (ö. 318).

33. Ebû Ca'fer Ahmed b. İshâk b. Behlûl (ö. 318).
34. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Saîd el-Kufî (ö. 332).
35. Ebû Bekr el-Ahvazî Ahmed b. Mahmud b. Harzâz (ö. 356).¹²⁷

1.2.2. Rânehürmüzî'nin Talebeleri

Rânehürmüzî (ö. 360/971) gibi ömrü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçmiş bir âlimin talebeleri elbette çoktur. Ancak eserlerde ismi geçen zatlar şunlardır:

- 1- Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed es- Saydâvî (ö. 402/1012) : İbn Cümei' el-Gassanî olarak bilinir. Hadîs hâfızı olup beş yaşında babası ile beraber ilim yolculuğuna başlamış, devrinin ilim merkezi olan elliye yakın yeri dolaşarak ilim öğrenmiştir.¹²⁸
- 2- Ebû Bekr Ahmed b. Mürdeveyh (ö. 410/1020)¹²⁹: Hadîs hâfızı, tefsir, tarih ve coğrafya âlimidir.
- 3- Ahmed b. İshâk en-Nihâvendî (ö. 410/1020); Sikâ olarak bilinen muhaddis Bağdat'ta hadîs ilmi almıştır.¹³⁰ Bu özelliğinin yanında günümüze ulaşan *el-Muhaddisü'l-fâsıl* isimli eserinin bütün nüshalarında Rânehürmüzî'den rivâyet eden âlim olması sebebiyle de ayrı bir öneme sahiptir.
- 4- el-Hasen b. el-Leys eş-Şirâzî.
- 5- Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Ali b.Tâlib el-Bağdâdî.
- 6- İbn Cemî'.¹³¹
- 7- Ebû Alî el-Muhsin b. Alî et-Tenûhî.
- 8- Ebû Ahmed Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed er-Reşîgî.
- 9- Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Alî b.Tâlib el-Bağdâdî.¹³²

1.2.3. Rânehürmüzî'nin Eserleri

İbnü'n-Nedim (ö. 385/975) *el-Fihrist* adlı kitabında Rânehürmüzî'nin eserlerinden bahsederken on bir eserinin ismini vermektedir.¹³³ Yakut el-Hamevî (ö. 626/1229) ise müellifin

¹²⁷ Rânehürmüzî, *el-Mahaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 20-21.

¹²⁸ Ebûbekir Sifil, "İbn Cümei' el-Gassânî", *DİA*, c. XIX, s. 404.

¹²⁹ Abdulkâdir Şenel, "İbn Merdûye" *DİA*, c. XX, s. 184.

¹³⁰ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 65.

¹³¹ İzzet Tosun, *Dirâyetü'l-Hadîs İlmî'nin Doğuşu ve el-Muhaddisu'l-fâsıl*, UÜ. SBE. Bursa 1986 (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), s. 63.

¹³² Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 5.

¹³³ İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 172.

eserlerinin sayısını on iki olarak vermiştir.¹³⁴ Müellifin bu eserlerinden sadece iki tanesi günümüze ulaşmıştır.

1.2.3.1. Râmeürmüzî'nin Günümüze Ulaşan Eserleri

el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'i

Bu kitabın hadîs rivâyet eden râvî ile vâ'i arasındaki farkı ve iki zümrenin birbirlerine olan ihtiyacını ifade etmek amacıyla¹³⁵ yazıldığı söylenebilir. Söz konusu eser hadîs usûlû konularının tamamını içermemekle beraber ilk müstakîl hadîs usûlû eseri kabul edilmektedir.¹³⁶ Fakat Müellif'in çağdaşı olan İbnü'n-Nedim (ö. 385/995) Râmeürmüzî'nin eserleri arasında “*el-Muhaddisü'l-fâsıl*” isimli eserini zikretmemiştir. Muhtemelen bu eser, ilk yazıldığı dönemlerde şu anki kadar tanınmıyordu. Bu nedenle de İbnü'n-Nedim bu eserden bahsetmemiştir. İleriki bölümlerde eserle ilgili daha geniş malumat verilecektir.

Kitâbü Emsâli'l-hadîs

Râmeürmüzî'nin (ö. 360/971) günümüze kadar ulaşmış ikinci eseri de *Kitâbü Emsâli'l-hadîs* 'dir.¹³⁷ Emsâlü'l-hadîs, Hz. Peygamber'in bazı konuları anlatırken yaptığı benzetmeleri ihtiva eden hadîslere isim olarak verilmiştir.¹³⁸ Bu eserde Râmeürmüzî muhtelif konuları hâvi 140 adet hadîsi¹³⁹ derlemiş ve bunları âyet, hadîs ve şiirlerle şerh etmiştir. İnceleme imkânı bulduğumuz *Kitâbü Emsâli'l-hadîs* adlı eser, Abdulâlî Abdulhamîd el-A'zamî'nin tahkiki ile Dâru's-Selefiyye, 1404/1983, Bombay/Hindistan'da neşredilmiştir. Ayrıca bu eser Ahmed Abdülfettâh Temmâm (Beyrut 1409/1988; *Emsâlü'l-hadîs el-merviyye ani'n-nebî (s.a)*, Emetü'l-Kerîm el-Kureşîyye (Bonn 1959, Haydârâbâd, 1388/1968 İstanbul) tarafından da yayınlanmıştır.¹⁴⁰

¹³⁴ Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, s. 923.

¹³⁵ Yücel, *Hadis Usûlû*, MÜ. İlahiyat Fak.Yayınları, İstanbul 2014, s. 59.

¹³⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, s. 923; Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 27-27; Hatipoğlu, “Râmeürmüzî”, *DİA*, 448; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 218.

¹³⁷ Muhittin Uysal, “Hadis Meselleri”, *SÜİF Dergisi*, 2007, sayı. 23, s. 75.

¹³⁸ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 65.

¹³⁹ Uysal, “Hadis Meselleri”, s. 75.

¹⁴⁰ Hatipoğlu, “Râmeürmüzî”, *DİA*, c. XXXIV, s. 448.

1.2.3.2. Râmeihürmüzî'nin Günümüze Ulaşmamış Eserleri

- 1- *Rabîu'l-Müteyyem fî Ahbâri'l-Uşşâk,*
- 2- *el-Felek fî Muhtarı'l-Ahbâr ve'l-Eş'âr,*
- 3- *er-Reyhâneteyn: el-Hasen ve'l-Hüseyn radiya'llâhu anhumâ,*
- 4- *İmâmü't-Tenzîl 'fil-Kur'âni'l-Kerîm,*
- 5- *en-Nevâdir ve's-Şevârid,*
- 6- *Edebü'n-Nâtık,*
- 7- *er-Resâi ve't-Teâzî,*
- 8- *Risâletü's-Sefer,*
- 9- *eş-Şeybü ve's-Şebâb,*
- 10- *el-Menâhil ve'l-A'tân ve'l-Hanîn ile'l-Evtân,*
- 11- *Mubâsetatü'l-Vüzerâ,*
- 12- *Edebü'l-Mevâid,*¹⁴¹

Burada adı geçen eserlerin tamamı İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'inde ve Yakut el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-Üdebâ*'sında yer almaktadır.¹⁴²

1.2.4. Râmeihürmüzî Hakkında Ulemanın Görüşleri

Râmeihürmüzî (ö. 360/971) fazilet ve güzel ahlakının yanında farklı ilim dallarında iz bırakmış olması nedeniyle birçok değerli âlim tarafından medhedilmiş birisidir. Nitekim İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995)¹⁴³ Râmeihürmüzî hakkında şunu ifade etmiştir; *O Kadıdır. Tasnifi ve telifi güzel olup Câhız'ın*¹⁴⁴ *yolunu tutmuştur. Bana ondan hadîs dinleyip rivâyette bulunan İbn Sivâr el-Kâtip onun şâir olduğunu söyledi* ifadesini kullanarak O'nun hukukçu, muhaddis ve şâir olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵

¹⁴¹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 26-27.

¹⁴² İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 172; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, s. 923-926; Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 27; Hatipoğlu, "Râmeihürmüzî", *DİA*, 448.

¹⁴³ *İbnü'n-Nedîm*, Adı Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm'dir. (ö. 385/995) Yazı, dil, edebiyat, hadis, fıkıh, felsefe alanında ilim sahibidir. Arap bibliyografya âlimi ve *el-Fihrist* adlı eserin müellifidir. *el-Fihrist* ise İslam dünyasının ilk bibliyografik türü eseridir. Zamanla kaybolmuş pek çok eserin adı, konusu ve müellifi hakkında bilgi sadece bu eser sayesinde günümüze ulaşmıştır. Nasuhi Ünal Karaarslan, "İbnü'n-Nedîm", *DİA*, c. XX1 s. 171.

¹⁴⁴ *Câhız*: Asıl adı Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız el-Kinânî (ö.255/869)'dir. Devrinin âlimlerinden gramer, şiir, tarih ve edebiyat eğitimi olarak Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından oldu. Mûtezile kelamcılarının olup esas şöhreti yazarlığı ve edipliği dolayısıyladır. Eserlerinin sayısı 360 olup bunun 65 kadarı günümüze ulaşmıştır. Ramazan Şeşen, "Câhız", *DİA*, c. VII, s. 7.

¹⁴⁵ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, Ebû Zeyd, s. 22.

Hadîste imam, muhaddis ve hadîs hâfızı¹⁴⁶ diye bilinen Sem'ânî (ö. 510/1116)¹⁴⁷ O'nun hakkında şu ifadeleri kullanır: *O faziletli biridir. Hadîsle çok meşgul olanlardandır. Hûz beldesinin kadılığını üstlenmiştir.*

Yine hadîs hâfızı olan er-Reşîd el-Attâr (ö. 662/1264)¹⁴⁸: *Râmeihürmüzî kabul gören âlimlerden biridir. Muhaddislerin göz bebeğidir. Musannıfların büyüklerindendir.* diyerek onun kıymetini dile getirmiştir.

Hadîs hâfızı, kıraat ve tarihçi olan ez-Zehebî de¹⁴⁹ (ö. 748/1348): *Râmeihürmüzî, İmam, hâfız ve üstaddır. Acem diyarının muhaddisidir. Hadîs ilminin imamlarındandır. İlm-i hadîs konusundaki kitabını (el-Muhaddisü'l-fâsıl) inceleyen bunu açıkça görür.*¹⁵⁰ demektedir. Büyük âlimlerin kendisinden övgüyle söz etmesi, Râmeihürmüzî'nin âlimler arasındaki yerini ve ilim alanındaki değerini ifade etmektedir.

1.2.5. Râmeihürmüzî'nin Vefatı

Hicrî 265 yılında doğduğu kabul edilen Râmeihürmüzî, hayatının çoğunu Abbâsîler zamanında yaşamış, bu dönemde kadılık yapmış ve Büveyhîler'in yönetimi ele geçirdiği döneme kadar bu görevine devam etmiştir. Büveyhîler döneminde de idarecilerle iyi ilişkiler kursa da kendisine teklif edilen kadılık görevini yaşlılık sebebiyle kabul etmemiş ve memleketi Râmeihürmüz'e dönmüş, 360/971 yılında 95 yaşında Râmeihürmüz'de vefat etmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁶ *Hâfız*: Yüzbin hadisi, metin ve senedleriyle bilip ezberlemiş olan, bunların râvîlerini, hayat hikâyelerini, cerh ve ta'dil yönleriyle bilen hadis âlimi. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 109.

¹⁴⁷ *Sem'ânî*: Adı Ebû Bekr Muhammed b. Mansûr b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî el-Mervezî (ö. 510/1116)'dir. Şâfiî fıkhi, hadis, ilm-i rical, ensab ve tarih konularında ilim sahibi olmakla beraber hadis ilmindekiengin ilmi sebebiyle münekkittler tarafından hadis imamı, muhaddis ve hafız vasfıyla zikredilmiştir. Mehmet Efendioğlu, "Sem'ânî". *DİA*, c. XXXVI, s. 464.

¹⁴⁸ *Reşid el-Attâr*: Adı Ebû'l-Hüseyn Reşidüddîn Yahyâ b. Alî b. Abdillâh el-Kureşî el-Ümevî en-Nablusî el-Attâr (ö. 662/1264) hadis hafızıdır. Hadis ulaması tarafından kendisine "sikâ, sebt ve zabıt" ile vasıflarının yanında devrinin hadis otoritesi ve Mısır diyarının muhaddisi diye söz edilmektedir. Tevhit Bakan, Reşid el-Attâr, *DİA*, c. XXXV, s. 1

¹⁴⁹ *Zehebî*: Hadis hâfızı, tarihçi ve kıraat âlimi olup asıl adı Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348)'dir. Aslen Diyarbakırlı Türkmen bir aileye mensuptur. İlminden dolayı kendisine mütkın, hüccet, muallim, Şam muhaddisi ve asrın tarihçisi gibi vasıflarla övmüşlerdir. Zehebî üçyüze yakın eser kaleme almış en fazla eseri hadis hakkındadır. Konumuz açısından önemli gördüğümüz özelliklerinden birisi de önemli bir eleştirmendi. Hadislerin hem sened hem de metin tenkidini yapmasının yanında muhaddislerin dışında kelimciler, mutasavvıflar ve devlet ricalini tenkit edebilmekteydi. Tayyar Altıkulaç, "Zehebî", *DİA*, c. XXXIV, s. 180.

¹⁵⁰ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 22.

¹⁵¹ Hatipoğlu, "Râmeihürmüzî", *DİA*, c. XXXIV, s. 448.

İKİNCİ BÖLÜM

RÂMEHÜRMÜZÎ ÖNCESİ HADİS İLMİ VE RÂMEHÜRMÜZÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ

2.1. Râmehürmüzî Öncesi Hadîs Usûlü

Hadîs ilminin Hz. Peygamber'den günümüze kadar onbeş asra yayılmış bir tarihi vardır.¹⁵² Ancak bu uzun dönem içinde hadîs ilmi farklı alt dallara ayrılmıştır. Bu alt dallardan birisi de hadîsi kabul ve red yönüyle inceleyen Hadîs Usûlüdür.¹⁵³ Hadis usûlüne tarihi süreç içinde farklı isimler verilmiştir. Bunlar ulûmu'l-hadis, ma'rifetü ulûmi'l-hadis, dirâyetü'l-hadis, mustalâhu'l-hadis, ilmü'r-rivâye ve usûlü'r-rivâye'dir.¹⁵⁴

Hadis Kur'an'dan sonra her dâim başvuru kaynağı olmuştur. Bu da sahâbeden itibaren tâbiûn ve onu takip eden nesiller boyunca hadis ilmine ilgi hiç azalmamış, zaman içerisinde hadis ve hadis usûlü ilimleri teşekkül etmiştir. Her ilimde olduğu gibi hadis ve hadis usûlü ilimlerinin teşekkülün sebebi şüphesiz bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Zirâ fitne olarak bilinen siyasî ve itikâdî ihtilaflar baş göstermiş, bunun neticesi hadis uydurma hareketleri baş göstermeye başlamıştır. Bunu fark eden sahabe ve tâbiûn hadis nakil ve kabulünde son derece titiz davranarak hadis rivâyetinde isnad kullanma zorunluluğu getirmişlerdir. Bunun yanında râvîleri değişik açıdan tetkike tâbî tutarak râvînin dini yönü, kişiliği, hafıza durumu, hocaları, ilmî yönü vb. gibi hususları araştıran cerh ve ta'dil ilmi tesis edilmiştir. Bu kâideler her ne kadar yazılı olmasa da fiilen uygulanmaktaydı. Zira bu prensipler sayesinde ehliyet ve güvenilirlik durumuna göre rivayet edilen hadisler sıhhat bakımından sınıflara ayrılmaktaydı. Böylece hadislerin sahîhi sakiminden ayrılmış olmaktadır.¹⁵⁵

Hadis ve hadis usulüne dâir çalışmaların sahabe döneminden itibaren başlaması ve ıstılahların oluşmasının sebeplerini ise dinî ve ilmî etkenler olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir. Dinî etkenler; Hz. Peygamber'in teşvik ettiği tebliğ, hadis rivâyetine gösterilen iştîyak, Hz. Peygamber'e yalan isnadının önleme ve hadis rivâyetinde titizlik olduğu söylenebilir. İlmî etkenler ise tashîh ve tenkid faaliyetleri, İsnâd sistemi uygulaması olduğu söylemek mümkündür.

¹⁵² Mehmet Dilek, *Kütüb-i Sitte'nin Şartları Etrafında Gelişen Tartışmalar*, İlâhiyât, Ankara 2014, s. 15.

¹⁵³ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 100.

¹⁵⁴ Yücel, *Hadis Usûlü*, s. 48.

¹⁵⁵ Tosun, *Dirâyetü'l-Hadis İlminin Doğuşu ve el-Muhaddisül'-fâsıl*, s. 41.

İlk üç asırda hadis ıstılahlarına dair bilgileri, cerh ve ta'dil lafızları daha ziyade rical kitaplarında yer almaktaydı. Bunlardan en önemlileri İbn Ebû Hatîm'in (ö. 327/939) *el-Cerh ve't-ta'dil*'i, Yahyâ b. Maîn'in (ö.233/847) *Kitâbü't-Târih ve Ma'rifetü'r-ricâl*, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdullah el-İclî'nin (ö.261/875) *Târihu's-sikât*'ı ve Ya'kub b. Süfyân el-Fesevî'nin (ö. 277/890) *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-târih*'i Râmeürmüzî öncesi cerh ve ta'dile ait ıstılahların yer aldığı eserlerdir. Bu eserlerin yanında Râmeürmüzî'ye (ö. 360/971) kadar hadîs usûlüne dair konuları içeren müstakil hadîs usûlü eserlerinin yazıldığı fakat günümüze ulaşmağı bilinmektedir.¹⁵⁶ Bunlar Ali b. Medînî'nin (ö. 234/848), *Ulûmü'l-hadîs*'i ve Muhammed b. Abdullah b. Abdulkhakem'in (ö. 268/882) *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs ve kemmiyeti ecnâsihâ* isimli eserleridir. Söz konusu eserlerin Râmeürmüzî'den önce yazılmasına rağmen günümüze ulaşamaması ve içeriğı hakkında bilgi sahibi olamamamız sebebiyle *el-Muhaddisü'l-fâsıl* günümüze ulaşan hadîs usûlü hakkında telif edilmiş ilk müstakil eser olma özelliğine sahiptir. Bununla beraber h. III. yüzyıldan önce hadîs âlimleri uygulamada, hadîs usûlü kaidelerini tatbik etmekteydiler. Ancak klasik hadîs eserlerinde bu kurallar dağınık haldeydi. Nitekim Râmeürmüzî öncesi yazılan klasik hadîs kitapları incelendiğinde de bu gerçek görülmektedir. Örneğin eş-Şafîi (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Müslim b. el-Haccac (ö. 261/874), Ebu Davud (ö. 275/888), Tirmizî (ö. 279/892), Hâfız Ebu Bekir Ahmed b. Harun el-Berdicî (ö. 301/914)¹⁵⁷ eserlerinde hadîs usûlü konularına dağınık olarak yer vermişlerdir. Konunun daha iyi anlaşılması için Râmeürmüzî öncesi hadîs usûlü konularına yer veren âlimler ve eserleri hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

2.1.1. Râmeürmüzî'den Önce Hadîs Usûlü Konularına Eserlerinde Temas Eden Âlimler

H. Peygamber'den itibaren hadîs rivâyetinde hadîs usulü kuralları tatbik edilmekteydi. Nitekim bu konuda rivâyet hadîs eserleri telif edildiğinde bazı âlimler, eserlerinde hadîs usûlü konularına yer vermişlerdir. Eserlerinde hadîs usulü konusuna yer veren âlimler şunlardır.

İmam Şafîi (ö. 204/820) hadîs usûlü konularına eserlerinde yer veren ilk âlimdir.¹⁵⁸ Nitekim *er-Risâle*, *el-Ümm* ve *İhtilafü'l-hadîs* adlı eserlerinde hadîs usûlü ve hadîs ıstılahları hakkında önemli bilgiler vermiştir. Bu bilgiler hadîslerde illetler, haberi vâhidle ihticâc, sahih

¹⁵⁶ Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, MÜ. İlâhiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 2014, s. 23.

¹⁵⁷ Mustafa Onat, *Hâkim Neysabûrî ve Kitabı Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadis* (yayınlanamamış yüksek lisans tezi) Konya 1996, s. 35; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 216; Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, s. 23; Yücel, *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usulü*, s. 57; Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 89.

¹⁵⁸ Yücel, *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usulü*, s. 58.

hadîsin şartları, tâbiûn rivâyetlerinin kabul şartları, munkatı hadîslerin sahihliği konusu, mana ile rivâyet, hadîslerde nâsih-mensuh meselesi, ihtilâfu'l-hadîs, hadîsin değeri gibi hadîs usûlü konularına yer vermiştir.¹⁵⁹

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) *Kitâbü'l-ilel ve mârifetü'r-ricâl* isimli eserinde kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplar ile şâz, münker hadîsler, hadîs rivâyetinde inkıta, farklı şekilde hadîs rivâyetleri, hadîslerdeki ilaveler¹⁶⁰ vb. hadîs usûlü konularına dair bilgilere yer vermiştir.

Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri (ö. 261/874) yazmış olduğu hadîslerdeki illetleri ihtiva eden *el-İlel*, râvi hataları ile ilgili yazdığı *Evhâmü'l-muhaddisîn*, *el-Câmiu's-Sahîh*'in mukaddimesi ve *et-Temyiz* adlı eserinde hadîs usûlü konularına yer vermiştir.¹⁶¹

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), hadîs usûlü konularını içeren *Tesmiyetü ellezîne ruviye anhumü'l-hadîs'i*, *İcâbetühû alâ suâlat'ı*, *el-Merâsil* adlı eserleri telif etmiştir. Müellif ayrıca *Sünen*'in sahihliği hakkında kendisine sorular soran Mekkelilere cevap mahiyetinde mektup yazmıştır. Bu mektubunda hadîs usûlüne dâir ifadeler yer almaktadır. Şöyle ki mektubunda; *Sünen*'in de sahîh, şibh-i sahîh (sahihe benzer), sahiha yakın, kendisinde aşırı zayıflık bulunan hadîsleri açıkça ifade ettiğini, hakkında hüküm belirtmediklerinin sahîh olduğunu bildirmiştir.”¹⁶² Nihayetinde mektupta zikri geçmekte olan bu konular da hadîs usûlü alanına girmektedir.

Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî (ö. 279/892) râvilerin isim ve künyeleri ile meşhur olanların isimlerini ihtiva eden *el-Esmâ ve'l-künâ*, hadîs illetleri konusunda yazılmış ilk müstakil eser olan *el-İlelü'l-kebîr* ve eserinin sonunda müstakil bir bölümde “*Kitabü'l-ilel* başlığı altında hadîs usûlü konularını ele almıştır. Bu konular, rivâyet ve râvilerdeki kusurlar, *el-*

¹⁵⁹ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, Çev. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan TDV. Yayınları, Ankara 2003, s. 125-255; Onat, *Hâkim Neysabûrî ve Kitabu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadis* s. 35; Yücel, *Hadis Usûlü*, s. 49; Yücel, *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usulü*, 58-59.

¹⁶⁰ Abdullah Çelik, “Ahmed b.Hanbel ve Kitâbü'l-İlel ve Marifetü'r-ricâl'inin İlel İlmindeki Yeri”, *Dergiabant*, 2017, c. V, S. 9, s. 97; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 216; Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, s. 23; Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 90.

¹⁶¹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Fiker, Beyrut-Lübnan 2003, s. 9-30; Onat, *Hâkim Neysabûrî ve Kitabu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadis*. s. 36; Yücel, *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usulü*, s. 60.

¹⁶² Yücel, *Hadis Usulü*, s. 60; Cemal Ağırman, “Hadis Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musannıfın Dili”, *CÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, s. 55.

Câmiu's-sahîh'inde takip ettiği yöntem, isnâdın önemi, cerh ve tadilin önemi, râvilerde aranan şartlar, hadîsin garip sayılma kriterleridir.¹⁶³

Sahabe döneminden itibaren hadîslerin nakli konusunda tatbik edilen hadîs usulü kuralları yukarıda ismi geçen âlimler tarafından yazılı hale getirilmiştir. Bu alimler Râmeihürmüzî'nin bu âlimlerin eserlerindeki farklı hadîs usulü kurallarını bir araya getirerek ilk müstakil hadîs usûlü eserinin oluşumuna zemin hazırlamışlardır.

2.2. Râmeihürmüzî'nin Hadîşçiliği

Bu bölümde Râmeihürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î* ve *Kitâbü Emsâli'l-hadîs* isimli eserleri bağlamında hadîşçiliğini incelenecektir.

2.2.1. el-Muhaddisü'l-fâsıl'ın İçeriği

Râmeihürmüzî'nin hadîşçiliğini ortaya koymak için *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ın babları ve bab başlıkları hakkında kısa bilgiler verilecektir. Mukaddime ile başlayan eser 94 başlıkta konuları işlemiştir. Müellif, konu başlıklarında sabit başlık kullanmayarak kimi zaman farklı ekler tercih etmiştir. Bu ekler bâb, men kâle, el-kavlu, fasl ve fi'l-ilmi, babul-kavli fi'l-hadîs gibi lafızlardır. Bunların yanı sıra kimi zaman et-telkîn, es-serd, el-intihâb gibi hiçbir ek kullanmadan doğrudan başlığı vererek konuya girdiği de olmuştur.

Râmeihürmüzî, (ö. 360/971) eserinde hadîs rivâyet etmenin yanında yerine göre âyet, şiir, haber ve ehl-i ilmin sözleri ile istişhadda bulunmuştur. Müellif, kitabın içeriğini oluştururken aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere bilgileri, hadîsler gibi isnâdlarıyla vermiştir. Biz çalışmamızın bu kısmını oluştururken konu başlıklarının altında, eserin içerisindeki bilgilerin hangi metotla ele alındığına işaret için bazı konulardaki önemli olduğunu düşündüğümüz bilgileri rivâyet zinciri ile beraber vereceğiz.

Eserin başlıkları şunlardır:

Rasûlüllah'ın (s.a) Sünnetini Nakletmenin Fazileti Bâbı

Râmeihürmüzî, eserinin ilk maddesine¹⁶⁴ savunduğu ehl-i hadîsin önemine işareten Hz. Peygamber'in (sa) sünnetini nakletmenin faziletiyle başlamıştır. Burada 18 hadîsi rivâyet zinciri ile nakletmiştir. Musannifin ilk yer verdiği hadîs ise:

¹⁶³ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk: Sıtkı Cemal el-Attâr, Dârul Fiker, Beyrut-Lübnan 2005, s. 1115-1128; Ali Osman Koçkuzu, “Kitabu'l-İlel”. *DİA*, c. XXVI, s. 109. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 216.

Râmeürmüzî → Ebû Hasîn Muhammed b. Hüseyin el-Vâdiî, Kâdî el-Kûfe, → Ahmed b. Îsâ b. Abdullah Ebû Tâhir, → İbn Ebî Fedik, → Hişâm b. S'ad, → Zeyd b. Eslem, → A'ta b. Yesâr, → İbn Abbâs → Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) ; Rasûlüllah (s.a) yanımıza geldi ve dedi ki:

اللهم ارحم خلفائ قننا: من خلفائك؟ قال:الذين يروون احاديثي و سنتي و يعلمونها الناس

-Allah'ım halîfelerime merhamet et diye duada bulundu. Biz de;

-Ey Allah'ın Rasûlü halîfelerin kimlerdir? diye sorduk.

Hız. Peygamber (s.a):

-Benim hadîslerimi ve sünnetimi rivâyet edenler ve insanlara öğretendir, buyurdu.

Hadîs öğrenme ve rivâyet etmeye teşvik eden hadîsler, aynı zamanda yalan hadîs isnâdında bulunanları tahzîr ve kırk hadîs ezberleyen kişinin faziletini de içermektedir.

Musannıf, bu bölümdeki hadîsleri verirken bazı kelimeleri âyetlerle¹⁶⁵ açıklamış¹⁶⁶ ve bazı hadîsleri konu açısından yorumlamıştır. Bunların dışında her hangi bir görüşe yer vermemiştir. Bu bablardan sonra yine aynı konuya işaret eden konular gelmektedir.

Hız. Rasûlüllah'ın Sünnetini Öğrenme, Ona Rağbet Etme ve Onu Yaşamaya Çalışmanın Fazileti Bâbı

Râmeürmüzî, Hız. Peygamber'in sünnetini öğrenme ve onu yaşamaya dair hadîsleri rivâyet etmiştir.¹⁶⁷ Bu bâb altında 16 rivâyetle bulunmuştur.

Musannıfın ilk zikrettiği hadîs ise:

Râmeürmüzî → Yahya b. Abdillâh (b.Abdillâh) b. Ca'fer → Ali b. Âsım → Ebû Hârûn el-Abdî tariki ile verdiği rivâyetle Ebu Harun el-Abdî'nin sahâbi Ebû Saîd el-Hudrî'ye geldiklerini, Onun da kendilerine şöyle dediğini ifade etmiştir.

قال : مرحبا بوصية رسول الله (صلعم) , قلنا : وما وصية رسول الله (صلعم)؟ قال : قال لنا رسول الله (صلعم)

:سيأتي من بعدي قوم يسألونكم الحديث عني, فإذا جاءوكم فألفظوهم و حدثوهم

Ebû Saîd el-Hudrî:

Merhaba Ey Allah'ın Rasûlüllah'ın (s.a) vasiyeti ile gelenler dedi.

Biz de;

-Rasûlüllah'ın (s.a) vasiyeti nedir? dedik.

¹⁶⁴ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 131-144.

¹⁶⁵ Mutaaffîn 83/24; İnsân 76/11; Kıyâme 75/22.

¹⁶⁶ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 137.

¹⁶⁷ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 145-153.

O da Rasulüllah (s.a) bize;

*-Benden sonra size benim hadîslerimi almak için bir topluluk gelecek. Onlar geldiği zaman iltifat ediniz ve onlara hadîslerimi rivâyet ediniz dedi.*¹⁶⁸

Başlıkta da belirtildiği gibi ikinci konu olarak hadîs öğrenmeye rağbet ve hadîs öğrenenlere gereken değeri verme konusu işlenmiştir.

Hadîs Öğrenmede Niyet Bâbı

Müellif hadîs öğrenmede niyet babı başlığı altında 8 tane rivâyet vermiştir.¹⁶⁹ Bu başlık altındaki konuyu fazla uzun tutmamış, konuya dair tâbiun ve sonraki nesil birkaç muhaddisin görüşlerine yer vermiştir. Mesela Süfyan'dan aşağıdaki senedle şu bilgiyi vermiştir.

Rânehürmüzî→ el-Hasen b. Ali es-Serrâc→ Ca'fer es-Sâîğ→ Ebû Muâviye el-Ğalebî→
Vekı - Süfyan: لا اعلم شيئاً من الأعمال افضل من طلب العلم والحديث، لمن حسنت فيه نية -

*-Hadîs ve ilim talep etmede niyetten daha faziletli bir amel bilmiyorum.*¹⁷⁰

Burada müellif hadîs öğrenmede niyetin önemini ifade etmiş ve muhaddislerin sözlerini rivâyet zinciri ile vermiştir.

Hadîs Talep Edenin Vasıfları ve Öğrenme Yaşı Bâbı

Rânehürmüzî bu başlık altında¹⁷¹ çeşitli yetkin âlimlerden açıklamalar verir. Örneğin İbn Şihab ez- Zührî'nin (124/742) şu sözünü aktarmıştır:

*“Hadîs talebi hususunda on beş yaşın altında hadîs öğrenen görmedim.”*¹⁷²

Rânehürmüzî devamında ise hadîs öğrenme yaşının bölgelere göre değiştiğine işaret ederek¹⁷³ Hz. Peygamber'den küçük yaşlarda iken hadîs dinleyenlerin isimlerini vermiştir. Rânehürmüzî, bazı ilim ehlinde hadîs rivâyeti için yirmi, hadîs dirayeti için kırk yaşının uygun olduğunu aktarmıştır.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 142.

¹⁶⁹ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 154-158.

¹⁷⁰ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 155.

¹⁷¹ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 159-179.

¹⁷² Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 159.

¹⁷³ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 161.

¹⁷⁴ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 163.

Öte yandan müellif hadîs rivâyetinde rical ilmi konusuna değinerek hadîs rivâyet eden bir kişide rivâyet için uygun yaş sınırına yer vermiştir. Yine rivâyet ettiği hadîsin inceliklerini kavrayıp anlatma yaşının da bir sınırı olduğunu belirtmiştir.

Râmezhürmüzî eserinde her sözü isnâdlı rivâyet ederken dirayet anlamına gelebilecek herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Yerine göre hadîs, şiir ve muhaddislerin sözlerini ilgili konuda delil olarak kullanmıştır. Bu başlık altında 35 rivâyete yer vermiştir.

Hadîs Tâlibinin Evsâfı ve Âdâbı

Burada musannıf, konu başlığından¹⁷⁵ da anlaşılacağı üzere hadîs öğrencisinde bulunması gerekli olan niteliklerle alakalı olarak muhaddislerin bilgi ve görüşlerini nakletmiştir. Hadîs öğrencisinin giyim ve kuşamının ilim ehline uygun olması gerektiğini ifade ederek hadîs ilmini öğrenirken atılacak ilk adıma işaret etmiştir. Örneğin Hafs b. Gıyas'ın A'meş'e uğradığında Onun şu sözünü aktarmıştır.

Kendisi A'meş'e: Bana hadîs öğret dedim.

O da;

-Kur'an-ı ezberledin mi? diye sordu.

Ben de; "Hayır" cevabını verdim.

Bunun üzerine, bana:

-Git! Kur'an-ı ezberle. Sonra gel, sana hadîs öğreteyim, dedi. Gittim, Kur'an-ı Kerim'i ezberledim. Ona geldim; farklı sayfalardan beni imtihan etti. Sonra bana hadîs öğretti.

Müellif hadîs öğrenmeye başlamak için önce İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an'ı öğrenmenin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Zira Kur'an-ı Kerim'i ezberleyip anlamadan hadîs rivâyetinin olamayacağını belirterek A'meş'ten örnek bir uygulama aktarmıştır.

Râmezhürmüzî hadîs talebesinde bulunması gereken vasıfları sayarken şöyle bir rivâyete de yer vermiştir: *من حسن اسلام المرء تركه مالا يعنيه*

*Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi iyi bir Müslüman olmasının alametidir.*¹⁷⁶

Müellif bu babta hadîs, şiir ve ulemanın sözlerinden müteşekkil 23 rivâyete yer vermiştir.

¹⁷⁵ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 180-196.

¹⁷⁶ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 187.

Hadîste Âlî ve Nâzil İsnâd

Râmezhürmüzî (ö. 360/971) âlî ve nâzil isnâd hakkında muhaddislerin birbirinden farklı görüşleri olduğunu belirtmiş ve bununla ilgili rivâyetlere¹⁷⁷ yer vermiştir. Bu farklı görüşler ise âlî isnâdın araştırılması veya nâzil isnâdla yetinilmemesi şeklinde olmuştur.

Âlî isnâdın araştırılması konusunda Şa'bî'nin uygulamasını örnek vermiştir. Buna göre Şa'bî Mekke'ye gitmiş ve ;

*-Keşke, Hz. Peygamber'i gören sahabeden birisini bulabilsem demiştir.*¹⁷⁸

Bu babta 18 isnâdli bilgiye yer vermiştir.

Beldeler Arası Hadîs Yolculuğuna Çıkanlar

Râmezhürmüzî hadîs rivâyeti için farklı beldeler dolaşan isimleri zikretmiş¹⁷⁹ ve bunları beş gruba ayırmıştır.

Birinci tabakada: Abdullah b. Mübârek, Zeyd b. Hubâb ile Ebû Dâvud et-Tayalîsî'yi saymıştır. Ayrıca bu muhaddislerin hadîs almak için gittikleri şehirleri belirtilmiştir. Bu anlamda Abdullah b. Mübârek'in Yemen, Irak, Mısır ve Şam; Zeyd b. el-Hubâb'ın Irak, Horasan, Mısır ve Şam, Ebû Dâvud et-Tayalîsî ise Irak, Rey ve Cezire'ye hadîs yolculuğu yaptığını aktarmıştır.

İkinci tabakada: Esed b. Musa, Muallâ b. Mansur, Âdem b. Ebî İyas ve Yahyâ b. Hassan olmak üzere dört muhaddisi belirtmiş ve bunların hadîs için gittikleri beldeleri saymıştır. Esed b. Mûsa'nın Irak, Mısır ve Şam, Muallâ b. Mansur'un Irak, Mısır ve Şam, Âdem b. Ebî İyas'ın Irak ve Şam, Yahyâ b. Hassan'ın da Irak, Yemen ve Şam'a hadîs yolculukları yaptıklarını belirtmiştir.

Üçüncü tabakada: Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye, Yahya b. Maîn, Ali b. Bahr el-Bürrî, Nuaym b. Hammâd, Yahyâ b. Yahyâ el-Horâsânî, Ahmed b. Sâlih el- Mısrî, Ebû Nasr et-Temmar gibi muhaddisleri saymıştır. Ahmed b. Hanbel'in Irak, Yemen, Cezire ve Şam, İshâk b. Râhûye'nin Irak ve Şam, Yahya b. Maîn'in Irak, Cezire, Mısır ve Şam, Ali b. Bahr el-Bürrî'nin Irak, Yemen ve Şam, Nuaym b. Hammâd'ın Irak, Yemen, Mısır ve Şam, Yahyâ b. Yahyâ el-Horâsânî'nin Irak, Yemâme, Mısır ve Şam, Ahmed b. Sâlih el- Mısrî'nin Yemen, Irak ve Mısır, Ebû Nasr et-Temmar'ın ise Irak Cezîre ve Şam'a hadîs yolculukları yaptıklarını belirtmiştir.

Dördüncü tabakada: Muhammed b. Yahyâ en-Neysâbûrî, Ebû Zûr'a er-Râzî, Ebû Hâtım er-Râzî, Ahmed b. el-Furat el-Esbehânî, Ahmed b. Mansur er-Ramâdî, Yakup b. Süfyan, Ebû

¹⁷⁷ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 197-214.

¹⁷⁸ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 210.

¹⁷⁹ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 215-220.

Davut es-Sicistânî, Ebû İsmâil Muhammed b. İsmâil et-Tirmizî ve İbrahim b. El-Hüseyn b. el-Hemedânî gibi sekiz muhaddisi saymıştır.

Muhammed b. Yahyâ en-Neysâbü'rî'nin Irak, Mısır, Yemen ve Şam, Ebû Zûr'a er-Râzi ve Ebû Hâtim er-Râzî'nin Irak, Hicaz, Cezire ve Şam'a, Ahmed b. el-Furat el-Esbehânî ve Ahmed b. Mansur er-Ramâdî'nin Irak, Yemen ve Şam, Yakup b. Süfyan'ın Irak, Cezire, Mısır ve Şam, Ebû Davud es-Sicistânî'nin Irak, Hicaz, Mısır ve Şam, Ebû İsmâil Muhammed b. İsmâil et-Tirmizî'nin Irak, Mısır ve Şam ve İbrahim b. el-Hüseyn b. el-Hemedânî'nin Irak, Mısır ve Şam'a hadîs yolculukları yaptıklarını belirtmiştir.

Beşinci tabakada: Bu tabakayı altı kısımda ele almıştır. Birinci kısımda hadîs rivâyeti için beldelere giden 12 râvinin ismine yer vermiştir. İkinci kısımda bir nahiyeye oradaki muhaddislerle görüşmek için yolculuk yapan 12 muhaddise yer vermiştir. Üçüncü kısımda Basra'dan Kûfe'ye hadîs yolculuğunda bulunan 17 muhaddisin isimlerini saymıştır. Dördüncü kısımda Kûfe'den Basra'ya hadîs yolculuğu yapan 3 muhaddisi zikretmiştir. Beşinci kısımda Vâsıt'lı olup Basra'ya hadîs yolculuğunda bulunan 3 muhaddisin ismine yer vermiştir. Altıncı kısımda ise Horasan'dan Irak'a hadîs yolculuğu yapan 5 muhaddisin ismine yer vermiştir.¹⁸⁰

Hadîsi Sema Yoluyla Elde Eden Kimsenin Âli İsnâd Aramasını ve Rihle Yapmasını Gerek Duymayanlar

Musannif hadîs alma metodlarından¹⁸¹ sema' ile alan bir muhaddisin ayrıca âlî isnâd aramasına ve rihle yapmasına gerek olmadığı görüşünde olanlara yer verir.¹⁸²

Rânehürmüzî, burada Berâ b. Âzib'in şu sözlerine yer vermiştir:

Hepimiz her hadîsi Hz. Peygamber'den (s.a) duymuş değiliz. Çünkü bizim farklı meşguliyetlerimiz bulunmaktaydı. Ancak o zaman insanlar yalan söylemezlerdi. Hz. Peygamber'den dinleyenler orada olmayanlara anlatırdı.

Bunun dışında bu konuyu destekleyici çeşitli görüşlere yer vermiştir.

Hadîste Rivâyet ve Dirayeti Birleştirenlerin Fazileti

Rânehürmüzî, hadîs rivâyet edenlerin faziletinden sonra, rivâyet ve dirayeti şahsında toplayan kimselerin fazileti başlığı¹⁸³ altında dönemindeki ehl-i hadîse yol göstermesi

¹⁸⁰ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 215-220.

¹⁸¹ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 221-226.

¹⁸² Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 223.

bakımından eserinde geniş yer vermiştir. Zira râvilerin hadîs rivâyet etmelerinin yanında rivâyet ettikleri hadîslerin Hz. Peygamber'den (s.a) sebebi vurduna, arap diline ve şer'i hükümlere uygun olarak yorumlayabilme becerisi hususunda muhaddisleri teşvik etmiştir.

Hadîste rivâyet ve dirâyeti birleştirmenin fazileti başlığı altında 47 rivâyete yer vermiştir. Örneğin Râmeürmüzî, konu ile ilgili olarak Ebu Âsım en-Nebîl'in *dirayet olmadan hadîste imamlık eksik bir imamlıktır.* (الرياسة في الحديث بلا دراية رياسة نذلة) sözünü kaydetmiştir.¹⁸⁴

Müellif buna benzer bilgiler sunmanın yanı sıra konuyla ilgili âlimler tarafından söylenen sözlerden ve yapılan uygulanmalardan örnekler verir. Dirayetin gayet mühim olduğunun altını çizen müellif, hadîslerin rivâyetiyle meşgul olup, onlardaki ince manaya vakıf olmayanlar kendilerine bu konuyla ilgili soru sorulduklarında susmak zorunda kalırlar. Bu nedenle hadîslerdeki ince manayı kavrayan, onlardan hükümler çıkarabilen fakîh ve dirayet sahibi muhaddisler bu konuda üstün olduğuna yer verir. Müellif ayrıca destekleyici şiirler de kaydeder. Ayrıca hadîslerde geçen garip kelimelerin dirayet sahibi kimseler tarafından yapılan izahlarına yer vererek dirayetin önemine dikkat çeker. Peşinden isim ve künyeler konusunda çeşitli bilgiler kaydeder. İsimlerin karışıklıklarının giderme anlamında pek çok bilgiye dikkat çeker. Râmeürmüzî örneğin;

Dedelerine Nispeti İle Bilinenler (Babaları ile Değil),¹⁸⁵

Sahabeden Dedelerine İntisâbıyla Bilinenler,¹⁸⁶

Dedelerinin Künyeleriyle Tanınanlar,¹⁸⁷

Annelerine Nispet Edilenler,¹⁸⁸

Sahabeden Annelerine İntisâbıyla Bilinenler,¹⁸⁹

İsimleri Olmaksızın Lakap, Sıfat, vb. İle Bilinen Sahabeler,¹⁹⁰

Babalarının Lakabını Alanlar,¹⁹¹

Aynı Asırda Olanlar,

Asırları ve Künyeleri Birbirine Tutanlar,¹⁹²

¹⁸³ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 227-261.

¹⁸⁴ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 243.

¹⁸⁵ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 254.

¹⁸⁶ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 255.

¹⁸⁷ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 255.

¹⁸⁸ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 256.

¹⁸⁹ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 258.

¹⁹⁰ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 258.

¹⁹¹ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 261.

Künyeleri ve Asırları Bir Olan Râviler,¹⁹³

Tek İsimli Olup İsimleri Problem Çıkaranlar¹⁹⁴

Müellif bu bablarda ilim sahibi zevatın kendileriyle ilgili vehme düştükleri ricalin isimlerini sıralayıp, müşkil olanları açıklamıştır.

Yalnız Hadîsçilerin Bileceği Dirayet Rivâyet Birlikteliği

Müellif bu başlık altında 25 rivâyete¹⁹⁵ yer vermiştir. Bu rivâyetlerde hadîs rivâyetinde cerh ve ta'dil faaliyetlerinin yapıldığını, her hadîs denilen sözün hemen kabul edilmeyip aksine tahlil edilerek süzgeçten geçirildiğine dair rivâyetlere yer vermiştir. Râmeihürmüzî, el-Evzâî'nin *Bir paranın sahte olup olmadığını araştırıp sorduğumuz gibi biz bir hadîsi duyduğumuz zaman onu arkadaşlarımızdan hadîs alanında uzman olan kişilere sorardık. Hadîs âlimleri bu hadîstir derlerse alırdık değilse reddederdik*¹⁹⁶ sözüne burada, konuyu desteklemek için yer vermiştir.

Müellif buna benzer rivâyetlere yer vererek râvileri araştırmada cerh ve ta'dilin önemine işaret etmiştir.

Yalnız Hadîsçilerin Çözebildiği Bazı Müşkil Tercemeler

Râmeihürmüzî, bu bölümde 48 rivâyet¹⁹⁷ ve 17 terceme-i hal zikretmiştir. Müellif farklı hadîslerde isim veya lakap benzerliği olan râvilere yer vermiştir. Bunların aynı ismi taşımasına rağmen farklı kişiler olduklarını bunu ancak râvileri iyi bilen muhaddisler tarafından bilinebileceğini ifade eden müellif, değişik örnekler vererek isimleri aynı ama farklı kişiler olduklarını açıklar. Burada Râmeihürmüzî örnek üç ayrı senedde geçen Hammad'ın aynı kişi değil üç ayrı râvî olduğunu belirtmiştir.

Birinci send; Râmeihürmüzî→el-Fadıl b. el-Hubâb→Dâvud b. Şebîb→ **Hammâd**→Sâbit→ Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber (s.a).

İkinci sened; Râmeihürmüzî → Sehl b. Musa Şîrân→ Ahmed b. Abde → **Hammâd** → Sâbit→ Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber (s.a);

¹⁹² Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 262.

¹⁹³ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 274.

¹⁹⁴ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 282.

¹⁹⁵ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 301-318.

¹⁹⁶ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 308.

¹⁹⁷ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 319-342.

Üçüncü sened; Rânehürmüzî→Abdullah b. Muhammed el-Beğavî→ Muhammed b. Ca'fer el-Verekânî→ **Hammâd** b. Yahyâ el-Ebehhu→ Sâbit el-Bünânî→ Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber (s.a).

Rânehürmüzî burada birinci Hammâd'ın Hammâd b. Seleme, ikinci Hammâd'ın, Hammâd b. Zeyd, üçüncü Hammâd'ın, Hammâd b. Yahyâ isimli râviler olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁸ Ayrıca dördüncü bir Hammad'ın bulunduğunu aktarmıştır.

Muhaddis ve Tahdis Çağı

Musannif, sema yolu ile hadîs rivâyet yaşı başlığı altında 13 rivâyet kaydetmiştir. Burada muhaddislerin hadîs rivâyet etme yaş aralığını örnek rivâyetlerle dile getirmiştir. Kendi görüşü olarak 40-80 yaş arasını zikredip bununla ilgili örnekler vermiştir. Âdem b. Ebî Iyaz Süfyan ile beraber hadîs rivâyet eden bir gencin yanına uğrarlar. Süfyan O'na;

-*Ey Allah'ım hayâmu azaltma* der. Sonra fetva veren ayrı bir gencin yanına varır.

-*Bu ne güzel* der.¹⁹⁹

Soru Sorma Meselesi

Musannif burada isnâdlı bir şekilde soru sormanın ilim için önemini ifade eden hadîsler ve şiirlerden oluşan 13 rivâyete²⁰⁰ yer vermiştir. Buna örnek olarak Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den (s.a) vermiş olduğu şu sözü ifade edebiliriz:

- *Soru sormak ilmin yarısıdır*.²⁰¹ Ayrıca İbn Ömer'den gelen diğer bir rivâyette de Hz. Peygamber'in (s.a) *Güzel soru ilmin yarısıdır*²⁰² dediği ifade edilmiştir. Bununla her sorunun değil usulüne uygun sorulan soruların ilmin yarısı olduğuna işaret olduğu söylenilebilir. Öte yandan sahâbi Ebu'd-Derda'nın Hz. Peygamber'den (s.a) verdiği bir rivâyette *sizden biriniz bir âlime soru sormak için gittiğinde inat için değil öğrenmek için sorsun. İnat için sorarsa Allah (cc) ona buğz eder* sözü ile meselenin ciddiyetine vurgu yapmıştır.

Öte yandan Muhammed b. Sîrîn âlim için pek çok kilitlerin olduğu anahtarlarının ise sorular olduğunu kaydetmiştir.²⁰³

¹⁹⁸ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 337-339.

¹⁹⁹ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 343-351.

²⁰⁰ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 352-358.

²⁰¹ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 353.

²⁰² Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 353.

²⁰³ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 353.

Hadîs Yazma Bâbı

Musannif, Hz. Peygamber'in hadîslerinin yazılıp yazılmaması konusundaki rivâyetleri²⁰⁴ aktarmıştır. Bazı âlimlerin yazma izni olmadığı görüşüne karşın musannif hadîslerin yazıldığına dair sahabe ve tabînin bu konudaki sözlerini kaydetmiştir. Râmezhürmüzî ilk olarak Mekke'nin fethinde hitabenin kendisi için yazılmasını isteyen Yemenli Ebu Şah için söylediğı, *Ebû Şah için yazınız*²⁰⁵ rivâyetini aktarmıştır. Ayrıca Abdullah b. Amr'ın yazmasına izin verdiğıne dair birkaç rivâyeti ekler. Hatta bu rivâyetlerde *Abdullah'ın Ey Allah'ın elçisi bu izin hem öfke hem de rıza halinizde de geçerli mi?* diye sorduğı Hz. Peygamber'in *her iki halde yazabilirsiniz* dediğı cevabını aktarmıştır.²⁰⁶

Bunun peşinden de Hz. Peygamber'in izin verdiğıne dair bazı rivâyetleri sıralar. Sahabenin yazmış olduğı bazı sayfalarla ilgili bilgilere yer verir.

Hadîs Yazmayı Uygun Görmeyenler

Râmezhürmüzî, bu bölümde hadîslerin yazılmasının Hz. Peygamber tarafından izin verilmeğıne dair rivâyetlere²⁰⁷ yer verir. Bunlardan birisi de Ebû Said el-Hudrî'nin Hz. Peygamber'den (s.a) hadîsleri yazmak için izin istediğini fakat Allah Rasûlü'nün (s.a) izin vermediğı rivâyetini kaydeder. Müellif Hz. Peygamber'in hadîs yazmaya izin vermediğıne dair hadîs, sahabe ve tabînine ait sözleri içeren rivâyetlere yer vermiştir.

Hadîs Yazıp Ezber Sonrası Yok Edenler

Musannif, hadîs yazıp ezberledikten sonra silenler olduğına dair 6 rivâyete²⁰⁸ yer vermiştir. Müellif, Asım b. Dımra'nın hadîs dinlediğini, onu yazdığını ve ezberledikten sonra bir makas alarak kestiğini rivâyet etmiştir.

Önce Ezberleyen, Sonra Ezberlediklerini Yazan ve Daha Sonra Bunu Uygun Bulmayanlar

Bu üç başlık hadîs yazma konusunda olumsuz düşünceye sahip olanlarla ilgilidir. Müellif bu başlıkta Hz. Peygamber'den bir hadîs nakledip sahabe ve sonraki muhaddislerin görüşlerini

²⁰⁴ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydâni, s. 359-381.

²⁰⁵ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydâni, s. 359.

²⁰⁶ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydâni, s. 361.

²⁰⁷ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydâni, s. 382-386.

²⁰⁸ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydâni, s. 387-389.

nakleder. Müellif, bu başlık altında hadislerin yazmayı yasaklayan kat'î bir haber ve ifadeye yer vermemiştir. Kendisi, hadîs yazma taraftarı olması nedeniyle hadîsin yazılmasının gerekliliği konusunda Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Câbir ve Hz. Enes'den sözler nakleder. Bunların yanında tabiûnun önde gelen âlimlerinden olan Hasan, Tavus, Atâ, Said b. Cübeyr ve Urve b. Zübeyir gibi zatların sözlerini aktarır. Bunlara müteakip ilim ehlinde haberler zikreder ve en sonunda *hadîs ancak yazı ile zapt edilir (koruma altına alınıp muhafaza edilir)* der.

Daha sonrada “yazının da yetmeyeceğini, yazmanın yanında hadîsi muhafazaya yönelik tahammül ve eda yöntemlerinin de uygulanmasının önemli olduğunu” belirtir.²⁰⁹

Bu sözlerle Râmezhürmüzî'nin hadîslerin yazılması taraftarı olduğunu ancak bununla beraber hıfzın da (hadîs ezberleme) aleyhinde olmadığını ifade eder. Bunları anlatırken de hadîs yazmanın gerekliliği ile alakalı bazı nedenler sıralar ve sonra kitabeti yasaklayan haberlerin nesih edildiği görüşünü beyan eder.²¹⁰ Müellif bunlardan sonra şu ifadeleri kullanır: *Şunu ifade etmek isteriz ki, muhaddis ve râvî için en uygun olan rivâyet anında kitabına müracaat etmesidir* diyerek bu konuya dikkat etmeyenlerin sened ve metin konusunda vehme düştükleri hakkında örnekler verir.²¹¹

Kendisinden Hadîs Alınması Uygun Olanlar

Râmezhürmüzî bu başlık altında kimlerden hadîs alınıp kimlerden alınmayacağı hususunda rivâyetlerde²¹² bulunmuştur. Müellif bu konuda Malik b. Enes'in (r.a) şu sözüne yer verir;

Dört kişiden ilim alınmaz;

1. *Boş işlerle meşgul olup insanları da buna sevkeden,*
2. *İnsanların ihtiyacını görse bile alenen zevk sefa düşkünü olandan,*
3. *Hz. Peygamber hakkında yalan söylemeyen fakat insanlara yalan söyleyenden,*
4. *Ne rivâyet ettiğini bilmeyenden.*

Bu dört kişinin dışındakilerden ilim alınabileceğini ifade etmiştir.²¹³

²⁰⁹ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 392.

²¹⁰ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 390-413; Tosun, *Dirayetü'l-Hadis İlminin Doğuşu ve el-Muhaddisül'-Fâsıl*, s.73.

²¹¹ Tosun, *Dirayetü'l-Hadis İlminin Doğuşu ve el-Muhaddisül'-fâsıl*, s.73.

²¹² Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 414-423.

²¹³ Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 414.

Râmeürmüzî bu rivâyetlerle kimlerden hadîs alınıp kimlerden alınamayacağını beyan etmiştir. Müellif, hadîs râvilerinde aranan vasıfları râvîleriyle birlikte ifade etmenin yanında bu vasıfları taşıyan kişilerin isimlerine yer vermiştir. Örneğin Şu'be b. Haccâc'ın *Hadîsi kimden aldığınıza bakmadan yazmayın*, Kurre b. Hâlid, Süleyman b. el-Muğire, Esved b. Şeybân, İbn Avn'dan yazınız. Allah'a yemin olsun ki İbn Avn'dan her gün binekle gidip ilim almayı arzu ederdim demiştir.²¹⁴

Hadîsin Ancak Şehadeti Kabul Edilenlerden Alınmasını Caiz Görenler

Râmeürmüzî burada üç hadîs rivâyet²¹⁵ etmiştir. Bunlardan Hz. Peygamber'in, *Şehâdeti kabul edilmeyenlerden ilim almayınız* hadîsine yer vererek, güvenilmeyen kişilerden ilim ve hadîs alınmaması gerektiğe işaret etmiştir. Müellif bu malumatların yanında Rasûlüllah'ın (s.a) *Ümmetimin helakı üç şeydendir, asabiyet, kadercilik ve güvenilmeyen kişinin rivâyeti* hadîsine yer vermiştir. Bu rivâyetler, hadîs usulünde râvîde aranan şartlardan güvenilir vasfının önemini²¹⁶ dile getirdiğini görmekteyiz.

“Hadîs Dindir Onu Kimden Aldığınıza Bakın” Diyenler

Müellif bu başlık altında 9 rivâyette²¹⁷ bulunmuştur. Bu rivâyetlerden çoğunluğu farklı tariklerle rivâyet ettiği, *Bu (Hadîs) sizin dininizdir. Onu kimden aldığınıza dikkat ediniz*²¹⁸ ان هذا دينكم ، فانظروا عن تأخذونه sözüdür. Bu söz farklı senedlerle ve küçük lafzi değişikliklerle rivâyet edilmişse de bu sözün İbn Sîrîn'e ait olduğu ifade edilmektedir.²¹⁹

Râmeürmüzî, herkesten hadîs alınamayacağını ve hadîs rivâyet eden râvîlerde bulunması gereken vasıfların önemini ifade eden rivayetleri eserine almıştır.

²¹⁴ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 420.

²¹⁵ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 424-426.

²¹⁶ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 424-426.

²¹⁷ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 427-431.

²¹⁸ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 427; *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2015, c.I, s. 56; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahihu 'l-Müslim*, thk: Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî, Dâru't-Taybe, Riyad-Suudi Arabistan, 2006, c.1. Mukaddime, s. 8

²¹⁹ Tosun, *Dirayetül hadis ilmi*, s. 74.

Hadîs Almada Müsamaha Gösterenler Babı

Râmeürmüzî hadîs rivâyetinde duyarsız davranan kişilerden hadîs almanın uygun olmadığına dair 10 farklı rivâyette²²⁰ bulunmuştur. Râmeürmüzî Yahyâ isimli râvînin

*-Kimden neyi nasıl rivâyet ettiğine aldırış etmeyen kimseden hadîs yazma*²²¹ sözüne yer verir. Bu da hadîs rivâyetinde duyarsız davranan kişiden hadîs rivâyet edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Hadîs Rivâyetinde “Kıraat” Bâbı

Müellif hadîs tahammül yollarından birisi olan kıraat metodu hakkında geniş yer vermiş, konu hakkında 30 rivâyette²²² bulunmuştur. Müellif ilk rivâyetini İshak b. en-Nusaybî'nin *-Ebu Hanife, Malik, İbn Cüreyc gibi âlimlerin tümünden işittim ki, hadîs râvîsine hadîsi okumakta bir beis yok dediler. Ben ise bu görüşte değilim, ben hiçbir hadîsi herhangi bir fakîhe okumadım* sözüne yer vermiştir. Müellif Malik'in *Kıraat ve sema müsavidir*²²³ sözünü nakletmiştir. Görüldüğü üzere müellif hadîs eda lafızlarından olan kıraat lafzının kullanıldığına dair İmam Malik, İmam Şafîî, Ebu Hanife'nin sözleriyle delil getirmiştir.

Hadîs Rivâyetinde Kıraatin Semadan Farklılığı

Müellif burada hadîs rivâyetinde talebenin hocasına okuması halinde kullanılacak lafızlardan söz etmektedir. Buna İmam Şâfiî'nin

*-muhaddis sana hadîs okuduğu zaman haddesenâ de, sen muhaddise okursan ahberana lafzını kullanırsın*²²⁴ sözünü nakletmiştir. Râmeürmüzî bu başlık altında baabasından da rivâyette bulunmuştur.²²⁵

İcazet ve Münavele

Müellif bu başlık altında İcazet ve Münavele metotlarıyla ilgili hadîs alıp veren muhaddislerden haber nakillerinden oluşan 48 rivâyete²²⁶ yer vermiştir. Burada müellif icazet

²²⁰ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 432-436.

²²¹ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 434.

²²² Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 437-457.

²²³ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 436

²²⁴ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 452.

²²⁵ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 456

²²⁶ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 458-485.

ve münâvele yöntemi ile hadîs rivâyetinin olduğu, bu metodun şartlarından ve bu yöntemle hadîs rivâyetinde kullanılacak lafızlar hakkında bilgiler vermektedir.

Kitapları Vasiyet Etme Metodu

Hadîs nakil yollarından bir tanesi²²⁷ de kitapların vasiyet yoluyla nakledilmesidir.

Râmeihürmüzî'nin bu konudaki şu rivâyetini zikredebiliriz;

أوصى إلي أبو قلابة في كتبه، فبعثت فجئني بها إلي، وانفقت بضعة عشر درهماً

Ebu Kılâbe bana kitaplarını vasiyet etti. Bana gönderdiği kitabını aldım. Onun için on dirhem tasadduk ettim. Konu ile ilgili 3 rivâyette bulunmuştur.²²⁸

Şehadet Lafızları (Eda Kalıpları)²²⁹

Müellif bu başlıktan itibaren aşağıda zikredeceğimiz eda kalıplarına yer vermiştir. Bunlar; “Semi’tü”,²³⁰ “haddesenâ fülânun enne fülânen haddeseihû”,²³¹ “enbe’enî fülânün an fılanin”,²³² “fülânün haddesanâ” (Başa isim getirerek) gelen lafızlar,²³³ “kâle lî fülânün ve ahberanî fülânün”,²³⁴ “semi’tü fülânen ye’sürü an fılanin”,²³⁵ “kultü li fülânin”, “ehaddisüke fülânün”,²³⁶ “haddesenî fülânün,” “sebbetenî fülânün”,²³⁷ “vecedtü fî kitabı fülânin”,²³⁸ “kara’tü fî kitabi fülânin bi hattihî an fülânin,” “ahberanî fülânün ennehû hattı fülânin”,²³⁹ “seeltü fülânen, fe kâle haddesenî fülânün”,²⁴⁰ “hazartü fülânen, fe kâle haddesenî fülânün”,²⁴¹ “zekera lenâ fülânün an fülânin”,²⁴² “zeame lenâ fülânün an fülânin”,²⁴³ “haddesenî fülânün ve redde zêlike ile fülânin”,²⁴⁴ “dellenî fülânün alê me delle aleyhi fülânün”,²⁴⁵ “se’eltü fülânün, fe’elce’l-hadîse ilâ

²²⁷ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 486-487.

²²⁸ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 486-487.

²²⁹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 488-496.

²³⁰ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 496-502.

²³¹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 496-502.

²³² Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 509-514.

²³³ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 515-520.

²³⁴ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 521-522.

²³⁵ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 523.

²³⁶ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 524.

²³⁷ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 527-531.

²³⁸ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 532-535.

²³⁹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 536-538.

²⁴⁰ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 539.

²⁴¹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 540.

²⁴² Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 542-543.

²⁴³ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 544-546.

²⁴⁴ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 547-549.

fûlanin”,²⁴⁶ “huz annî kemâ ehaztühû an fûlânin”,²⁴⁷ “haddesenî fûlânün enne fûlânen halefe lehü enne fûlanen haddesehü”.²⁴⁸ “haddesenî iddetün fihim fûlanün”,²⁴⁹ erseltü ila fûlanin fehaddese rasûlî”,²⁵⁰ “haddestü hadîsen rufia ilâ fûlanin”²⁵¹ ve “haddesenî fûlanün an nefsi” gibi eda lafızlarına yer verilmiştir.²⁵² Müellif hadîs rivâyetinde farklı eda lafızlarını rivâyetlerle örneklendirmiştir.

Tahdis ve İhbar Kavli Bâbı

Müellif bu başlık altında 13 rivâyete²⁵³ yer vermiştir. Burada hadîs rivâyetinde *haddesanâ* ve *ahberanâ* lafızlarının kullanımının önemini rivâyetlerle ifade etmiştir. Bununla beraber ehli ilmin bu iki lafzın hangisini tercih edeceği hususunda ihtilafa düştüğünü, bazılarının *haddesenâ*, bazılarının *ehbaranâ* bazılarının da her ikisini kullanmış olduğu rivâyetine yer vermiştir.

Müellif devamla bu lafızların Hz. Peygamber ve Sahabe döneminden beri kullanılageldiğini de dile getirmiştir. Ayrıca bu lafızların Kûfe ulaması tarafından eşit kabul edildiğini beyan etmiştir.²⁵⁴

Hatanın Düzeltilmesiyle Lahn'ın Giderilmesi

Müellif hadîslerde görülen irab hatalarının düzeltilmesi gerektiğini ifade eden 23 rivâyete²⁵⁵ yer vermiştir. Bu rivâyetlerde irab hatalarının hadîslerin anlamını bozduğunu örneklerle dile getirmiştir.

Rivâyette Mana İle Rivâyet Edip Lafza İtibar Etmeyenler

Müellif hadîslerin mana ile rivâyetinin caiz olduğu görüşünü ifade eden 16 rivâyete²⁵⁶ zikretmiştir. Bu sözlerden birisi de Süfyan es-Sevrî'nin *hadîsleri manaları ile rivâyet ediyoruz*²⁵⁷ sözüdür.

²⁴⁵ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 550.

²⁴⁶ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 551.

²⁴⁷ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 552.

²⁴⁸ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 553.

²⁴⁹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 555.

²⁵⁰ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 556.

²⁵¹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 557.

²⁵² Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 558.

²⁵³ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 561-567.

²⁵⁴ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 561-567; Tosun, *Dirayetül Hadis İlminin Doğuşu*, s. 75.

²⁵⁵ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 568-580.

²⁵⁶ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 581-587.

Rivâyette Lafza İtibar Edilmesini Söyleyenler Bâbı

Müellif burada hadîslerin rivâyetinde lafzının korunması gerektiği görüşünde olanların rivâyetlerine²⁵⁸ yer vermiştir. Konu ile ilgili 7 rivâyet mevcuttur. Bunlardan ilki Ömer b. el-Hattab'ın,

*-Kim bir hadîs işitirde onu işittiği gibi naklederse selamete erer*²⁵⁹ sözüdür.

Rivâyette Takdim ve Te'hir

Konuya matuf 10 rivâyete²⁶⁰ yer vermiştir. Hadîslerde anlam isabetli olması halinde takdim ve te'hir edilebileceğine dair rivâyetlere yer vermiştir. Buna örnek olarak müellif

*-hadîste kaim olduğu müddetçe takdim ve te'hirde beis yoktur*²⁶¹ sözüne yer vermiştir.

Muaraza (Mukabele) Bâbı

Hadîslerin mukabele yoluyla kontrolün önemini bildiren 3 rivâyette²⁶² bulunmuştur.

Muzâkere Bâbı

Müellif öğrenilen hadîslerin muhafazası için hadîsleri müzakere etmenin ehemmiyetini ifade eden 12 rivâyete²⁶³ yer vermiştir.

Hadîs Rivâyetinde Ürperen ve İhtiyatlı Olanlar Bâbı

Müellif, muhaddislerin hadîs rivâyet esnasında ihtiyatlı davrandıklarını ve dikkatlerinden dolayı fiziki değişikliklerini ifade eden rivâyetlere²⁶⁴ yer vermiştir. 11 rivâyet mevcuttur.

Çok Hadîs Rivâyetini Kerih Görenler Bâbı

Müellif, sahabeden, çok hadîs rivâyet etme hususunda ihtiyatlı olanlar ve ihtiyatlı olmanın önemini ifade eden 21 rivâyet²⁶⁵ yazmıştır.

²⁵⁷ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 585.

²⁵⁸ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 588-591.

²⁵⁹ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s.588,

²⁶⁰ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 592-596.

²⁶¹ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 592.

²⁶² Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 597-598.

²⁶³ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 599-605.

²⁶⁴ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 606-611.

²⁶⁵ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 612-622.

Ğarib Hadîsi Rivâyet Etmeyi Kerih Görenler Bâbı

Müellif hadîste anlaşılması zor olan, açıklamayı gerektiren kelimeler²⁶⁶ demek olan garib hadîsi rivâyet²⁶⁷ etmekten kaçınılması gerektiği hususunu ifade eden 10 rivâyet nakletmiştir.

Hadîs Meclisinde İâdetül Hadîsi (Hadîsi Tekrar) Hoş Görmeyenler Bâbı

Bu başlıkta bazı öğrencilerin hadîs derslerinde hocalarından hadîsi tekrar etmesini istediklerinde, hocasının cevap vermediğini ifade eden 9 rivâyeti²⁶⁸ zikretmiştir. Bu durumun kerih görülmesinin sebebi durumun hadîs talep eden kişinin şeyhin hadîs dersinin kesilmemesini, ders havasının dağılmamasını talep ettiğinden dolayıdır.

Hadîsi Tahsis Edenler

Bu konu kendisinde bulunan hadîsi başkalarına nakletmekten çekinenler ile ilgili bir konudur. Konuyla ilgili âlimlerin sözlerini ihtiva eden 8 rivâyete²⁶⁹ yer vermiştir.

Ehil Olmayana Hadîs Rivâyeti

Râmeihürmüzî bu konuya dair bazı sözler nakledip²⁷⁰ muhaddislerin ihtiyatlı davranışlarından bahseder. Bununla beraber ehil olmayanlara hadîs verilmezken ehil olanların da men edilmemesi gerektiğini ifade eder.

Ehil olmayanlara hadîs rivâyet etmenin sakıncalarını, âlimlerin ihtiyatlı davranışlarına dair sözleri ihtiva eden 18 rivâyete yer vermiştir. Bunlardan birisi de A'meş'in söylediği şu sözdür;

*-Hadîsin afeti unutmaktır. Hadîsin kaybı ise onu ehli olmayan kişiye söylemektir.*²⁷¹

Hadîs Öğrenmeye Rağbet

Bu başlıkta yazar hadîs öğrenimine gösterilen ihtimam, saygı, itina ve rağbetten bahseden 15 rivâyete²⁷² yer vermiştir.

Niyetsiz Hadîs Rivâyetini Hoş Görmeyenler

Müellif, hadîs rivâyetinde niyetin önceliğini ifade eden iki söze yer vermiştir.²⁷³

²⁶⁶ Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 86.

²⁶⁷ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 623-628.

²⁶⁸ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 629-633.

²⁶⁹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 634-637.

²⁷⁰ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 638-647.

²⁷¹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 638.

²⁷² Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 648-655.

²⁷³ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 656.

Yer Belirtmeksizin Hadîs Rivâyetini Kerih Görenler

Müellif, yer belirtmeksizin hadîs rivâyetinin caiz olmadığını anlatan 3 rivâyete²⁷⁴ yer vermiştir.

Abdest Almaksızın Hadîs Rivâyetini Kerih Görenler

Müellif, hadîs talibinde bulunması gereken durumlarından birisinin de abdestli olması gerektiğini ifade eden 4 rivâyete²⁷⁵ yer vermiştir.

Muhaddisin Hadîs Rivâyeti Sonrası Söyleyeceği Sözler

Müellif, hadîs rivâyet eden râvînin rivâyetini bitirince söylediği sözleri ihtiva eden 3 rivâyete²⁷⁶ yer vermiştir.

Sağıra Hadîs Duyurma

Müellif, İtme engelli kişiye hadîs öğretmede dikkat edilecek hususu ifade eden bir rivâyete²⁷⁷ yer vermiştir.

Sema'ın Men'i

Müellif, Bu hususta 2 rivâyete yer vermiştir.²⁷⁸

Rivâyette Mislehû ve Nahvehû Tabirlerinin Kullanılması

Müellif, bu lafızların kullanımı hakkında 1 rivâyete²⁷⁹ yer vermiştir.

Dinleyenler Zinde Olduğu Müddetçe Hadîs Tahdis Et Diyenler

Hadîs rivâyet etmeyi belli bir zaman ile sınırlamadan, dinleyenlerin uyanık, dikkatli dinledikleri sürece rivâyet yapılabileceğini ifade eden 4 rivâyete²⁸⁰ yer vermiştir.

²⁷⁴ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 657.

²⁷⁵ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 659-661.

²⁷⁶ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 662-663.

²⁷⁷ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 664.

²⁷⁸ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 665.

²⁷⁹ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 667.

²⁸⁰ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 668.

Karşılıklı Rivâyette Bulunalım Diyenler

Müellif, muhaddisler arasında birbirlerine *bana hadîs rivâyet edersen ben de sana rivâyet edeyim* şeklinde şartlı rivâyet edenlere örnek olarak 5 rivâyette²⁸¹ bulunmuştur.

Muhaddisin Zaafının Beyanı

Rânehürmüzî, bu başlık altında hadîs râvîlerinin sika olmaları hakkında açıklama yapılmasını gerekli gören münekkitlerden bir takım sözler nakleder ve bazı râvîler hakkında ortaya konulan cerh örneklerini içeren 12 rivâyete²⁸² yer vermektedir.

Muhaddisin Yüzünü Görmeksizin Hadîs Dinleyenler

Müellif, muhaddisin yüzünü görmeden de hadîs alındığını beyan eden bir rivâyete²⁸³ yer vermiştir.

Tamamını Duyamadığı Hadîsi tam Rivâyet Etmesi

Müellif, bu hususta 1 rivâyete yer vermiştir.²⁸⁴

Hadîs Meclisinde Birisinin Sorup Diğerlerinin Dinlemesi

Müellif, Hadîs meclisinde karşılıklı soru cevap şeklinde hadîs rivâyetinin yapıldığına dair 3 rivâyeti²⁸⁵ zikretmiştir.

Hadîs Dikte Ettirme

Müellif, Muhaddisin hadîsi bizzat yazdırarak rivâyet etmesini ifade eden bir rivâyete²⁸⁶ yer vermiştir.

İmlâ

Müellif, hocanın talebesine hadîsi yazdırma anlamında olan “İmlâ” ile ilgili 4 rivâyete²⁸⁷ yer vermiştir.

İstimla

Müellif, şeyhin hadîs meclislerinde rivâyet ettiği hadîsleri uzaktakilere yazdırma anlamındaki istimla ile ilgili bir rivâyete²⁸⁸ yer vermiştir.

²⁸¹ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 670-672.

²⁸² Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 673-680.

²⁸³ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 681.

²⁸⁴ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 682.

²⁸⁵ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 683-684.

²⁸⁶ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 685.

²⁸⁷ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 686.

Mescitlerde Hadîs Meclisleri Oluşturma

Müellif, Meclislerin ibadetin yanı sıra hadîs rivâyet edilip ilim öğrenildiği yer olduğunu ifade eden bir rivâyet²⁸⁹ zikredilmiştir.

Serd

Rânehürmüzî. hadîs ilminde bir hadîs kitabının sadece metinleri okumakla yapılan hadîs öğrenme şekli olan serd hakkında 2 rivâyet²⁹⁰ zikredilmiştir.

İntihâb

Müellif, hadîs alanında uzman kişi tarafından hocadan alınmasını istediği hadîsi seçerek alması anlamındaki intihab hakkında müellif bir rivâyete²⁹¹ yer vermiştir.

Telkîn

Müellif, râvîye hadîsi işitip işitmediğini sorarak tastik ettirme anlamında olan telkin ile ilgili 2 rivâyet²⁹² zikretmiştir.

Kitaplardan Hadîs Nakli

Müellif, sadece hocadan değil de kitaplardan da hadîs alındığını ifade eden bir rivâyete²⁹³ yer vermiştir.

Hafızadan Hadîs Rivâyeti

Müellif, hadîs talebesinin hocasından hadîsi yazmadan dinleyerek zihinde tutarak sonradan yazdığını ifade eden 2 rivâyet²⁹⁴ vardır.

İki Hadîs Arasını Daire İle Ayırma

Müellif, hadîslerin yazılışında iki hadîsi birbirinden daire şeklinde ayraçlarla ayrıldığını ifade eden bir rivâyete²⁹⁵ yer vermiştir.

²⁸⁸ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 688.

²⁸⁹ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 689.

²⁹⁰ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 690.

²⁹¹ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 691.

²⁹² Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 692.

²⁹³ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 694.

²⁹⁴ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 695.

²⁹⁵ Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 696.

Hakk ve Darb

Müellif, hadîs yazımında yapılan yanlışlığı silmek, kazımak, üzerini çizmek gibi düzeltme metodlarını ihtiva eden bir rivâyete²⁹⁶ yer vermiştir.

Haşiyelere Tahric

Müellif, şeyhin hadîsleri açıklayıcı dip not yazma anlamı olan tahrici ifade eden bir rivâyet²⁹⁷ vardır.

Mükerrer Harfler

Müellif, hadîs yazımında mükerrer yazılan harfler ve kelimeler hakkında bir rivâyete²⁹⁸ vardır.

Noktalama ve Hareke

Müellif, hadîs yazımında okumayı kolaylaştırma adına nokta ve harekeleme hakkında 3 rivâyete²⁹⁹ yer vermiştir.

Tasnifte Bâblara Ayırma

Müellif, hadîslerin içeriğine göre Bâblara ayrılmasına dair 2 rivâyete³⁰⁰ yer vermiştir.

Râvîleri Birleştirme

Müellif, farklı râvîleri olan bir hadisi, râvîleri birleştirerek rivâyete³⁰¹ edildiğini ifade etmiştir.

Çeşitli Şehirlerdeki Fıkıh Eseri Sahibi Musannıflar³⁰²

Müellif, ilim merkezi olan Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Merv, Horasan, Yemen gibi şehirleri, bu şehirlerde bulunan âlimleri ve bazı âlimlerin vefat tarihlerini belirtmiştir. Ayrıca müellif eserin diğer kısımlarında bilgileri rivâyet zinciri ile zikrettiği halde bu bölümde bilgileri rivâyetsiz ifade etmiştir. Konu ile ilgili 11 rivâyete yer vermiştir.

Eserin bab başlıkları ve bablar hakkında kısa malumatlardan sonra Râmeürmüzî'nin hadîsçiliği ele alınacaktır.

²⁹⁶ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 697.

²⁹⁷ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 698.

²⁹⁸ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 699.

²⁹⁹ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 700.

³⁰⁰ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 701.

³⁰¹ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 702.

³⁰² Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 703.

2.2.2. Eseri Telif Sebebi

Mütekaddimûn dönemi hadîs usûlû eserlerinden olan Râmeihürmüzî'nin (ö. 360/971) *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ı, Hâkim en-Neysâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*'i ve Hatib el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*'sinin bazı ortak özellikleri vardır. Bunlardan biri adı geçen eserlerin telif sebebidir. Bazılarına göre bu dönemde Mu'tezile ve ehl-i re'y tarafından ehl-i hadîs küçümsenmiş, cehaletle nitelendirilmiş ve haşviyyeden olmakla itham edilerek eleştirilmişlerdir. Söz konusu eserler de onlara karşı ehl-i hadîsî savunmak için kaleme alınmıştır.³⁰³ Nitekim *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ın da aralarında yer aldığı bu eserlerin tamamında ehl-i hadîse yöneltile eleştiriler ve onların faziletine dair ifadelerin bulunması da bunu göstermektedir. Aynı konu ilk dönem muhaddislerin eserlerinde de yer almaktadır. Örneğin ilk dönem muhaddislerinden olan Hâkim en-Neysâbü'rî *bid'at ehl-i kişilerin Allah-u Teâla'nın yardımına mazhar olmuş ehl-i hadîsî küçümseyip haşeviyye* diye itham edildiğini *Marifetü'l-ulûmi'l-hadîs* isimli eserinde dile getirmiştir.³⁰⁴ Yine ilk dönem muhaddislerinden kabul edilen Hatîb el-Bağdâdî de *bid'at ehlinden olan, kendini beğenmiş bazı kimselerin ehl-i hadîsî tenkit etmişlerdir* sözünü söylemiştir. Bu ifadeler, ilk dönem hadîs usûlû eserlerinin ehl-i hadîsî savunmak için yazıldığı söylenebilir.³⁰⁵

el-Muhaddisü'l-fâsıl'ın mukaddime bölümünde yer alan konu başlıkları Râmeihürmüzî'nin bu eserinde ehl-i hadîsî nasıl savunduğunu göstermesi açısından önemlidir. Zira müellifin eserinin mukaddimesinde yer verdiği konular şunlardır:

Hadîse ta'n edip ehl-i hadîse düşmanlık yapan ve düşmanlıkta da aşırı giden bir zümrenin olduğunu belirtmesi ve bunlara cevap vermesi.

Bu anlamda şu ifadelere yer vermiştir: *Bir grup insan hadîse ta'n edip ehl-i hadîse buğzetmekte ve onları kötülemekte aşırıya kaçmaktadır. Hâlbuki Hz. Allah (c.c.) hadîsî şerefli kılıp ehl-i hadîsî de faziletli kılmış, makamlarını yüceltmıştır. Ehl-i hadîs nasıl faziletli olmasın? Onlar ümmet için dini muhafaza edenler, tenzilin bilgilerini bildirenler, nâsih ve mensûhunu, muhkem ve müteşabihini ortaya koyanlardır. Onlar şeriatı nakledip, şeriata dair bilgileri tedvin edenler ve şeriatın delil ve alametlerini tasnif edenlerdir. Yine ehl-i hadîs Hz. Peygamber'e ait tüm fiilleri; seferde ve hazardaki durumlarını, sâir hallerini, uykuda ve uyanık halde iken yaptığı*

³⁰³ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 106; Veli Aba, *Hatib el-Bağdâdî'nin Hadis Usulü Anlayışı*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE.(Basılmamış Doktora Tezi), s. 348.

³⁰⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-hafız en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-Hadis*, Thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Dârul Kütübü'l-ilmîye, Beyrut Lübnan 1977, s. 4; Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 106.

³⁰⁵ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 106.

eylemlerini, işaret ettiklerini ve açıkladıklarını, sessiz kalıp onayladıklarını veya sözlü olarak verdiği cevapları, oturuş ve kalkışını, yemesi, içmesi, giyinmesi, bineğe binmesini, hoşnut olduğu veya kızdığı zamandaki davranışlarını, reddetdiklerini veya kabul ettiklerini, tanık olduğu olaylarda dile getirdiklerini, farklı konumlardaki fiillerini ona isnâd ederek bize ulaştırmışlardır.

Ehl-i hadîse düşmanları tarafından yapılan eleştirilere aldırış etmemeleri gerektiğini ifaded etmesi.

Müellif, ehl-i hadîse, Allah'ın (cc) kendilerine verdiği nimetlere hased edenlere aldırış etmemeleri gerektiğini, zira hadîsin ancak zâkirlerin seveceği bir zikir olduğunu bildirmiştir. Yine bu konuda müellif ehl-i hadîsin isimlerinin Allah Rasulü'nün ismine yakın olmasının önemli olduğunu ve onların isimlerinin, ehl-i beyt ve ashâbın isimlerine bitişik olarak zikredilmesinin şeref olarak kendilerine yeteceğini ifade etmiştir.³⁰⁶ Ayrıca bazı kimselerin kendisine *hadîs konusunda seni çok arzulu görüyoruz* sözlerine karşı da şöyle cevap vermiştir: *Birinci olarak isminin Rasûlullah'ın (sa) ismi ile aynı satırda bulunmasını seviyorum.*

Ehl-i hadîsi eleştiride aşırıya gidenlere karşı ehl-i hadîs ile ehl-i re'ye birlikte nasihatte bulunması,

Bu anlamda şunları ifade etmiştir:

- a) İlim ehlinin mütevazî olması gerektiği,
- b) Fıkıhçıların ehl-i hadîse değer vermelerinin lüzûmu.
- c) Her iki grubun birlikte oldukları takdirde daha mükemmel olacakları,
- d) Her iki fırkanın hadîslere sarılarak hadîste derinleşmeleri,
- e) Hadîsleri güzelce kayıt altına alıp hadîslerin şerefi ile şereflenmeleri gibi hususlara dikkat çekmiştir.³⁰⁷

4. Ehl-i hadîsin *haşeviyye* ve *râa* diye isimlendirilemeyeceğini ve onların hameletü'l-esfârdan olamayacaklarını söylemiştir.

Râmeihürmüzî, eserin mukaddemesinde ehl-i hadîsin rivâyet ettikleri hadîslerin manalarını da bilmelerini ve bu anlamda derinleşmeleri gerektiğini işaret etmişti. Bununla beraber hadîsleri anlama ve yorumlamanın gerekliliği Râmeihürmüzî öncesi hadîs alimleri tarafından da dile getirilmiştir. Hadîsleri derinlemesine anlama ve yorumlama hususu Mâlik b. Enes'in (ö.

³⁰⁶ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 131-135; Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc el- Hatîb, s. 159-162; Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s. 127- 130.

³⁰⁷ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 131-135; Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc el- Hatîb, s. 159-162; Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: el-Beydânî, s.127- 130. Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 106- 08.

179/795) hadîs rivâyetine istekli yeğenlerine rivâyeti azaltıp hadîsleri anlamaya çalışmaları tavsiyesinde bulunması³⁰⁸ Râmeihürmüzî öncesi alimlerin de önem verdiği söylenebilir. Fakat müellifin çağında bu konuda fazla eleştiri olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Râmeihürmüzî'nin hadîs ve ehli hadîse yöneltilen eleştirilere cevap olarak bu eseri yazmış olduğu söylenebilir.

2.2.3. Eserin Kaynakları

Râmeihürmüzî (ö. 360/971) eserini ayet, hadîs, sahabe kavli, tabiûn ve içinde yaşadığı dönemin âlimlerinin sözleri ve şiirler ile temellendirerek hazırlamıştır.

Müellif verdiği rivâyetleri isnâdlı bir şekilde zikretmiştir. Bu durum eserin yazıldığı döneme ait bir özelliktir. M. Fuat Sezgin söz konusu dönemlerle ilgili şunu ifade etmiştir. *İkinci asırda yazılı hadîs edebiyatının ehemmiyetli bir surette yerleşmiş olduğu bir devirde bile hadîslerin bir kitaptan diğerine nakli esnasında râvîlerin isimlerini zikir işi kıymetinden her hangi bir şey kaybetmemiştir.*³⁰⁹

Söz konusu dönemde bilgilerin isnâdlı bir şekilde aktarılma sebepleri olarak şunlar söylenebilir:

1. Mütেকaddimûn döneminde isnâdlı ile rivâyetin dinin bir parçası olduğu telakkisidir. Örneğin Abdulah b. el-Mübarek'in (ö.181/) *isnâd dindendir* şeklindeki sözü bu düşünceyi yansıtmaktadır. el-Mübarek *dinini isnâdsız arayan kimse, evinin damına merdivensiz çıkmaya çalışan gibidir*³¹⁰ ifadeleri ile isnâdın ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

2. Hadîsleri isnâdlı zikretmesinin bir sebebi de râvinin kendi ismi ile Hz. Peygamber'in isminin aynı satırda yer alma arzudur.

Öte yandan Râmeihürmüzî eserinde kaynak olarak kitap ismi zikretmemekle beraber; Ahmed b. Hanbel, (ö. 241/855)³¹¹ Ali b. el-Medînî, (ö. 234/848)³¹² Yahyâ b. Maîn (ö. 233/847)³¹³ gibi bazı eser sahiplerinin adına yer vermiştir. Bunların yanı sıra eserin sonunda kendisinden bilgi naklettiği 200 civarında âlimin ismini vermiştir. Bu âlimler içerisinde eser sahibi olanlar

³⁰⁸ Türçan, Z. *Hadis Şerh Geleneği*, TDV Yayınları, Ankara 2011, s. 23.

³⁰⁹ M. Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitabiyat Yayınevi, Ankara 2000, s. 71.

³¹⁰ Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 71.

³¹¹ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc el- Hatîb, s.191.

³¹² Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc el- Hatîb, s.190,288; Tosun, *Dirâyetü'l-Hadis İlminin Doğuşu ve el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 82.

³¹³ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Acâc el- Hatîb, s. 620; Tosun, *Dirâyetü'l-Hadis İlminin Doğuşu ve el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 83.

mevcuttur. Bu durum gözönüne alındığında müellifin yazılı kaynaklardan istifade ettiği söylenebilir. Zira bu yazarlardan bir kısmı müellif ile aynı dönemde yaşamış iken diğer bir kısmı müelliften önce yaşamıştır. Râmeürmüzî'nin kendisinden öncekilerden bilgi nakletmesi ise ancak onların eserleri vasıtası ile mümkündür.³¹⁴

Eseri tahkik eden Ebû Hemmâm Muhammed b. Alî es-Savmaî el-Beydânî, Muhammed Muhibbüddin Ebû Zeyd ve Muhammed Acâc el-Hatîb eser metninin sonunda konuya ilgi duyanlara yardımcı olmak için *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da geçen ayet, hadîs ve diğer kaynakları bir arada vermiştir. Buna göre *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da 24 ayet ve ³¹⁵ 247 hadîsi³¹⁶ yazmış, 325 söz³¹⁷ ve 42 şiirle istişhadda bulunulmuştur.

2.2.4. Eseri Tertip ve Tasnif Metodu

Râmeürmüzî (ö. 360/971) eserine mukaddime ile başlamış akabinde başlıklar altında konuları işlemiştir. Müellifin konu başlıkları seçiminde belli bir tertip ve usul takip etmediği söylenebilir. Zira ele aldığı konu başlıklarında 39 yerde “men” ve “men kâle”, 16 yerde “bâb”, 8 yerde “el-kavlü”, 1 yerde “fasl” kelimelerini kullanmış ancak 29 yerde başlık koymadan doğrudan konuyu yazmıştır. Bu da onun konu başlıklarına unvan seçiminde belli bir metodu takip etmediğini ifade eder. Mutekaddimun hadîs âlimlerinden olan Hatib el-Bağdâdî (ö. 463/1071) *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* adlı eserinde Râmeürmüzî'nin bazı konu başlıklarında yer verdiği gibi “bâb” unvanını tercih ederken, çağdaşı olan Hâkim en-Neysâbüri (ö. 405/1014) *Ma'rifetü Ulûmi'l-hadîs* adlı eserinde Râmeürmüzî'den farklı olarak konu başlıklarında “Zikru'n-nev'i” unvanını “bab” yerine de “nev'i” lafzını tercih etmiştir.³¹⁸

Râmeürmüzî *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da konu başlıkları altında yer verdiği bilgileri senedli hadîs rivâyeti gibi isnâdlı olarak kaydetmesine rağmen bazen isnâdsız bilgi verdiği de görülmüştür. Ancak benzerleri olan *Ma'rifetü Ulûmi'l-hadîs* ve *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* göre isnâdsız rivâyetleri daha azdır.³¹⁹

³¹⁴ Tosun, *Dirâyetü'l-Hadis İliminin Doğuşu ve el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 83.

³¹⁵ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk. El-Beydânî, s. 715-716.

³¹⁶ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk. El-Beydânî, s.717-729.

³¹⁷ Râmeürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk. El-Beydânî, s.730-746.

³¹⁸ en-Nisâbüri, *Ma'rifetü ulûmi'l-Hadis*, thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin, s.1-261; Aba, *Hatib el-Bağdâdî'nin Hadis Usulü Anlayışı*, s. 353.

³¹⁹ Onat, *Hâkim en-Neysâbüri ve Kitâbu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadis*, s. 67.

2.2.5. *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da Yer Alan Hadîs Usûlü Konuları

el-Muhaddisü'l-fâsıl'ın ele aldığı hadîs usulü konuları şunlardır;

1. Hz. Peygamber'in sünnetini naklinin önemi ve ona rağbet etmenin fazileti,
2. Hadîs öğrenmede niyet,
3. Hadîs öğrenmenin adabı, hadîs öğrenme yaşı,
4. Âlî , nâzil isnâd ve beldeler arası yolculuk,
5. Rivâyet ve dirâyeti cem etmenin önemi,
6. Râvîlerden dedelerinin, annelerinin, lakaplarının vb. özelliklerle bilinenler,
7. Sadece hadîsçilerin bildiği dirayet ve rivâyet konuları,
8. Sadece hadîsçilerin çözdüğü müşkil terceme-i haller,
9. Muhaddisin tarifi, tahdis çağı,
10. Soru sorma, kitabet ve yazıyı uygun görmeyenler,
11. Ezberleyip yazan, bunu uygun görmeyenler,
12. Kendisinden hadîs alınması uygun kişiler ve hadîsin şهادeti kabul edilenlerden alınması,
13. Hadîs alımında müsamaha gösterenler,
14. Kıraat, icâzet ve münavele,
15. Kitapların vasiyeti ve hadîs eda lafızları,
16. Tahdis ve ihbar, lahn ve hatanın düzeltilmesi,
17. Lafız ve mana meselesi, lafza itibar edenler,
18. Takdim ve te'hir, muaraza, müzakere,
19. Hadîste ihtiyatlı hareket edenler, çok rivâyeti kerih görenler,
20. Garip hadîsi nakletmeyenler ve iâdetü'l-hadîsi hoş görmeyenler,
21. Yer ve zaman tayin etmeksizin hadîs tahdisini kerih görenler,
22. Abdestsiz hadîs rivâyetini kerih görenler,
23. Hadîs rivâyetinden sonra söylenecek sözler,
24. Sağıra hadîs nakli, sema'ın menedilmesi,
25. Hadîs rivâyetinde "mislehü" ve "nahvahû" lafızları,
26. Hadîs dinleyenlerin zihinleri dinç oldukça hadîs rivâyet et diyenler.
27. Karşılıklı hadîs rivâyeti ve muhaddisin zaaf durumları,
28. Muhaddisi görmeden hadîs dinleyenler ve hadîsin tamamını duymadığı halde tamamını rivâyet edenler,

29. Birinin sorup diğerlerinin dinlemesi,
30. İmlâ ve istimlâ,
31. Hadîs meclisleri ve hadîs serdi,
32. İntihab ve telkin,
33. Kitaplardan ve hafızadan hadîs rivâyeti,
34. İki hadîs ayırımı, hakk ve darb,
35. Haşiyelere dipnot,
36. Kitaplarda mükerrer harfler, noktalama ve harekeleme,
37. Bâblara ayırma ve iki râvîden birden rivâyet etme,
38. Çeşitli ülkelerdeki eser sahibi fakîhler,

2.2.6. Eserde Yer Almayan Hadîs Usûlü Konuları

Râmeihürmüzî sonrası telif edilen hadîs usûlü eserlerinde yer alan bazı konular *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da yoktur. Bunlar;

1. Hadîste illetler,
2. Cerh ve tadil ilmi,
3. Hadîsin kısımları ve tarifleri,
4. Hadîslerde nâsih-mensuh,
5. Garibü'l-hadîs, hadîs tarihi, sahabe,
6. Tâbiûn ve tebei tâbiîn hakkında bilgi.

Günümüzdeki bazı âlimler söz konusu konuların bu eserde yer almamasından dolayı eserin tamamının günümüze ulaşmama ihtimalini dile getirmişlerdir.³²⁰ Fakat İbn Hacer *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ın hadîs usûlü konularını eksik aldığını ifade etmiştir.³²¹ İbn Hacer'in bu ifadesinden *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da asıl itibarıyla bütün usul konularına yer vermediği görüşü daha kuvvetli görünmektedir.

2.2.7. Râmeihürmüzî'nin Kendisinden Sonraki Âlimlere Etkisi

Hadîs usûlü kitapları mütekaddimûn ve müteahhirûn olmak üzere iki kısımdır. Mütekaddimûn hadîs usûlü kitapları, senedli rivâyet geleneğine dayanırken müteahhirûn eserleri

³²⁰ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 218.

³²¹ İbn Hacer, *Nüzhetun-nazar*, thk: Abdülkerim el-Fudaylî, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2012, s. 17.

de bilgileri isnâdsız olarak vermektedir. Mütেকaddimûn döneminin ilki kabul edilen Râmeihürmüzî kendisinden sonraki usul kitabı yazarlarını ilk olması hasebiyle etkilemiştir. *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'dan sonra tasnif edilen kitaplara baktığımızda Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Kâdî İyaz (ö. 544/1149), Dârekutnî (ö. 385/995) ve Münzirî (ö. 656/1258) gibi birçok hadîs âlimini etkilediğini görmekteyiz. Bunlardan Hatîb el- Bağdâdî (ö. 463/1071) *el-Kifâye* adlı eserinde *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'dan iktibasta bulunur. Örneğin Hatîb el-Bağdâdî söz konusu eserdeki 904 paragraftan farklı konulardaki 157 bilgi ve rivâyeti senedleriyle beraber eserine almıştır.³²² Hâlbuki Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) hadîs usûlü alanında otorite isimlerden birisidir. Hatta İbn Nukta (ö. 579/1183) *her insaf sahibi bilir ki muhaddisler Hatîb el-Bağdâdî'ye muhtaçtır. O'nun dahi el-Muhaddisü'l-fâsıl'dan iktibasta bulunmuş olması, eserin değerini ifade için yeterlidir*³²³ demektedir. Kâdî İyâz (ö. 544/1149) *el-İlmâ* isimli eserinde mezkûr eserden nakillerde bulunmuştur. Râmeihürmüzî (ö.360/971) ile hem fikir olduğu konular olmakla beraber muhalefet ettiği konular da olmuştur. Ancak hadîs usûlü alanında ele aldığı meselelerde bu kitaptan müstağni kalamamıştır. İbnü's- Salâh (ö. 643/1245) ise *Ulûmu'l-hadîs* isimli eserinde el-Bağdadi (ö. 463/1071) gibi *el-Muhaddisü'l- fâsıl*'dan iktibasta bulunmuş ve bu alanda Râmeihürmüzî'nin görüşlerine itibar etmiştir. Ancak O'nun da Bağdâdî (ö. 463/1071) gibi musannıfla hem fikir olduğu gibi ayrı düştüğü görüşleri de mevcuttur.³²⁴

Buradan da anlaşıldığı üzere esrin kendisinden sonra kaleme alınan kitaplar için kaynak olduğu ve sonraki hadîs usûlü çalışmalarına yol gösterdiği anlaşılmaktadır.

2.3. Râmeihürmüzî'nin *Kitâbü Emsâli'l-hadîs* Bağlamında Hadîşçiliği

Râmeihürmüzî'nin *Kitâbü Emsâli'l-hadîs* eserinden önce emsâlü'l-hadîs eserleri hakkında kısa bilgi vermek yerinde olacaktır.

2.3.1. Emsâlü'l-Hadîs

Allah (c.c) başlı başına mucize olan Kur'an-ı Kerim'i Hz. Peygamber aracılığı ile içerisinde bulunduğu topluma inzal etmiştir. Bunun amacı Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i o topluma eksiksiz olarak tebliğ etmesidir. Bu topluluğun bazı özellikleri vardır. Düzgün konuşma, fesahat ve belagat gibi. Diğer yandan Kur'an-ı Kerim'in de bir özelliği vardır ki fesahat ve

³²² Onat, *Hâkim Neysâbüri ve Kitabu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadis*, 75.

³²³ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 11.

³²⁴ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk: Ebû Zeyd, s. 12.

belagatın en zirvesini bulundurmak. Öyle ki Arap toplumunun kullanmış olduğu fesahat ve belagatın, Kur'an-ı Kerim'deki fesahat ve belagata yaklaşmasına imkân yoktur. Hz. Peygamber, şair olmadığı halde ³²⁵ bu üst derece fesih ve belîğ olan Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini fesih ve belîğ olan Arap toplumuna tebliğ ederken elbette o da fesahat ve belagatı kullanarak ifade etmiştir. Fesahat ve belagat kurallarından bir tanesi emsaldır. Emsal bir meseleyi anlatırken onun benzer örnekleriyle insanların anlayabileceği sözlerle anlatmayı ifade eder. Hz. Peygamber de hayatında bazı şeyleri tebliğ ederken bunu örneklerle anlatmıştır.

Bir tarafta fesahat ve belagat olmak üzere her yönden mucize olan Kur'an-ı Kerim diğer yanda ise edebiyat, şiir gibi fesâhat ve belagatın zirvede olduğu bir dil ve bir topluluk vardı. Mucize olan Kur'an-ı Kerim'i böyle bir topluluğa tebliğ eden Allah'ın elçisi bir edip ve şair olmadığı halde ³²⁶ hitap ettiği toplumun her kesimine evrensel mesajı ulaştırma adına Arap edebiyatında kullanılan hakikat, mecaz, kinaye, teşbih, temsil ve şiir gibi bütün güzel anlatım tekniklerini içine alan, fasih ve belîğ olarak meramını ifade eden Hz. Peygamber'in birçok hadîs vardır. ³²⁷ Hadîs literatüründe Hz. Peygamber'in bazı konuları anlatırken yaptığı benzetmeleri ihtiva eden sözlerine Emsâlü'l-hadîs³²⁸ ve Emsâlü'l-hadîslerin toplandığı kaynaklara da Emsâlü'l-hadîs eserleri denilmektedir.

2.3.2. Emsâlü'l-Hadîs Eserleri

Râmezhürmüzî'nin yazdığı *Kitâbü Emsâli'l-hadîs* adlı eserinden önce de bu alanda eserler yazılmıştır. Bu eserlerden birincisi Ebû Ubeyd el-Kâsım b.Sellâm'ın (ö. 224/838) yazdığı *Kitâbü'l-emsâl*'i olmuştur. ³²⁹ Bu eserde hadîsler konulara göre tasnif edilerek rivâyet edilmiştir. İkincisi Hakîm et-Tirmizî'nin (ö. 295/908) *el-Emsâl mine'l-kitâb ve's-sünne* adlı eseridir. Burada 6 babta 14 rivâyete yer vermiştir. ³³⁰ Üçüncüsü ise Râmezhürmüzî'nin telif ettiği *Kitâbu Emsâli'l-hadîs* adlı eseridir. Bu eser o güne kadar yazılmış en derli toplu emsâlü'l-hadîs eseri olup sadece hadîs mesellerini ihtiva etmesi gibi hususiyetleriyle emsallerinden ayrı öneme sahiptir. ³³¹ Bu eseri

³²⁵ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2012, s. 508.

³²⁶ Karaman H. vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, s. 508.

³²⁷ Recep Aslan, "Hadislerde Temsili Anlatım", *İslam İlimleri Dergisi*, c. 8, S.1, s. 250.

³²⁸ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, MÜİF. Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 65.

³²⁹ Muhittin Uysal, "Hadis Meselleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 23. Konya 2007, s. 75.

³³⁰ Uysal, "Hadis Meselleri", s.75.

³³¹ Uysal, "Hadis Meselleri", s. 75.

diğerlerinden farklı kılan sebeplerden birisi de bu alanda yalnız hadîs meselleri içine almış olmasıdır.

2.3.3. Kitâbü Emsâli'l-hadîs

Müellif eserinde 140 rivâyette hadîs mesellerini yazmış, bunların şerhlerini ayetler, rivâyetler, sahabe sözü ve şiirler ile izah etmiştir. Eser 7 cüzden meydana gelmiştir. Bu cüzlerdeki hadîs sayıları ise; birinci cüz 12 rivâyet, ikinci cüz 7 rivâyet, üçüncü cüz 16 rivâyet, dördüncü cüz 23 rivâyet, beşinci cüz 20 rivâyet, altıncı cüz 28 rivâyet ve yedinci cüz 34 rivâyetten oluşmuş toplam 140 hadîs rivâyeti bulunmaktadır.

Kitabu Emsâli'l-hadîs'in içeriği şunlardır;

1. İlk rivâyeti Abdullah b. Ömer'in Hz. Peygamber 'den 1000 temsili anlatımı olan *hadîs öğrendik* ifade eden rivâyetle başlamıştır.³³² Râmeürmüzî bu hadîsle başlayarak Hz. Peygamber'den vârid olmuş ne kadar çok hadîs olduğuna vurgu yaparak önemine işaret etmiştir.
2. Müellif eserinde temsili hadîsleri verdikten sonra oradaki müşebbeh ve müşebbehün bihin mahiyetini belirten açıklamalarda bulunmuştur. Daha sonra aynı konu ile ilgili ayetlerden³³³ örnekler vermiştir. Devamında ise konu ile ilgili Arap şiirleriyle istişhadda bulunmuştur.³³⁴
3. Rivâyet ettiği hadîsler Kur'an-ı Kerim'e muvafık olarak va'd-vaîd, helal-haram, iman-küfür gibi konuları içermektedir.³³⁵
4. Hadîsleri rivâyet ederken hadîs eda lafızları olan *haddesenâ*, *semi'tü* vb. hadîs usûlüne uygun hadîs rivâyet metodlarını da kullandığını görmekteyiz.³³⁶
5. Yer yer rivâyetleri izah sadedinde Arapların toplum olarak mübalağalı ifadeler kullandıklarını beyan etmiş, Hz. Peygamber'in tebliğ görevini yerine getirirken toplumun sosyal yapısına uygun ifadeler kullandığına dikkat çekmiştir.³³⁷
6. Râmeürmüzî istişhadda şiirlerdeki bir takım garip kelimeleri de (Zeccac gibi) dil bilimcilerinin çalışmalarından yararlanarak tefsir etmiştir.³³⁸

³³² Râmeürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 6.

³³³ Saff, 61/4.

³³⁴ Râmeürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 7.

³³⁵ Râmeürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 5.

³³⁶ Râmeürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 6.

³³⁷ Râmeürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 7.

³³⁸ Râmeürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 9.

7. Bazı yerlerde de ismi geçen zatlar hakkında yanlış anlaşılmaya yol açılmaması için kısa bilgiler vermiştir.³³⁹
8. Yeri geldiğinde konuyu açıklamak için bir ayet ve bir şiir getirirken kimi rivâyet izahlarında ise birden fazla ayet ve şiir örnekleri vermiştir. Bu da Râmezhürmüzî'nin Kur'an-ı Kerim'e ve Arap şiirlerine ne derecede hâkim olduğunu göstermektedir.³⁴⁰
9. Yine rivâyetleri izah ederken müteradif lafızları kullandığı görülmüştür.³⁴¹
10. Rivâyetlerde geçen kelimelerin cemi'lerini vererek sarf bilgisine de yer vermiştir.³⁴²
11. Eğer hadîslerin içinde İslam hukukuna ait ıstilahlar geçiyorsa onlar hakkında da bilgiler vermiştir. Bu da onun İslam hukukuna vukufiyetini göstermektedir.³⁴³
12. Râmezhürmüzî bazı hadîsleri rivâyet ederek yetinmiş ve açıklama ihtiyacı duymamıştır.³⁴⁴
13. Musannif bazen temsili hadîsleri rivâyet etmiş akabinde bu hadîsi izah sadedinde hadîsler -rivâyet etmiştir.³⁴⁵
14. Bazı rivâyetleri izah ederken kelimenin Farsça karşılığını zikretmiştir.³⁴⁶
15. Yer yer rivâyetlerde Hulefâ-i Râşidin'in sözlerine de yer vermiştir.³⁴⁷
16. Bunların yanı sıra konuyu açıklarken İslam hukuçularından yararlanmış, örneğin İmam-ı Şâfiî gibi müctehid İslam hukuçusunun sözleri ile açıklama yapmıştır.³⁴⁸
17. Râmezhürmüzî hadîslerde geçen coğrafi mekân isimlerine de yer vermiştir.³⁴⁹
18. Müellif zaman zaman birden fazla hadîs rivâyet tariklerinin her ikisine de yer vermiştir.³⁵⁰
19. Hadîsleri izah sırasında Hammad b. Süleyman, Evzâi, Ebû Hanife gibi farklı İslam hukukçu ekol temsilcileri ulamanın görüşlerine yer vermiştir.³⁵¹ Bu da onun farklı hukuk ekollerine ait görüşlerine de vakıf olduğunu görmekteyiz

³³⁹ Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 11.

³⁴⁰ Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s.13-16.

³⁴¹ Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 14.

³⁴² Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 14.

³⁴³ Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 15.

³⁴⁴ Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 21.

³⁴⁵ Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 22.

³⁴⁶ Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 23.

³⁴⁷ Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 24.

³⁴⁸ Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 32.

³⁴⁹ Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 39.

³⁵⁰ Râmezhürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 44.

20. Kimi zaman hadîsleri izahında mecaz gibi ilmi beyana ait terimlere yer vermiştir.³⁵²
21. Rânehürmüzî eserinde zaman zaman peşpeşe birden çok hadîs rivâyetinde bulunmuştur.³⁵³
22. Bunlarla beraber müellif hadîsleri izahında doğa olayları ve mevsimler hakkında bilgiler vermiştir. Bu konuyla ilgili kadim Arapların bilgisinden detaylı olarak malumat sunarak izah etmiştir.³⁵⁴
23. Bazı yerlerde terim isimlendirilmesinde olayla isim arasında irtibat kurarak bilgiler vermiştir.³⁵⁵ Bu da kendisinin dil felsefesine ilgi duyduğu kanısına varılabilir.
24. Müellif bazen peşpeşe iki rivâyeti yazıp sonrasında her iki rivâyet hakkında izahatta bulunmuştur.³⁵⁶
25. Yine hadîsleri açıklarken ayın evreleri gibi astronomiye ait bilgiler³⁵⁷ de verdiği görülmüştür.
26. Müellif eserinde kendilerini düşünür diye tanımlayan hadîs düşmanlarının itiraz ettiği hadîsleri de zikretmiş, söz konusu itirazların mahiyetine değinmiş ve bunlara karşılık olarak mantiki cevaplar vermiştir.³⁵⁸
27. Rânehürmüzî, rivâyet edilen hadîslerin zikrinden sonra râvîler hakkında adalet ve zapt durumu ile ilgili bilgiler vermiştir.³⁵⁹
28. Müellif çoğunlukla kısa hadîsleri rivâyet ederken bazen 2 sayfayı bulan uzun hadîsleri rivâyet³⁶⁰ etmiştir. Bunun yanında çoğu kere kısa şiirlerden iştişhad ederken bazen de uzun şiirlere yer vermiştir.
29. Müellifin 7 cüz olarak tasnif ettiği eserin ilk beş cüzünde emsâlî'l- hadîslerden 79 tanesini kaydetmiştir.
30. Altıncı cüzde ise kinâye³⁶¹ ve teşbihli³⁶² hadîsler yer almaktadır.

³⁵¹ Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 54.

³⁵² Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 54.

³⁵³ Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 59-61.

³⁵⁴ Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 63.

³⁵⁵ Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 64.

³⁵⁶ Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 74.

³⁵⁷ Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 78.

³⁵⁸ Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 112.

³⁵⁹ Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 124.

³⁶⁰ Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 174.

³⁶¹ Rânehürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 188-191.

31. Müellif eserinin son cüzünde ise Cennetin özellikleri, Cehennemin özellikleri, Kabileler, atlar vb. konuları içeren rivâyetlere yer vermiştir.

³⁶² Râmeühürmüzî, *Kitabu emsâli'l-hadis*, thk: el-A'zamî, s. 192-226.

SONUÇ

Râmeihürmüzî hierî üçüncü asır sonları ile dördüncü asır başlarında yaşamış, kâdı, tarihçi, fakîh, edebiyatçı ve şairlik vasfının yanında muhaddis kimliği ile meşhurdur. Çünkü günümüze ulaşan ilk hadîs usûlü eseri ona aittir. Râmeihürmüzî 12 eser telif etmiş, bu eserlerden ancak ikisi günümüze ulaşabilmiştir. Bunlar Emsâlü'l-hadîs alanında yazdığı *Kitâbu Emsâli'l-hadîs* ve Hadîs usûlü alanında yazdığı *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l vâ'î* adlı eserleridir. Günümüze ulaşmayan eserleri ise isimlerinden anlaşıldığı kadarıyla ehli beyt, konuşma adabı, yolculuk adabı, sosyal hayat ve tasavvuf hakkında olabileceği söylenebilir.

Râmeihürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ı ilk müstakil hadîs usûlü eseri kabul edilmiş ve müellif bu eserinde özellikle kendisinden önceki muhtelif eserlerde dağınık olarak bulunan hadîs usûlü konularını bir araya getirmiştir. *el-Muhaddisü'l-fâsıl* bu sahada yazılan sonraki eserler için önemli bir kaynak niteliğini taşımaktadır. Bu durum sonraki dönemlerde yazılan hadîs usûlü eserlerinde söz konusu kitaba sıklıkla atıfta bulunulmasından da anlaşılmaktadır. Bununla birlikte sonraki eserlerde müellifler, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ın hadîs usûlü konularına tamamıyla yer vermediği ve bazı yönlerden eksikleri olduğunu ifade etmişlerdir. Muâsır yazarlar ise Râmeihürmüzî'nin eserinin hadîs usûlü konularındaki eksikliğini eserinin günümüze tam olarak ulaşmama ihtimalinden kaynaklanabileceğini belirtmişlerdir. Râmeihürmüzî hadîs usûlü alanında yazdığı *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da ele aldığı konuları işlerken; bilgileri isnâdlı olarak kaydetmektedir. Eserin daha çok hadîs ve ehl-i hadîsi savunma refleksi ile yazıldığı söylenebilir. Bu düşünce eserin mukaddime bölümünde, kitabın içerdiği konu başlıklarında ve muhtevasında görülmektedir.

Râmeihürmüzî, mücerred hadîs nakli konusunda düşüncesini açıklarken bunun önemini misalleriyle ortaya koymuş, hatta bu konuda kendisine yöneltilen bir soruya verdiği cevapta râvî olmanın ne kadar değerli ve şerefli olduğunu beyan etmiştir.

Müellif hadîs ve ehl-i hadîs muhaliflerine karşı eleştirilerde bulunduğu gibi, ehl-i hadîse de bazı tavsiyelerde bulunmayı ihmal etmemiştir. Örneğin, bunlardan ehl-i hadîsin sadece bir söz nakledici olmaktan öte şuurlu, hadîse vakıf, hadîsin ne ifade ettiğini anlayan kimseler olmalarıdır.

Müellifin üzerinde durduğu bir diğer konu da ehl-i hadîs ile fakîhlerin birlikte hareket etmeleri gerektiğini belirtmesidir. Râmeihürmüzî, kendisinden önceki eserlerde bulunan hadîs usûlü bilgilerini bir araya getirmenin yanında, dönemindeki ehl-i hadîs ile fakîhleri uzlaştırıcı rol

üstlenerek hadîste rivâyet ve dirayetin önemini ortaya koyduğu ve dönemin alimlerinin ufkunu açtığı söylenebilir.

Râmehürmüzi'nin *Kitâbü Emsâli 'l-hadîs*'i ise alanında yazılmış eserler içinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim bu eser benzerlerinde farklı olarak sadece hadîs mesellerini ihtiva etmesiyle ayrıcalık kazanmaktadır.

Müellif, va'd-vaîd, helal-haram, iman-küfür gibi konuları içeren hadîsleri rivâyet etmiş, yeri geldiğinde konuyu açıklamak için ayet, hadîs ve şiirler ile istişhadda bulunmuştur. Hadîsleri rivâyet ederken haddesenâ, semi'tü vb. gibi eda lafızlarını kullanmıştır. Eserinde, eleştirilen bazı rivayetlere yer vermiş ve bu tenkitlere mantiki cevaplara yer vermiştir. Râmehürmüzi, hadîsleri verdikten sonra râvîler hakkında adalet ve zapt durumu ile ilgili bilgilere yer vermiştir.

Sonuçta Râmehürmüzi'nin eserleri üzerinde tez ve makale çalışmalarının giderek arttığı görülmektedir. Ülkemizde henüz bu tür çalışmaların yüksek lisans seviyesi ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Râmehürmüzi'nin hadîsçiliğinin daha net ortaya konabilmesi için bu alanda derinlemesine ilmi çalışmalar yapılmasına ihtiyaç olduğu açıktır. Bu çalışmamızda bilimsel anlamda katkı sağlamak amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aba V., “Mütekaddimûn Dönemi Hadîs Usûlü Eserlerinin Mukayesesi”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, 2013/2, c. II, s. 4, ss. 234-249.
-*Hadîb el-Bağdâdî'nin Hadîs Usûlü Anlayışı*, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Konya 2013.
- Ağırman, C., “Hadîs Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musannifin Dili”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, ss. 55-106.
- Akoğlu, M., “Büveyhîler'in Mezhebî Eğilimleri/Politikaları Üzerine”, *Bilimnâme*, XVII, 2009/2, ss. 123-138.
- Aslan, R., “Hadîslerde Temsili Anlatım”, *İslam İlimleri Dergisi*, c. VIII, S.1, ss. 249-270.
- Altıkulaç, T., “Zehebi”, *DİA*, c. XXXIV, ss. 180-188.
- Atasoy M., *Suyutî'nin Târihu'l-Hulefâ adlı eserinin Abbâsîler Kısımının Tercümesi ve Değerlendirilmesi* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Gaziosmanpaşa Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2006.
- Aydınlı, A., “İbn Ebû Hayseme”, *DİA*, c. XIX, ss.434.
-*Hadîs İstılahları Sözlüğü*, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.
-“Ehl-i Hadîs”, *DİA*, c. X, ss. 508-512.
- Azimli, M., “Sünnî Hilâfete Tahakküm Kurmuş Bir Şîh Hânedan: Büveyhîler”, *Dicle Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, c. VII, S. II, 2005, ss.19-32.
- Bakan, T., “Reşid el-Attâr”, *DİA*, c. XXXV, ss.11-12.
- Çakan, İ., *Hadîs Edebiyatı*, MÜİF.Vakfı Yayınları, İstanbul 2014.
- Çeçen, K., “Benî Musa”, *DİA*, c. V, ss. 450-451.
- Çelik, A., “Ahmed b. Hanbel ve Kitâbü'l-İlel ve Marifetü'r-ricâl'inin İlel İlmindeki Yeri”, *Dergiabant*, 2017, c. V, ss. 89-108.

- Çilingir, H., *Hadîs Rivâyetinde Fakîh Râvinin Rolü*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- Dağbaşı, G., “Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri”, *Anadolu İlahiyat Eskiye Dergisi*, S. 27, 2013, ss.177-187.
- Dilek, M., *Kütüb-i Sitte'nin Şartları Etrafında Gelişen Tartışmalar*, İlâhiyât, Ankara 2014.
- el-Cezerî İ., *el-Kâmil fî-Târîh*, thk: Muhammed Yusuf ed-Dekkâk, c. VII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- ed-Dûrî, A., “Bağdat” *DİA*, c. IV, ss. 425-431.
- el-Hamevî, Y. *Mu'cemü'l-Udebâ*, thk: İhsan Abbas, Dâru'l-Ğarbil İslâmî, Beyrut-Lübnan 1993.
- el-Kuşeyrî, M., *Sahîhu'l-Müslim*, thk: Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî, Dâru't-Taybe, Riyad-Suudi Arabistan 2006.
- el-Askalânî, İbn Hacer, *Kitabu'n-Nüzhetü'n-nazar fî şerhi Nuhbetü'l-fiker*, thk: Abdulkirim el-fuzayli, Mektebetü'l- Asrıyya, Beyrut 2012.
-*Nuhbetü'l-Fiker şerhi*, çevr: Talat Koçyiğit, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- et-Tirmizî, ., *es-Sünen*, thk: Sıtkı Cemal el-Attâr, Dâru'l Fiker, Beyrut-Lübnan 2005.
- Efendioğlu, M., “Sem'ânî”, *DİA*, c. XXXVI, ss. 461-462.
- En-Neysâbü'rî, A. *Ma'rifetü ulûmi'l-Hadîs*, Thk: es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Dâru'l Kütübü'l- ilmiye, Beyrut-Lübnan 1977.
- er-Râmezü'rî, *el-Muhaddisü'l- fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk: Muhammed Acâc el-Hatîb, Dâru'l-Fikr, Beyrut-Lübnan 1971.
- *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk: Muhammed Muhibbüddin Ebû Zeyd, Dâru'z-Zehâir, Kahire-Mısır 2016.
- *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk: Ebû Hemmâm Muhammed b. Ali es-Savmaî el-Beydânî, el-Metemeyyin Yayınevi, Riyad-Suudî Arabistan 2017.
- *Kitâbü Emsâli'l-hadîs*, thk: Abdulalî Abdulhamîd el-A'zamî, ed-Dâru's-Selefi, Bombay-Hindistan 1983.

- Ertürk, M., “Mutayyen”, *DİA*, c. XXXI, ss. 383.
- Erünsal, İ., “Kütüphane”, *DİA*, c. XXVII, ss. 11-32.
- es-Sindî, N. *İm'ânu'n-Nazar Şerhu Nuhbetü'l-fiker*, thk: Ebû Saîd Kulâm Mustafa el-Kâsimî. Akademya eş-Şah Veliyyullah yayınevi, Pakistan Haydarabat 1980.
- eş-Şâfiî, İ., *er-Risâle*, Çev. Abdulkadir Şener vd., TDV Yayınları, Ankara 2003.
- Fayda, M., “Taberî”, *DİA*, c. XXXIX, ss. 318-319.
- Görmez, M., “Taberânî”, *DİA*, c. XXXIX, ss. 310-312.
- Hadîslerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Baskı, c.VII, Ankara 2015.
- Hansu. H. *Mutezile ve Hadîs*, Kitâbiyât, Ankara 2004.
- Hatipoğlu, İ., “Râmhürmüzî”, *DİA*, c. X XXIV, ss. 447-448.
-“Yusuf el-Kâdî”, *DİA*, c. XXXXIV, ss. 16-17.
- İbnü'n-Nedim, İ. *el-Fihrist*, thk: Rıza Teceddüd el-Mazindari, Tahran 1971.
- Karaarslan, N.Ü., “İbnü'n-Nedîm”, *DİA*, c. XXI, ss. 171-172.
- Karaman, H., “Fakîh”, *DİA*, c. XII, ss.126-127.
- Kaya M., “Beytülhikme” *DİA*, c.VI, ss. 88-89.
- Kılıçer, M., “Ehl-i Rey” *DİA*, c. X, ss. 520-524.
- Koçkuzu, A. O., “Kitabu'l-İlel”, *DİA*, c. XXVI, ss. 108-109.
- Mez, A., *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyyeti*, Terc. Salih Şaban, İnsan Yay., İstanbul 2000.
- Müslim, K., *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Fiker, Beyrut-Lübnan 2003.
- ONAT, M., *Hâkim Neysabûrî ve Kitabu Ma'rifeti Ulûmi'l Hadîs*, (Basılmamış yüksek lisans tezi) Konya 1996.
- Özpinar, Ö., *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.
- Sifil, E., “İbn Cümei el-Gassânî”, *DİA*, c. XIX, ss. 404.
- Sönmez, M. A., “Firyâbî”, *DİA*, c. XIII, ss. 145-146.
-“İbn Hibbân”, *DİA*, c. XX, ss. 63-64.

- Şenel, A., “İbn Merdûye” *DİA*, c. XX, ss. 184-185.
- Şeşen, R., “Câhız”, *DİA*, c. VII, ss. 20-24.
- Tosun, İ., *Dirâyetü'l-Hadîs İlminin Doğuşu ve el-Muhaddisü'l-fâsıl*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1986.
- Tsılıgkır, C., *Hadîs Rivâyetinde Fakîh Râvinin Rolü*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), MÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- Türcan, Z., Üçüncü Asır Hadîs Müsannefâtı Üzerinde eş-Şafî'nin Etkisi, *Hadîs Tetkikleri Dergisi*, VII/I, 2009, ss. 87-100.
-*Hadîs Şerh Geleneği*, TDV Yayınları, Ankara 2011.
- Uysal, M., “Hadîs Meselleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 23. Konya 2007, ss. 73-105.
- Üçok, B. *İslam Tarihi Emevîler-Abbasîler*, AÜ. İlahiyat Fak. Yay. Sevinç Matbaası, 1968.
- Ünlü, N., *İslam Tarihi*, MÜ. İlâhiyat Fak.Yay., İstanbul 2015.
- Yardım, A., *Hadîs I-II*, Damla Yayınevi, İstanbul 1997, c. II.
- Yazıcı, H., “İbn Kuteybe”, *DİA*, c. XX, ss. 145-149.
- Yıldız, H., “Abbâsîler,” *DİA*, İstanbul 1988, c. I, ss. 31-48.
-*Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.
- Yücel, A. *Hadîs Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2014.
-*Hadîs Usûlü*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2014.
-İlk Hadîs Usulu Eserlerinin yazıldığı İlmi Ortam”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2004, S.13, ss. 241-261.
-*Başlangıçtan Günümüze Hadîs Usûlü*, MÜİF. Yay., İstanbul 2009.
-*Hadîs İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, MÜ. İlâhiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 2014.
- Yücesoy, H., “Mihne”, *DİA*, c. XXX, ss. 26-28.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı	Mehmet MARANGOZ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Fethiye Lisesi
Lisans Diploması	1-Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2-Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi
Tez Konusu	Râmeihürmüzî'nin Hayatı ve Hadîsçiliği
Yabancı Diller	Arapça, İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Türkiye Kızılay Derneği, Diyanet İşleri Başkanlığı
E-Posta	marangoz74@hotmail.com